

מעבר רפיח: מי מחזיק במפתחות?

מרץ 2009

גישה - מרכז לשמירה על הזכות לנוע (ע"ר)
Gisha - Legal Center for Freedom of Movement
مسلك - مركز للدفاع عن حرية الحركة

מעבר רפיח: מי מחזיק במפתחות?

מרץ 2009

רופאים לזכויות אדם - ישראל (ע"ר)
أطباء لحقوق الإنسان - إسرائيل
Physicians For Human Rights - Israel

מעבר רפיה: מי מחזיק במפתחות?

כתיבה: נגה קדמן

כתיבת פרק ד': רן ירון

תחקיר שטח וצילום: עאידה עבד אלבארי

ייעוץ משפטי: שרי בשי ותמר פלדמן

תחקיר: נגה קדמן, שרי בשי, תניה הרי, לנא טאטור, רן ירון, ערביה מנסור

רכזת פרויקט "גבולות זהות": לנא טאטור

מפות: OCHA-OPT

עיצוב: סטודיו דוד ויוסף

עמותת גישה: טל: 03-6244120 | פקס: 03-6244130 | www.gisha.org | info@gisha.org

עמותת רופאים לזכויות אדם: טל: 03-6873718 | פקס: 03-6873029

רח' דרור 9, תל אביב 68135, ישראל | www.phr.org.il | mail@phr.org.il

תודות:

מרכז עזה לבריאות הנפש | גרגור מייירינג ועמאר אבו זייד, OSI | מחמוד ד'הר, עבד אלנאסר טובוח, דאליה סלחה - ארגון הבריאות העולמי בעזה | הוועדה האזרחית בעזה | OCHA-OPT - משרד התיאום לעניינים הומניטריים של האו"ם בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ובעיקר חמאדה אל ביארי | משרד הבריאות בעזה | ויסאם נסאר

צילום שער: Xinhua News Agency

צילום: עמ' 14, 20, 39, 110 - מוחמד עומה, www.rafahtoday.org | עמ' 24, 59, 94, 98, 121 - מוחמד סבאה, בצלם | עמ' 27 - קרן מנור / אקטיביסטיס | עמ' 30, 48, 62, 64, 65, 66, 71, 77, 89, 134 - עאידה עבד אלבארי, גישה | עמ' 35 - לילה אל-חדאד | עמ' 44, 54, 75, 107 - ויסאם נסאר | עמ' 80 - רופאים לזכויות אדם - ישראל | עמ' 85 - ינגביל מורטנסן | עמ' 103 - טס שפלן / אקטיביסטיס | עמ' 114 - The Free Gaza Movement

מסת"ב 978-965-91069-3-6

דו"ח זה הופק בסיוע מימון מטעם האיחוד האירופי. תכני הדו"ח הם באחריות הבלעדית של עמותת גישה ורופאים לזכויות אדם - ישראל, ואינם יכולים להחשב - תחת נסיבות כלשהן - כמשקפים את עמדתו של האיחוד האירופי.

7	מבוא
10	תקציר הניתוח וההמלצות
15	פרק א' - רקע היסטורי: גבול עזה-מצרים - מעבר הולך ונסגר
15	מעבר רפיח החל מכיבוש הרצועה ב-1967 ועד פרוץ האינתיפאדה ב-2000
16	הגבלת המעבר ברפיח בשנות האינתיפאדה, 2005-2000
18	מעבר רפיח אחרי ההתנתקות מעזה והסכם המעברים
25	יציאה מרצועת עזה במעברים אחרים
31	פרק ב' - סגירת רפיח והחרפת הסגר
33	מעבר ממצרים לרצועה דרך ישראל
36	מעבר עולי רגל לסעודיה בדצמבר 2007 בתיאום מצרים-חמאס
37	פריצת גבול עזה-מצרים בידי חמאס
40	פתיחות רפיח אד הוק בתיאום מצרים-חמאס
44	מעבר סחורות ואנשים במנהרות תת קרקעיות
49	שליטת ישראל במרשם האוכלוסין
55	פרק ג' - ההשלכות של סגירת רפיח על חיי האוכלוסייה ברצועת עזה
56	פגיעות בתחום הכלכלה
57	מסחר ועסקים
60	תעסוקה מחוץ לרצועה
61	דעיכת המעמד הבינוני
63	פגיעות בתחום ההשכלה הגבוהה
64	הגבלות על יציאת סטודנטים מרצועת עזה לחו"ל
68	פגיעה בגישה של סטודנטים מחו"ל לאוניברסיטאות בעזה
68	פגיעה בחברה האזרחית

71	פגיעה בחיי המשפחה
73	פגיעה בחופש הפולחן
74	פגיעה במרקם חיי היומיום
76	פגיעה ביכולת לעזוב את הרצועה

פרק ד' - השלכות סגירת מעבר רפיח על מערכת הבריאות בעזה

81	הדרדרות מערכת הבריאות בעזה
82	מחסור בתרופות, ציוד רפואי וצוות רפואי מיומן
82	צמצום היכולת להפנות חולים למצרים
83	מקרי מוות של חולים שלא זכו לטיפול רפואי נאות
84	ניתוק המגע של מערכת הבריאות עם הקהילה הרפואית בחו"ל
86	פגיעה במערך לימודי הרפואה בעזה ובעתודה הרפואית
88	קשיים בנגישות לשירותים רפואיים מחוץ לרצועה
90	פתיחות מוגבלות של מעבר רפיח למצרים
90	מנגנון ה"שאתלים" למעבר למצרים וירדן
93	קושי בנגישות לשירותים רפואיים בישראל ודרך ישראל
95	

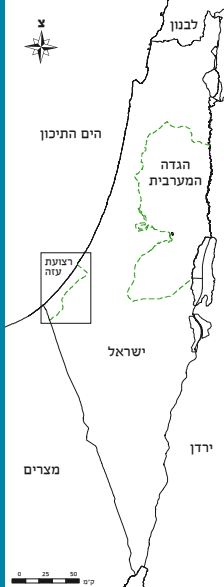
פרק ה' - עמדות הצדדים בנוגע למעבר רפיח

99	עמדת ישראל
99	עמדת מצרים
104	עמדת שלטון חמאס ברצועת עזה
111	עמדת הרשות הפלסטינית
112	עמדת האיחוד האירופי
113	עמדת ארצות הברית
115	

פרק ו' - ניתוח אחריות הצדדים לסגירת רפיח על-פי המשפט הבינלאומי

117	ישראל
117	
118	שליטת ישראל ברפיח ובמעברי הגבול האחרים של רצועת עזה
120	שליטת ישראל ברצועה עזה
122	חובותיה של ישראל
122	חובות מכוח המשפט ההומניטרי הבינלאומי
123	חובות מכוח דיני זכויות האדם הבינלאומיים
125	חובות מכוח דיני "פוסט-כיבוש"
126	חובות מכוח המשפט המינהלי הישראלי

126	חובה מכוח זכות המעבר	
130		מצרים
131	חובה מכוח זכות המעבר	
131	חובה לאפשר מעבר סחורות הומניטריות לאוכלוסייה שמושפעת ממצבים של סכסוך מזוין	
132	חובה לפעול נגד הפרות של אמנת ג'נבה הרביעית ולא לסייע להן	
135		שלטון חמאס ברצועה
137		הרשות הפלסטינית
139		האיחוד האירופי
140		ארצות הברית
143		סוף דבר
145	נספח א' - מכתב ממשדד הביטחון בעניין מעבר רפיח	
147	נספח ב' - תגובת הרשות הפלסטינית	

הים התיכון

מעבר ארז

בית להיה
בית חאנון
ג'באליא

עזה

שדרות

מעבר נחל עוז
מעבר קרני

דיר אל בלח

נתיבות

ישראל

ח'אן יונס

מצרים

רפיח

שדה תעופה
(הרוס)

מעבר סופה

מעבר רפיח

מעבר כרם-שלום

נקודת מעבר

הקו הירוק

שטח ישראלי בנוי
שטח פלסטיני בנוי
מחנה פליטים

0 2 4 8 ק"מ

משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA)
קרטינופיה: OCHA-OPT - ינואר 2009. תמוני בסיס: משרד התכנון של הרשות.
לדעות נא לשנות ל: ochaopt@un.org | 02-5829942 | www.ochaopt.org

רצועת עזה סגורה מזה קרוב לשנתיים מכל עבר באופן כמעט הרמטי, ומיליון וחצי תושביה סובלים מבידוד ומהעדר חופש תנועה. הרצועה נסגרה בידי ישראל בתהליך הדרגתי של שנים, שכלל הנהגת משטר יציאה באמצעות היתרים, בניית גדר, הטלת סגר הולך ומתהדק על המעברים היבשתיים ומניעת תנועה אווירית או ימית.

כתוצאה מכך, הפך מעבר רפית, שבין רצועת עזה למצרים, לצוהר חיוני עבור תושבי הרצועה לצורך תנועה אל מחוץ לרצועה ואליה, ולמעבר שמקשר לא רק בין רצועת עזה לבין מצרים, כי אם לשער בין הרצועה לבין העולם החיצון בכלל, ואפילו לגדה המערבית. בתקופות בהן התאפשרה במעבר רפית תנועה סדירה, עברו דרכו עשרות אלפי אנשים בחודש לשני הכיוונים.

דא עקא, בשנה שבין נפילתו בשבי של החייל גלעד שליט (יוני 2006) ועד השתלטות חמאס על השלטון הפנימי ברצועה (יוני 2007), סגרה ישראל את מעבר רפיח 86% מהזמן; מאז יוני 2007, סגור מעבר רפיח באופן קבוע, למעט פתיחות אקראיות ומצומצמות שעורכת מצרים, אשר עונות רק על אחוזים ספורים מהצורך של תושבי הרצועה ביציאה ממנה וכניסה אליה.

לסגירת רפיח השלכות קשות על תושבי הרצועה, בהן מניעת גישה לשירותי רפואה שלא ניתן לקבל בעזה, החמצת אפשרויות של לימודים אקדמיים או תעסוקה בחו"ל או בגדה המערבית, פירוד ממושך של בני משפחה משני עברי הגבול, פגיעה אנושה במסחר ובעסקים, הגברת תחושת הסגירות, הבידוד וחוסר המוצא בקרב תושבי הרצועה, וחוסר יכולת ממשי לעזור את הרצועה, גם בנסיבות של סכנת חיים.

פגיעות קשות אלה בזכויותיהם של תושבי עזה נולדות מסגירת מעבר רפית, ועל כן מי שסוגר את מעבר רפיח נושא באחריות להפרות אלה. מאז נסיגת ישראל מרצועת עזה ב-2005, כולל מגבול עזה-מצרים, קשה להצביע על גורם אחד שאחראי באופן בלעדי לסגירתו של מעבר רפיח. מספר גורמים מעורבים במידה זו או אחרת בשליטה במעבר: ישראל, מצרים, שלטון חמאס ברצועה והרשות הפלסטינית. כל אחד מהגורמים הללו מתנער מאחריות ומפנה אצבע מאשימה כלפי אחרים ביחס לסגירת המעבר, וכך נחסמת גישתם של 1.5 מיליון תושבי הרצועה לעולם החיצון, לכאורה מבלי שאיש נושא באחריות לכך.

דו"ח זה בא לפזר את הערפל ואת העדר השקיפות ולענות לשאלה מי סוגר את מעבר רפיח, ומכאן מי אחראי להפרות הזכויות של תושבי רצועת עזה, אשר נובעות מסגירת המעבר.

על מנת לענות לשאלה זו, פותח הדו"ח בחלק עובדתי אשר כולל סקירה מקיפה של המדיניות לגבי מעבר רפיח ויתר מעברי הרצועה לאורך השנים, ההסדרים השונים לפיהם פעל מעבר רפיח, נתונים על העוברים בו עד סוף דצמבר 2008, וליבת העניין - ההשלכות החמורות של סגירת רפיח על תושבי הרצועה, ובראש ובראשונה על גישתם לשירותי בריאות נאותים. הזרקור בהקשר זה מופנה בעיקר להשלכות של הגבלות התנועה של אנשים, אך במידת מה שופך אור גם על התוצאות הקשות של ההגבלות על מעבר סחורות לרצועה. כמו כן, מוצגות באופן מפורט עמדות הצדדים השונים בנוגע למעבר רפיח, ומתוארים מידת השליטה של הגורמים השונים במעבר, שילוב האינטרסים שעומד מאחורי סגירתו והמאבקים הפוליטיים אשר מטרפדים את פתיחתו. הדברים מתבססים על תחקירי שטח, מידע מרשויות ישראל, כולל כזה שהוצג בפני בית המשפט העליון, מידע מארגונים פלסטיניים ובינלאומיים ופגישות והתכתבות עם אנשי הרשויות הרלוונטיות בישראל, במצרים, בעזה ובגדה המערבית.

על סמך פריסת העובדות, המוצגות בפני עצמן וללא פרשנות, מובא ניתוח של האחריות המשפטית של הגורמים השונים. הניתוח מתבסס על חובותיו של כל גורם מתוקף המשפט הבינלאומי ועל העיקרון לפיו מידת השליטה שמפעיל כל גורם מכתיבה את מידת האחריות בה הוא נושא למעבר, ולהשלכות של סגירתו.

הניתוח מתמקד בעיקר באחריותה של ישראל לחופש התנועה של תושבי עזה, משני טעמים: בראש ובראשונה, יש לראות את השליטה במעבר רפיח על רקע שליטתה של ישראל בכל המעברים האחרים של רצועת עזה - ים, אוויר ויבשה - אשר הופכים את עזה לשטח חסום שתלוי במעבר רפיח לצורך מגע עם העולם החיצון. לשליטה זו השלכות משמעותיות על אחריותה של ישראל בנוגע למעבר רפיח. על פי עמדת גישה ורופאים לזכויות אדם (רל"א), ישראל מהווה עדיין כוח כובש ברצועה, משום שהיא שולטת בהיבטים משמעותיים של החיים בעזה, לרבות בגבולות, במרשם האוכלוסין הפלסטיני, במערכת המיסוי ובמימון שירותים ציבוריים; משום כך, אנו מייחסים לה אחריות-יתר לחופש התנועה של תושבי הרצועה. שנית, כארגונים ישראליים, אנו רואים את עיקר אחריותנו בהפניית המלצות והצבת דרישות לרשויות המדינה בה אנו פועלים, אשר לנו גישה למוסדותיה. בד בבד, אנו מנתחים את אחריותם של הגורמים הנוספים - בעיקר מצרים, הרשות הפלסטינית וחמאס - לחסימת הגישה של תושבי עזה לעולם החיצון, ומפנים כלפיהם דרישות בהתאם. קוראי הדו"ח מוזמנים להציע ניתוח ומסקנות משלהם, על סמך העובדות המפורטות בדו"ח, ועל סמך מסקנותיהם לפנות לרשויות המתאימות עם המלצות ודרישות משלהם. לצורך זה, מוצג הניתוח שלנו באופן נפרד מן הרקע ההיסטורי והעובדתי (פרקים 1 ו-2) ומשטיחת עמדות הצדדים (פרק 5). עותק מדו"ח זה נשלח

לרשויות השונות. תגובתה של הרשות הפלסטינית מופיעה בנספח ב' של הדו"ח, ואילו יתר הרשויות בחרו להמנע ממשלוח תגובה לצורך פרסומה במסגרת הדו"ח.

בקרב רשויות ישראל וגורמים אחרים, נהוג להתייחס לסגר על עזה כאל סוגייה פוליטית; עמותות גישה ורל"א מדגישות שזכותם של מיליון וחצי תושבי הרצועה לצאת את רצועת עזה ולחזור אליה אינה סוגייה פוליטית, כי אם זכות בסיסית, שהגורמים המפעילים שליטה על מעבר רפיח מחוייבים לכבד ולקיים. הגורמים השונים - ובעיקר ישראל, מצרים, הרשות הפלסטינית וחמאס - נדרשים לתת דין וחשבון להפרות זכויותיהם של תושבי הרצועה, ולנקוט בפעולה קונקרטי שתביא לפתיחת המעבר, כשזכויותיהם של תושבי עזה תעמודנה בראש סדר העדיפויות, מעבר לאינטרסים מדיניים או מאבקים פוליטיים, אשר מנציחים כיום את סגירת המעבר. הם רשאים לבחור את ההסדר שבאמצעותו הם יקיימו את חובתם לאפשר תנועה בין עזה לבין העולם החיצון, אולם עצם החובה לעשות זאת אינה נתונה לשיקול דעת פוליטי.

דו"ח זה מתמקד ברפיח, על מנת לשפוך אור ולהבהיר את נסיבות השליטה המורכבות והייחודיות במעבר זה, בניגוד לשאר מעברי הרצועה, הנשלטים באופן ישיר ובלעדי בידי ישראל. עם זאת, בראש מעיינינו בהוצאת דו"ח זה ניצבים חופש התנועה של תושבי רצועת עזה, וגישתם לעולם החיצון וממנו. הללו יכולים להתממש דרך מעבר רפיח, אך הם יכולים - וראויים - להתממש גם דרך שאר מעברי הרצועה, דהיינו מעברי הים והאוויר והמעברים היבשתיים עם ישראל.

ברוח זו פונה הדו"ח גם לקובעי מדיניות מקומיים זרים, בבואם לעצב הסדרים עתידיים בנוגע למעבר רפיח וליתר מעברי הרצועה: הסדרים קודמים אפשרו סגירה תדירה של מעבר רפיח, ולכן יצרו פגיעה מתמשכת בזכויותיהם של תושבי הרצועה, ועל כן בלתי ראוי להשיבם על כנם; כל הסדר עתידי חייב בראש ובראשונה לערוב לכיבוד זכויותיהם של תושבי עזה, ובהן הזכות לחופש תנועה, ולאפשר לתושבים גישה סדירה, קלה ונוחה למדינות העולם ולגדה המערבית.

תקציר הניתוח וההמלצות

ישראל

על אף שכוחות ישראליים אינם נמצאים בגבול מצרים-עזה באופן קבוע, מוסיפה ישראל להפעיל שליטה מהותית ועקיפה באפשרות לפתוח את מעבר רפיח, ועושה שימוש בשליטה זו על מנת להפעיל לחץ על תושבי עזה, כחלק ממדיניות של ענישה קולקטיבית. ישראל שולטת בכל שאר המעברים של רצועת עזה וסוגרת אותם, ובכך יוצרת תלות במעבר רפיח כערוץ בלעדי בין הרצועה לעולם החיצון. שליטת ישראל במעברי הרצועה, בנוסף לשליטתה בהיבטים משמעותיים נוספים של החיים ברצועת עזה, מולידה את אחריותה של ישראל לאפשר חופש תנועה מעזה ואליה. לפי עמותות גישה ורל"א, שליטה זו מהווה שליטה אפקטיבית, אשר מטילה על ישראל חובות מכוח דיני הכיבוש; אולם, גם על-פי העמדה שלא מדובר בכיבוש, השליטה הישראלית בעזה - בעבר ובהווה - מטילה על ישראל חובות כלפי תושבי עזה מתוקף דיני זכויות האדם, מתוקף זכות המעבר של תושבי הרצועה החסומה, וכפועל יוצא של דיני "פוסט-כיבוש". אחריות זו מחייבת את ישראל לאפשר את הפעלתו הסדירה של מעבר רפיח ולחילופין לאפשר תנועה דרך המעברים האחרים - ים אוויר ויבשה. על ישראל מוטלת אחריות מיוחדת למערכת הבריאות בעזה, ובכלל זה לגישה של חולים לטיפול רפואי שאינו זמין ברצועה, בין היתר כתוצאה מהסגר הישראלי, המונע ממערכת הבריאות בעזה להתפתח.

עמותות גישה ורל"א קוראות לישראל:

- **להפעיל באופן מיידי הסדר שיאפשר תנועה חופשית של תושבי עזה למדינות אחרות, ויתיר להם לשוב לביתם על פי בחירתם.**
- **אם מימוש זכותם של תושבי עזה לחופש תנועה אל מחוץ לרצועה אינה יכולה להתקיים דרך מעבר רפיח, מסיבה זו או אחרת, על ישראל לאפשר להם מעבר כזה דרך המעברים האחרים - בין אם תנועה יבשתית דרך מעברי כרם שלום או ארז, ובין אם תנועה אווירית וימית מרצועת עזה לעולם החיצון.**
- **לאפשר תנועה של חולים לשטח ישראל לצורך טיפול רפואי, בין אם לשם קבלת טיפול בבתי חולים בישראל ובין אם לצורך תנועה דרך שטח ישראל לגדה המערבית, לירושלים המזרחית ולירדן.**
- **לאפשר את צמיחתה של מערכת בריאות עצמאית ומפותחת בעזה, באמצעות התרת**

מעברם של צוותים רפואיים לצורך מגע עם הקהילה הרפואית הפלסטינית בגדה המערבית ובמזרח ירושלים ועם הקהילה הרפואית העולמית, ובאמצעות הכנסת ציוד רפואי ותרופות בהתאם לסטנדרטים מקובלים של מערכת בריאות מפותחת.

מצרים

מצרים, שהינה בעלת יכולת פיזית לפתוח את מעבר רפיח, סוגרת אותו כתוצאה מלחץ שמופעל עליה בידי ישראל וגורמים אחרים ועל מנת לקדם אינטרסים שלה עצמה, שלא להכיר בשלטון החמאס ברצועת עזה ושלא לאפשר חיבור בינו לבין גורמים מצריים שמתנגדים לשלטון. הסגר על עזה ומצוקת תושביה יוצרים לחץ על מצרים לפתוח את המעבר, והיא עושה זאת לצרכים הומניטריים מעת לעת אד הוק, תוך יידוע ישראל. פתיחות אלה מספקות מענה לאחוזים בודדים בלבד מצרכי התנועה של תושבי עזה. בד בבד, מצרים מתווכת בין הצדדים, על מנת להביא להסכמה בדבר פתיחת המעבר. גם בהיעדר הסכם בין הצדדים האחרים, מצרים מחוייבת לפתוח את מעבר רפיח; חובה זו נובעת מפעולותיה של ישראל, אשר סגרה את שאר המעברים של רצועת עזה ועושה שימוש במעבר רפיח כדי ליישם מדיניות של ענישה קולקטיבית: הסגר הישראלי על הרצועה מטיל על מצרים חובה לפתוח את רפיח מכוח חובתה לכבד את זכות המעבר של תושבי הרצועה החסומה, ומכוח חובתה לפעול נגד הפרתה של אמנת ג'נבה הרביעית בידי ישראל. כמו כן, מצרים מחויבת לאפשר מעבר של סיוע הומניטרי משטחה לרצועת עזה.

עמותות גישה ור"א קוראות למצרים לפתוח את מעבר רפיח באופן סדיר לצורך מעבר של תושבי רצועת עזה דרך שטח מצרים, ולאפשר כניסת סחורות הומניטריות משטחה באופן מספק לתוך רצועת עזה.

שלטון חמאס ברצועה

בניגוד ליתר הצדדים - ישראל, מצרים והרשות הפלסטינית - חמאס הינו הגורם היחיד אשר מעוניין בפתיחתו המיידית והמלאה של מעבר רפיח. עם זאת, התנגדותו של חמאס למעורבות ישראלית בפתיחת המעברים של רצועת עזה מהווה מכשול לפתיחתם. בנוסף, שליטת חמאס בצד הפלסטיני של מעבר רפיח מונעת מהמשמר הנשיאותי של הרשות הפלסטינית לפעול במקום, מה שגורם ליתר הצדדים להותיר את המעבר סגור. בכך, מהווה מעבר רפיח זירה במאבק פוליטי בין חמאס ובין הרשות הפלסטינית וישראל, כשהנפגעים הם תושבי הרצועה, עליהם שולט חמאס באופן ישיר, ואשר לזכויותיהם הוא נושא באחריות.

עמותות גישה ורל"א קוראות לחמאס להעמיד בראש סדר העדיפויות שלו את זכויותיהם של תושבי עזה, עליהם הוא שולט, ולא לאפשר למחלוקות ולמאבקי כוח בדבר ההסדרים במעבר והשליטה בו, להפר את זכותם של תושבי הרצועה לחופש תנועה אל מחוץ לשטח הרצועה.

הרשות הפלסטינית

הרשות הפלסטינית מוסיפה להפעיל שליטה מסויימת גם על תושבי רצועת עזה, ועל כן היא מוסיפה גם לשאת באחריות לזכויותיהם. מאבקי השליטה בין הרשות הפלסטינית לחמאס מביאים לכך שהרשות מתנגדת לפתיחת מעבר רפיח טרם תתחדש שליטת המשמר הנשיאותי בצד הפלסטיני של המעבר, מה שעשוי לחייב את השבתה על כנה של שליטתה של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה. סירובה של הרשות להתפשר עם חמאס על השליטה במעבר רפיח תורם להנצחת מצבו הסגור, ובכך מפרה הרשות את מחויבותה לזכויותיהם של תושבי הרצועה.

עמותות גישה ורל"א קוראות לרשות הפלסטינית לקחת חלק בכל יוזמה להפעלת צידו הפלסטיני של מעבר רפיח בתיאום מול כל גורם רלוונטי, כולל חמאס, תוך העמדת זכויותיהם של תושבי הרצועה בראש סדר העדיפויות שלה.

האיחוד האירופי

לאיחוד האירופי, שנכוחות כוחותיו כמשקיפים אפשרה את פתיחת מעבר רפיח במסגרת הסכם המעברים, אין יכולת לפתוח את המעבר בעצמו; עם זאת, האיחוד בוחר להמשיך את מעורבותו בהסכם ותומך בחידושו, תחת התנאים שקבעו הצדדים האחרים. מעורבותו של האיחוד במעבר רפיח מחייבת אותו, מתוקף אמנת ג'נבה, לעשות ככל שביכולתו על מנת למנוע את הפרותיה של האמנה, הכרוכות בסגירת רפיח. אם מאמציו אינם מביאים לסיום ההפרה, האיחוד חייב להתנער ממעורבותו בהסכם המעברים, על מנת שפעולותיו לא יהוו הכרה, הסכמה שבשתיקה או שותפות למעשה של ענישה קולקטיבית, תוך הפרה של אמנת ג'נבה.

עמותות גישה ורל"א קוראות לאיחוד האירופי לעשות ככל שביכולתו כדי להביא לפתיחה מחדשת וסדירה של מעבר רפיח, או לחלופה אשר תאפשר מעבר סדיר וחופשי של תושבי רצועת עזה בין הרצועה לבין העולם החיצון בדרך אחרת. אם הדבר אינו בגדר יכולתו של האיחוד, עליו להסיר את ידיו ממעורבותו בהסדרים שנוגעים למעבר רפיח, ולפעול למען כיבוד אמנת ג'נבה הרביעית וזכויות תושבי עזה, מול שאר הצדדים המעורבים.

ארצות הברית

ארצות הברית מעורבת בנעשה בגבול עזה-מצרים - בצורת מתן חסות להסכם המעברים מבלי להתעקש שזה ייושם, ובאמצעות הפעלת לחץ על מצרים למנוע הברחות לתוך הרצועה דרך מנהרות. זאת, מבלי שהיא פועלת נגד הפרות זכויות האדם שנגרמות לתושבי הרצועה כתוצאה מסגירת רפיח, או חותרת להשיג חלופות שיאפשרו את חופש התנועה של תושבי הרצועה. מעורבות זו מטילה על ארצות הברית חובה לפעול למען פתיחת מעבר רפיח או מעבר אחר מרצועת עזה, מכוח החובה שלא להכיר בהפרה של אמנת ג'נבה.

עמותות גישה ור"א קוראות לארצות הברית לעשות ככל שביכולתה כדי להביא לפתיחה מחודשת וסדירה של מעבר רפיח, או לחלופה אשר תאפשר מעבר סדיר וחופשי בין תושבי רצועת עזה לבין העולם החיצון. על ארצות הברית לפעול למען כיבוד אמנת ג'נבה הרביעית, וזכויות תושבי עזה, מצד כל הצדדים המעורבים.

פרק א' רקע היסטורי: גבול עזה-מצרים - מעבר הולך ונסגר

מעבר רפיח החל מכיבוש הרצועה ב-1967 ועד שנת 2000

רצועת עזה נוצרה בעקבות מלחמת 1948, וגבולותיה נקבעו בהסכמי שביתת הנשק בין ישראל למצרים ב-1949. מאז ועד 1967, היתה נתונה הרצועה לשלטון מצרי. הכניסה למצרים עבור תושבי רצועת עזה, בין אם ברכבת מעזה לקהיר, או דרך גבול רפיח-סיני, היתה כרוכה בקבלת היתר מרשויות הביטחון המצריות.

אחרי כיבושה בידי ישראל ב-1967, הכריז צה"ל על רצועת עזה כעל שטח צבאי סגור, ממנו ניתן לצאת רק באישור מפקד האזור. חמש שנים לאחר מכן ניתן לתושבי הרצועה היתר יציאה כללי לישראל ולגדה המערבית, שנותר בתוקף עד 1991. תושבים שביקשו לצאת לחו"ל מהרצועה נדרשו עדיין להצטייד בהיתר יציאה מישראל, אשר השגתו היתה כרוכה בהליך ביורוקרטי ממושך ומייגע. בקשתם של פלסטינים רבים להיתרים כאלה נדחתה במהלך השנים, על בסיס הגבלות אינדיבידואליות או קולקטיביות. בספטמבר 1991 בוטלה הדרישה להצטייד בהיתר מראש, ותושבי הרצועה נדרשו לבקש היתר יציאה במעברי הגבול עצמם, בדרכם לצאת לחו"ל. דרישה זו נותרה בעינה עד יישום ההתנתקות בספטמבר 2005.¹

אפשרויות היציאה לחו"ל שעמדו בפני תושבי הרצועה - בכפוף לאישור ישראל - היו דרך מעבר רפיח למצרים, או דרך מעבר ארז לישראל ומשם דרך גשר אלנבי שבין הגדה המערבית לירדן או בטיסה מנמל התעופה בן גוריון. גבול עזה-מצרים, שעובר ברפיח, חיבר אחרי 1967 בין רצועת עזה לבין חצי האי סיני, שנכבש אף הוא בידי ישראל באותה שנה. עד פינוי סיני ב-1982 התירה ישראל מעבר מהרצועה למצרים בנסיבות הומניטריות דרך אל עריש, בתיאום

¹ המידע על היציאה מעזה עד ההתנתקות לקוח בעיקר מבלם והמוקד להגנת הפרט, כלא עזה, חופש התנועה מרצועת עזה ואליה ערב תכנית ההתנתקות, מרץ 2005 (להלן: בבלם והמוקד, כלא עזה). ר' גם בבלם, הגבלות על יציאה לחו"ל, נובמבר 1989.

עם הצלב האדום.² אחרי חתימת הסכם השלום עם מצרים ונסיגתה מסיני פתחה ישראל את מעבר רפיח, ששב לחבר את רצועת עזה למצרים. המעבר נפתח ב-25 באפריל 1982 והופעל בידי רשות שדות התעופה, ועד פרוץ האינתיפאדה השנייה בסוף ספטמבר 2000 היה פתוח כל שעות היממה, כמעט כל יום, למעט יום הכיפורים ועיד אל אדחא. במהלך שנים אלה עברו בין 1,200 ל-1,500 פלסטינים במעבר רפיח מדי יום לשני הכיוונים, ומספר כפול מכך בחודשי הקיץ, בהם הגיעו קרובי משפחה מארצות ערב לביקור ברצועה.³

הסכם קהיר נחתם ב-1994 בין ישראל לאש"ף כשלב ראשון ליישום הסכם אוסלו, והגדיר את העברת הסמכויות מישראל לרשות הפלסטינית בעזה וביריחו.⁴ ההסכם קבע שליטה ישראלית פלסטינית משותפת במעבר רפיח, אך הותיר בידי ישראל אחריות ביטחונית מלאה במעבר, סמכות לאסור מעבר של פלסטינים שאינם רשומים במרשם האוכלוסין בשטחים, ואישור לחקור או לעצור נוסעים.⁵

בפועל, גם אחרי כניסת הסכמי אוסלו לתוקף, הוסיף מעבר רפיח להתנהל בדומה לאופן התנהלותו בשנים שקודם לכן, אם כי מאותה עת איישו את מסוף הגבול גם אנשי ביטחון פלסטינים בצד הישראליים. מספר דומה של אנשים הוסיפו לעבור בין רצועת עזה למצרים בכל יום, וישראל הוסיפה להגביל יציאה של פלסטינים לחו"ל כראות עיניה, למרות שההסכם לא התנה את זכותו של תושב הרצועה לצאת לחו"ל בקבלת היתר מישראל; כמו לפני הסכם אוסלו, רק עם הגיעם לגבול גילו תושבים רבים שישראל מגדירה אותם "מנועי יציאה לחו"ל" בעילה ביטחונית, ללא מתן נימוקים מעבר לכך.

הגבלת המעבר החל מפרוץ האינתיפאדה בשנת 2000 ועד ההתנתקות ב-2005

עם פרוץ אינתיפאדת אל אקצה בסוף ספטמבר 2000 החלה ישראל לסגור את מעבר רפיח מעת לעת, תוך מניעת כל תנועה בו. זאת, במקביל למניעת יציאתם של תושבי הרצועה לחו"ל בדרכים אחרות והגבלה דרסטית על יציאתם לישראל ולגדה המערבית.⁶ ב-17 בינואר 2001

Al Mezan Center for Human Rights, a Special Report on Israel's Restrictions on Palestinian Right on Movement at Rafah Crossing, ² 8.2.03, p. 7, זמין ב- http://www.mezan.org/document/Rafah_crossing_en.pdf.

³ שם, בעמ' 8.

⁴ הסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו, קהיר, 4 במאי 1994.

⁵ שם, נספח I, סעיף 10, תת סעיף 1(b) ו-2; תת סעיף 3(f); תת סעיף e, בהתאמה. אותם כללים נשנו גם בהסכם הביניים בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה, שנחתם בין ישראל והרשות הפלסטינית בושינגטון ב-28.9.95 (נספח I, סעיף 8) (להלן: הסכם הביניים).

⁶ ר' להלן, בעמ' 25-29.

השתלטה ישראל על מעבר רפיח באופן בלעדי ואסרה על כניסתו של הצוות הפלסטיני של מסוף הגבול.

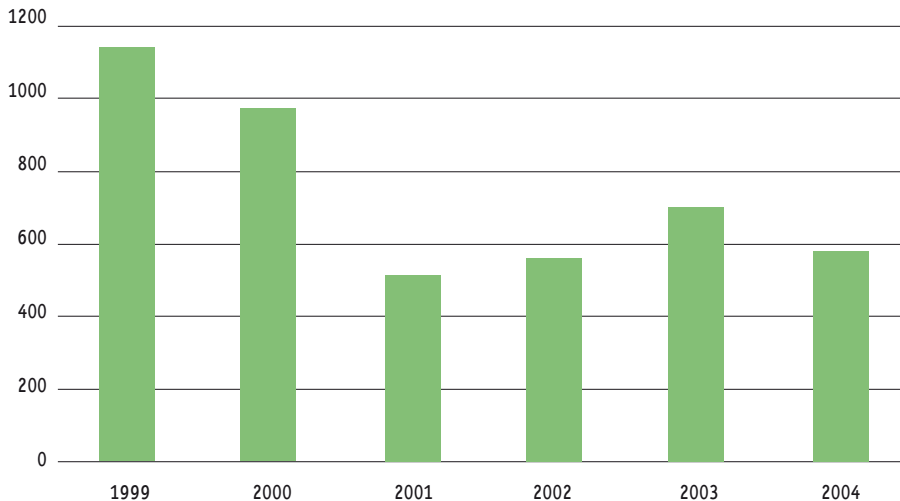
תקופת הסגירה הממושכת ביותר התקיימה בדצמבר 2004 - ינואר 2005, לאחר שפלסטינים הרגו חמישה חיילים ישראלים ופצעו חמישה נוספים בעת פיצוץ מנהרה שחפרו מתחת לעמדת שמירה ישראלית במעבר. מעבר רפיח נשאר סגור אז במשך 40 יום לכניסת אנשים, ובמהלך 52 ימים ליציאה, מה שמנע מעשרות אלפי פלסטינים שברגיל היו עוברים בין מצרים והרצועה בתקופה זו את התנועה בין האזורים.⁷

מאז פרוץ האינתיפאדה אסרה ישראל מעבר כלי רכב במסוף רפיח, והתירה בו תנועה רגלית בלבד. בימי פתיחתו, הופעל מעבר רפיח בתקופת האינתיפאדה בדרך כלל רק במשך כשבע שעות ביום, לעומת 24 שעות ביממה קודם לכן. בנוסף, הכבירה ישראל בשנים אלה הגבלות על המעבר ברפיח, שכללו הגדרת רבבות מתושבי הרצועה כ"מנועי יציאה לחו"ל מטעמים ביטחוניים" והטלת הגבלות קולקטיביות לתקופות שונות לפי גיל ומצב משפחתי. כך, קבעה ישראל איסור מעבר של בני 16 עד 35 ברפיח, בהם גם חולים, במשך ארבעה וחצי חודשים ב-2003, וכן במשך 10 חודשים, מאפריל 2004 ועד פברואר 2005, למעט מקרים חריגים מעטים.⁸ גם מצרים החמירה את תנאי הכניסה לתחומה, ובשנות האינתיפאדה דרשה מכל תושבי הרצועה להצטייד באשרת כניסה למצרים, דרישה שהופנתה קודם לכן רק לגברים בני פחות מ-40.

הסגירה התדירה של מעבר רפיח, צמצום שעות פתיחתו וההגבלות שהוטלו על העוברים בו, גרמו לזמן ההמתנה לתנועה במעבר להתארך מאוד ולהגיע לעתים למספר ימים. כמו כן, חלה ירידה בשנות האינתיפאדה במספר תושבי הרצועה שעלה בידם לצאת לחו"ל דרך מעבר רפיח. לפי נתוני רשות שדות התעופה, שמופיעים בתרשים מס' 1, בשנת 1999 שקדמה לאינתיפאדה עברו במעבר רפיח כ-1,100 בני אדם ביום בממוצע לשני הכיוונים, ואילו בשנים 2001 עד 2004 עמד ממוצע המעבר היומי על כ-590 נוסעים; דהיינו, חלה ירידה של כ-54% במספר העוברים בין רצועת עזה למצרים.

⁷ OCHA (משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים בשטחים הפלסטיניים הכבושים), Situation Report Rafah Terminal, 19 January 2005, זמין ב- <http://domino.un.org/unispal.nsf/85255db800470aa485255d8b004e349a/111f3adf4cc4ddf785256f8f0069db361OpenDocument>

⁸ שם; 3, OCHA, The Gaza Strip: Access report, March 2005, זמין ב- http://www.humanitarianinfo.org/opt/docs/UN/OCHA/ochaSR_ GazaAccess_Mar05.pdf, ר' גם בצלם והמוקד, כלא עזה, עמ' 21.

תרשים מס' 1: תנועת אנשים יומית ממוצעת במעבר רפיח לשני הכיוונים, 1999 עד 2004

מקור: רשות שדות התעופה⁹

מעבר רפיח אחרי ההתנתקות מעזה והסכם המעברים

ביולי 2005, ערב יישום תכנית ההתנתקות הישראלית מרצועת עזה, עלה מספר העוברים ברפיח והגיע ל-1,280 נוסעים ביום.¹⁰ התכנית, שנועדה לפנות את הנוכחות הישראלית הקבועה ברצועת עזה - הן האזרחית והן הצבאית - קבעה כי ההסדרים הקיימים במעבר רפיח יישארו על כנם גם אחרי יישומה.¹¹ עם זאת, יישום ההתנתקות לא איפשר לאותם הסדרים להשאר על כנם: במסגרת ההתנתקות, שבוצעה באוגוסט-ספטמבר 2005, פונתה הנוכחות הצבאית הישראלית מהגבול המצרי-עזתי ורשות שדות התעופה הישראלית פינתה את מסוף רפיח.

ב-7 לספטמבר 2005 סגרו ישראל ומצרים את מעבר הגבול עד שיוסדר מנגנון חדש להפעלתו. עם נסיגת כוחות צה"ל מגבול עזה-מצרים ב-12 בספטמבר 2005 עברו כמה אלפי פלסטינים בין הרצועה למצרים, עד שתנועה זו הופסקה כעבור חמישה ימים בידי הרשות הפלסטינית.¹² מאז, היה מעבר רפיח סגור כמעט לחלוטין במשך כחודשיים וחצי. אלפי פלסטינים נאלצו להמתין

⁹ הנתונים נמסרו מפי עו"ד אריה שחם, היועץ המשפטי של רשות שדות התעופה לנגה קדמן מעמותת גישה במכתב מ-16.12.08.

¹⁰ OCHA, רצועת עזה: דו"ח גישה, נובמבר 2005, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/ochaSR_GazaAccess_Nov05.pdf

¹¹ תכנית ההתנתקות מתוקנת, 6 ביוני 2004, נספח א', סעיף 11, זמין ב- <http://www.mfa.gov.il/MFAHeb/MFAArchive/2004/> (להלן: תכנית ההתנתקות). סעיף זה מצייין גם כי "מדינת ישראל מעוניינת להעביר את המעבר לנקודת 'משולש הגבולות', דרומה ממיקומו הנוכחי", דהיינו למעבר כרם שלום.

¹² OCHA, עדכון הומניטרי, נובמבר-דצמבר 2005, עמ' 11, הערה 12, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/ochaHU11_1205_He.pdf

משני צידי המעבר לפתיחתו, על-מנת שיוכלו לשוב לבתיהם או לצאת מהרצועה. במהלך תקופה זו נפתח המעבר רק במשך חמישה ימים מלאים ושישה ימים חצאי בידי מצרים והרשות הפלסטינית ובתאום עם ישראל. בימים אלה עברו ברפיח מספר מוגבל של פלסטינים.¹³

ב-15 בנובמבר 2005 נחתם ההסכם בדבר תנועה וגישה בין ישראל והרשות הפלסטינית, בתיווך ארצות הברית והאיחוד האירופי, ובאישורה השקט של מצרים (להלן: הסכם המעברים). ההסכם כולל, בין היתר, עקרונות מוסכמים להפעלת מעבר רפיח.¹⁴ המטרה המוצהרת של ההסכם היתה "לקדם פיתוח כלכלי" ו"לשפר את המצב ההומניטרי בשטח". מזכירת המדינה האמריקאית, קונדוליזה רייס, אשר מילאה תפקיד מוביל במשא ומתן שהביא להסכם, אמרה במסיבת עיתונאים שהתקיימה לאחר חתימתו:

"ההסכם נועד להעניק לעם הפלסטיני חופש לנוע, לסחור, לחיות חיים רגילים [...] לראשונה מאז 1967, הפלסטינים ישיגו שליטה על כניסה ויציאה משטחם".¹⁵

לדברי חאבייר סולאנה, נציג האיחוד האירופי בצוות המשא ומתן, "זו הפעם הראשונה שהגבול הזה פתוח ולא נשלט בידי ישראלים".¹⁶

לפי לשון ההסכם, "מעבר רפיח יופעל על-ידי הרשות הפלסטינית בצידה, ומצרים בצידה, לפי אמות מידה בינלאומיות". בהסכם נקבע כי הרשות תפעיל את הצד הפלסטיני של הגבול תחת פיקוח כוח של האיחוד האירופי. מצרים אינה צד להסכם, שנחתם בין ישראל לבין הרשות הפלסטינית וקובע את ההסדרים בצד העזתי של הגבול. במסמך של הבנק העולמי, שנועד להבהיר את לשון הסכם המעברים ולהתייחס להבנות שהשיגו הצדדים במהלך המשא ומתן שהביא לחתימתו, נכתב שאחד משלושת העקרונות שמנחים את ההסכם הינו הפעלה רציפה של המעברים:

"ממשלת ישראל הבהירה שלא תסגור מעבר בשל ארוע ביטחוני שאינו קשור למעבר עצמו. [...] מעבר ייסגר רק אם קיים איום ברור וישיר לאותו מעבר ספציפי".¹⁷

¹³ OCHA, The Gaza Strip: Access report, September 2005, p. 2; October 2005, p. 1-2; November 2005, p. 2. www.ochaopt.org. זמינים ב- OCHA. מבקרים שנכנסו לרצועה במהלך תקופה זו ללא אישור ישראל הוגדרו על ידה כשוהים בלתי חוקיים, שאינם זכאים למעמד של תושבות ברצועה. ר' להלן, בעמ' 53.

¹⁴ הסכם בדבר תנועה וגישה - עקרונות מוסכמים למעבר רפיח, ישראל - הרשות הפלסטינית, 15 בנובמבר 2005, זמין ב- www.mfa.gov.il. גורמים מצריים מסרו לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08 כי מצרים לקחה חלק בדיונים עם הצדדים השונים שעסקו בגיבוש ההסכם.

¹⁵ מסיבת עיתונאים משותפת של קונדוליזה רייס, חאבייר סולאנה וג'ים וולפנסון בנוגע להסכם מעבר הגבול ברפיח, 15 בנובמבר 2005, ירושלים, זמין ב- <http://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/56890.htm>.

¹⁶ שם.

¹⁷ World Bank Technical Team, The Agreement on Movement and Access from 15 November 2005: the Passages - Technical Elaboration, 2.12.05, זמין ב- <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/AgreementMovementAccess.pdf>.

מעבר רפיח נפתח ב-26 בנובמבר 2005 במתכונתו החדשה, על-פי הסכם המעברים. בחינה של יישום ההסכם בפועל ולאורך זמן מראה שבניגוד להצהרות, ההסכם לא אפשר לפלסטינים שליטה עצמאית על יציאה וכניסה משטחם, עקרון ההפעלה הרציפה של המעבר לא כובד, והמעבר נסגר באופן תדיר בידי ישראל שלא בגין ארועים הקשורים לאיום על המעבר עצמו. יישום הסכם המעברים ציין את סוף נוכחותה הצבאית של ישראל במעבר רפיח, אך לא את סוף שליטתה המהותית בו, שהוסיפה להתבצע באמצעות שליטה במרשם האוכלוסין הפלסטיני שמכתיב את הרשאים לעבור ברפיח, סמכות למנוע בטענה ביטחונית מעבר של פלסטינים רשומים, זכות הטלת וטו על מעבר זרים, ואפשרות להחליט על סגירת המעבר ללא הגבלה.

מעורבות ישראל במעבר הגבול עולה כבר מעיון בהסכם עצמו: המעבר ברפיח מוגבל למחזיקים בתעודות זהות פלסטיניות, דהיינו פלסטינים שרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני, המשותף לגדה המערבית ולרצועת עזה, ואשר אישורה של ישראל דרוש - גם כיום - לעדכונם.¹⁸ משמעות הדבר היא שהחלטת ישראל שלא לרשום פלסטיני כתושב הרצועה או הגדה, שוללת גם את זכותו לצאת ולהכנס מרצועת עזה דרך המעבר. מעבר לכך, ולמרות שהדבר לא נכתב במפורש בהסכם, שני הצדדים, הישראלי והפלסטיני, פירשו אותו כמאפשר הטלת וטו מצד ישראל על מעבר פלסטינים רשומים, שלטענתה הם "פעילי טרור".¹⁹ בפועל, לא השתמשה ישראל בסמכותה זו.²⁰

¹⁸ ר' להלן, בעמ' 49-53.

¹⁹ נמסר מפי רון רומן, דובר צה"ל, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה במכתב מ-29.1.06.

²⁰ נמסר מפי נציגי EUBAM (משלחת סיוע הגבולות של האיחוד האירופי ברפיח) לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה בפגישה ב-30.10.06.

לפי הסכם המעברים, אזרחים זרים, לרבות פלסטינים שהתגוררו בעבר ברצועה, או מי שקרובי משפחתו הינם בעלי תעודות זהות פלסטיניות, לא רשאים ככלל להכנס לרצועה דרך רפיח, ועל כן הם נדרשים לקבל אשרת כניסה לישראל, ואישור כניסה לרצועה דרך מעבר ארז, על מנת להכנס לעזה. ההסכם מפרט קטגוריות חריגות של זרים שרשאים להכנס לרצועה במעבר רפיח - דיפלומטים, משקיעים זרים, עובדי ארגונים בינלאומיים ומקרים הומניטריים.

לפי לשון ההסכם, על הרשות הפלסטינית ליידע את ישראל מראש לגבי כל מעבר כזה, ישראל תנמק את התנגדותה למעבר אם יש כזו, והרשות תיידע את ישראל בדבר החלטתה.

**בחינה של יישום ההסכם בפועל
ולאורך זמן מראה שבניגוד להצהרות,
ההסכם לא אפשר לפלסטינים שליטה
עצמאית על יציאה וכניסה משטחם,
עקרון ההפעלה הרציפה של המעבר
לא כובד, והמעבר נסגר באופן תדיר
בידי ישראל שלא בגין ארועים
הקשורים לאיום על המעבר עצמו.**

בפועל, התברר כי ישראל היא זו שקיבלה את ההחלטה הסופית ושהיה בסמכותה למנוע כניסת זרים במעבר רפיח, גם כאשר הללו השתייכו לאחת מהקטגוריות של זרים שרשאים לעבור. לדברי מתאם פעולות הממשלה בשטחים: "בקשות למעבר זרים אשר אינם נושאים תיעוד פלסטיני מועברים לאישור הצד הישראלי לאחר שאושר על ידי הצד הפלסטיני".²¹ לפי נציגי

הכוח האירופי במעבר (EUBAM), ועדה משותפת היתה אמורה לקבוע מעבר חריג של זרים, אך למעשה ישראל היא זו שקבעה מהו מקרה הומניטרי לצורך מעבר כזה.²²

ד"ר לילה מריאטי, רופאה בעלת אזרחות אמריקאית ממוצא פלסטיני, ביקשה להכנס לרצועת עזה ולגדה המערבית על מנת לטפל שם בחולים. משרד הפנים הישראלי סירב להנפיק לה ויזה שתאפשר לה להכנס לישראל, ובשל כך נבצר ממנה להכנס לרצועת עזה דרך מחסום ארז. בד בבד, רשויות ישראל גם סירבו לבקשתה, שהועברה אליהן מהרשות הפלסטינית, ומנעו את כניסתה דרך מעבר רפיח. בכל המקרים, נומק הסירוב בטעמים ביטחוניים. כך, הוכשל נסיונה של ד"ר מריאטי להעניק סיוע הומניטרי לתושבי עזה.²³

הפיקוח של ישראל על הנוסעים ברפיח נעשה מתוך חדר בקרה שממוקם כמה קילומטרים דרומה משם, במעבר כרם שלום שבשטח ישראל, ליד משולש הגבולות ישראל-מצרים-רצועת

²¹ נמסר מפי אייל פריימן, משרד מתאם פעולות הממשלה בשטחים, משרד הביטחון, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה במכתב מ-9.10.06.

²² נמסר מפי נציגי EUBAM לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה בפגישה ב-30.10.06.

²³ עת"מ (י-0) 829/05 מריאטי נ' מדינת ישראל (ניתן ב-13.7.06, לא פורסם).

עזה. בחדר הבקרה צפו אנשי ביטחון ישראלים, פקחים אירופים ונציגים פלסטינים בנעשה במעבר רפיח באמצעות כשלושים מצלמות וידאו במעגל סגור. בידי נציגי ישראל היתה יכולת לפקח על זהות המבקשים להכנס או לצאת מרצועת עזה, תוך איתור מידע על אודותם במאגרי מידע ממוחשבים.²⁴

ב-25 ביוני 2006 תקפו חמושים פלסטינים מוצב של צה"ל בכרם שלום וחטפו את החייל הישראלי רב"ט גלעד שליט. באותו יום נסגר מעבר רפיח בהוראת ישראל, אשר חדלה לאפשר את יישומו של הסכם המעברים והותירה את המעבר סגור ככלל.

הפעלת חדר הבקרה בידי אנשי ביטחון ישראלים, נוכחות פקחים מטעם האיחוד האירופי במעבר רפיח ונוכחות נציגים מטעם הרשות הפלסטינית במעבר, מהוות תנאי לפתיחתו. משום כך, בפועל נמסרה בידי ישראל הסמכות למנוע את פתיחת המעבר באמצעות אי הפעלת חדר הבקרה הישראלי, ובאמצעות שליטה על הגעתו של הצוות האירופי למעבר. טכנית, ישראל היתה יכולה למנוע מהפקחים האירופים, המתגוררים באשקלון, מלהגיע למעבר רפיח, כיוון שבדרכם אליו הם צריכים

לעבור במעבר כרם שלום, המצוי בשטח ישראל ובשליטתה המלאה; בפועל, די היה במסירת הודעה ישראלית לצוות האירופי בדבר סגירת המעבר, על-מנת למנוע את הגעת פקחיו למקום, משום שלפי פרשנות הכוח האירופי את ההסכם, סמכותו לפקח על המעבר מותנית בנוכחות שני הצדדים להסכם - ישראל והרשות הפלסטינית.²⁵

מעבר סחורות דרך רפיח

אחרי חתימת הסכם אוסלו ב-1994 החל מסוף רפיח לשמש גם כמעבר לייבוא סחורות, ומדי חודש נכנסו דרכו כמה מאות משאיות לרצועת עזה, שנשאו חומרי גלם לבנייה, משלוחי מזון וביגוד, תרופות, מוצרי חשמל וטובין אחרים ממדינות שונות.²⁶ גם מעבר הסחורות ברפיח נפגע ממדיניות סגירת המעברים שהנהיגה ישראל בעקבות פרוץ האינתיפאדה בסוף ספטמבר 2000, ובשנה הראשונה לאינתיפאדה היה מסוף המטענים ברפיח סגור מעל 70% מהזמן.²⁷ מספר המשאיות שעברו ברפיח צנח מ-5,122 בשנת 2000 ל-405 בלבד

²⁴ נמסר מפי נציגי EUBAM לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה, בפגישה ב-30.10.06.

²⁵ נמסר מפי מריה טלריה, דוברת הכוח האירופי המפקח על מעבר רפיח (EUBAM), לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה במכתב מ-15.1.07.

²⁶ נמסר מפי עו"ד אריה שחם, היועץ המשפטי של רשות שדות התעופה לנגה קדמן מעמותת גישה במכתב מ-16.12.08.

²⁷ UNSCO (משרד המתאם המיוחד של האו"ם), The Impact on the Palestinian Economy of Confrontation, Border Closures and Mobility, Restriction, 1 October 2000 - 30 September 2001, זמין ב-www.ochaopt.org, בעמ' 5. (להלן: UNSCO, הכלכלה הפלסטינית).

ב-2001. בשנים הבאות חלה עלייה הדרגתית, וב-2004 נכנסו דרך מעבר רפיח למעלה מ-8,600 משאיות. הייבוא דרך מעבר רפיח נפסק בספטמבר 2005, במסגרת יישום תכנית ההתנתקות.²⁸

הסכם המעברים מנובמבר 2005 בין ישראל לרשות הפלסטינית אסר על הכנסת טובין לרצועה דרך מעבר רפיח מעבר לחפצים אישיים, ולכן מנע אפשרות של יבוא באמצעותו. לפי ההסכם, הייבוא לרצועה אמור היה להתבצע דרך מעבר כרם שלום, הממוקם בתוך ישראל והנתון לשליטתה הישירה. ההסכם אישר שימוש במעבר רפיח לייצוא טובין למצרים, אך מעולם לא נעשו הסדרים שיאפשרו זאת. האיסור על יבוא דרך מעבר רפיח יצר קושי מסוים גם עבור יצוא דרכו: כך, משאית פלסטינית עמוסה בסחורה יכולה היתה לצאת מעזה דרך רפיח במסגרת יישום ההסכם, אך נבצר ממנה לשוב לרצועה, נוכח האיסור על יבוא.²⁹

בשבעת החודשים הראשונים ליישומו, מ-25 בנובמבר 2005 ועד 24 ביוני 2006, הופעל מעבר רפיח באופן סדיר, לפי ההסדרים שנקבעו בהסכם המעברים. במהלך חודשים אלה, היה המעבר פתוח יומיום, למעלה מ-9.5 שעות ביום בממוצע. מדי יום, עברו בו בממוצע כ-1,320 אנשים לשני הכיוונים,³⁰ מספר דומה למספר העוברים במעבר רפיח לפני הטלת ההגבלות עליו במהלך האינתיפאדה.

ב-25 ביוני 2006 תקפו חמושים פלסטינים מוצב של צה"ל בכרם שלום וחטפו את החייל הישראלי רב"ט גלעד שליט. באותו יום נסגר מעבר רפיח בהוראת ישראל, אשר חדלה לאפשר את יישומו של הסכם המעברים והותירה את המעבר סגור ככלל. לכוח האירופי מסרה ישראל שסיכונים ביטחוניים מונעים את פתיחת המעבר;³¹ מהתבטאויות בכירים במערכת הביטחון עולה, עם זאת, שמדובר בהחלטה מדינית של ישראל, שנועדה להפעיל לחץ על תושבי הרצועה והנהגתה, במטרה להביא לשחרור החייל השבוי.³² מכאן, שרפיח נסגר שלא בשל איום ישיר על המעבר עצמו, בניגוד להצהרה המפורשת של ישראל במהלך המשא ומתן על הסכם המעברים.³³

לפי משרד הביטחון, מעבר רפיח "נסגר לפעילות רצופה", ברם "מעט לעת נפתח המעבר, בעיקר לתנועות הומניטאריות".³⁴ במקרים המעטים בהם התירה ישראל את פתיחת המעבר,

²⁸ הנתונים נמסרו מפי עו"ד אריה שחם, היועץ המשפטי של רשות שדות התעופה לנגה קדמן מעמותת גישה במכתב מ-16.12.08.

²⁹ ר' גישה, כובשים מנותקים - מעמדה המשפטי של רצועת עזה, ינואר 2007, עמ' 36, זמין ב- <http://www.gisha.org/UserFiles/File/publications/Hebrew%20Position%20Paper%20for%20website.pdf>. (להלן: גישה, כובשים מנותקים).

³⁰ המידע נמסר לעמותת גישה מפי OCHA.

³¹ נמסר מפי נציגי EUBAM לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה, בפגישה ב-30.10.06.

³² כך עולה, למשל, מסיכום הדיון שנערך בלשכת יועץ שר הביטחון ביום 22.8.06. להרחבה ר' להלן, בעמ' 100.

³³ ר' ציטוט ההצהרה לעיל, בעמ' 19.

³⁴ נמסר מפי רות בר, עוזרת שר הביטחון, ללשכת ח"כ מיכאל מלכיאור במכתב מ-18.12.06.

נעשה הדבר אד הוק, בימים אקראיים וללא מתן הודעה מוקדמת מספקת לתושבים. לפעמים נפתח המעבר לשעות ספורות ולכיוון אחד בלבד, מה שלרוב לא ענה על צרכי התנועה של התושבים. עם סגירת מעבר רפיח, הפסיקה להתכנס גם הוועדה שאמורה היתה לדון בבקשות חריגות למעבר זרים.³⁵

סגירת המעבר התדירה יצרה מצב של עומס, צפיפות ודוחק קיצוניים ומסוכנים במעבר הגבול, כאשר תושבי עזה ביקשו לעבור בו במשך השעות הנדירות בהן הוא נפתח. ב-8 למרץ 2007, למשל, נדחקו אלפי פלסטינים במעבר רפיח בנסיון לצאת למצרים. אדם זקן נפטר בעת ההתגודדות, ותשעה תושבים נפצעו מדחיסת ההמון או מירי של כוחות הביטחון הפלסטינים, אשר ניסו להשליט סדר במעבר.³⁶ בשל התקרית, נסגר המעבר לאחר כשעה וחצי בלבד של פעילות, כך שמאלפי תושבים שוב נמנעה היציאה מרצועת עזה. בקרב הממתנים היו עשרות חולים שהופנו לטיפול רפואי במצרים, ולפחות חלקם לא הצליחו לצאת.³⁷

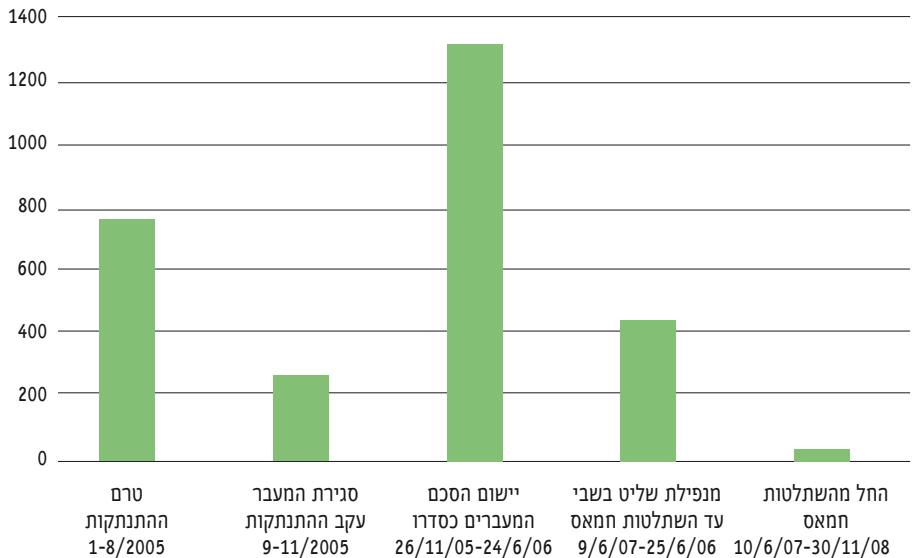
ביוני 2007 תפסה תנועת חמאס את השלטון הפנימי ברצועת עזה, מה שהביא להקפאת יישומו של הסכם המעברים החל מ-10 ביוני 2007 (ראו להלן). במהלך 11.5 החודשים שבין נפילתו לשבי של החייל גלעד שליט לבין קטיעת יישום ההסכם, היה מעבר רפיח סגור 265 ימים, דהיינו 86% מהזמן. במהלך החודשים הללו, חצו את המעבר בשני הכיוונים 163,632 אנשים,

³⁵ נמסר מפי נציגי EUBAM לעו"ד נעם פלג, בפגישה ב-30.10.06.

³⁶ OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 11, מרץ 2007, עמ' 5-6, זמין ב-http://www.ochaopt.org/documents/2007_05_22_Maakav%20-%20Humanitari_March_Heb_Short.pdf

³⁷ כך עלה מבדיקה שערכו עמותות גישה ור"א, שפנו בנדון במכתב לשר הביטחון ומתאם הפעולות בשטחים ב-8.3.07.

ובממוצע 468 אנשים ליום.³⁸ מכאן עולה שבתקופה זו התאפשר מעברם של כ-35% בלבד ממספר האנשים שעברו במעבר רפיח בתקופה בה הוא פעל באופן סדיר לאחר ההתנתקות, תקופה בה עברו בו בממוצע 1,320 בני אדם בשני הכיוונים בכל יום. מנתון אחרון זה ניתן ללמוד מהו הביקוש בפועל למעבר בין רצועת עזה למצרים, ולהעריך שסגירות המעבר בין יוני 2006 לבין יוני 2007 מנעו, בממוצע, את אפשרותם של 852 אנשים לצאת מעזה ולהכנס אליה מדי יום. בפועל, ברוב הימים בתקופה זו לא עבר ולו אדם אחד דרך מעבר רפיח, בשל ימי הפתיחה הנדירים. חוסר האפשרות לצפות מתי יתקיימו אותם ימים הקשה על תכנון הנסיעות מעזה מראש והכריח תושבים רבים להמתין ימים ואף שבועות בצד המצרי של הגבול, בדרכם חזרה לרצועה.

תרשים מס' 2: תנועת אנשים יומית ממוצעת במעבר רפיח בשני הכיוונים, 2008-2005

מקור: משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים בשטחים הכבושים (OCHA)

יציאה מרצועת עזה במעברים אחרים

מאז תחילת האינתיפאדה בספטמבר 2000 פסקה ישראל כמעט לחלוטין להנפיק לתושבי עזה היתרי מעבר לגדה המערבית לצורך יציאה לחו"ל דרך גשר אלנבי, או היתרי כניסה לישראל לצורך טיסה מנמל תעופה בן גוריון. יציאה מרצועת עזה באמצעות האוויר היתה אפשרית לתקופה מוגבלת בלבד, עד שטורפדה בידי ישראל: שדה התעופה הבינלאומי של עזה נחנך

³⁸ מבוסס על נתוני OCHA, שנמסרו לעמותת גישה.

בדרום הרצועה בנובמבר 1998 במסגרת הסכמי אוסלו. הרשות הפלסטינית הפעילה את השדה, ממנו יצאו מדי שבוע עד 30 טיסות למדינות ערב, בכפוף לבדיקת הנוסעים בידי ישראל במסוף רפיח. עם פרוץ האינתיפאדה בסוף ספטמבר 2000 הוגבלה מאוד פעילות השדה, ובפברואר 2001 הוא חדל מלפעול. הפצצת מגדל הפיקוח ומסלולי ההמראה בידי ישראל בדצמבר 2001 וינואר 2002 מנעה אפשרות להמשך הפעלת השדה, שטרם שוקם מאז. יציאה מהרצועה דרך הים מעולם לא התאפשרה, בהעדר נמל נוסעים ונוכח השליטה הצבאית של ישראל מול חופי עזה והאיסור על תנועת כלי שיט, פרט לסירות דייג באזורים מוגבלים. גם אחרי יישום תכנית ההתנתקות מרצועת עזה ממשיכה ישראל לשלוט באופן בלעדי במרחב האווירי ובמרחב הימי של רצועת עזה.³⁹ הסכם המעברים קבע שניתן להתחיל בבניית נמל ימי בעזה וחייב את ישראל להבטיח לתורמים לבנייתו את אי התערבותה בהפעלתו. ישראל לא סיפקה ערבויות כאלה לתורמים, ובניית הנמל מעולם לא החלה. משא ומתן לגבי הפעלה מחודשת של שדה התעופה של רצועת עזה לא התקיים, בניגוד לקביעת ההסכם.⁴⁰

ב-12 במרץ 2006, לקראת חג הפורים, הטילה ישראל סגר על השטחים ומנעה כניסת פועלים מהרצועה לישראל. מאז, לא הותרה עוד כניסתם, ומדיניותה של ישראל היא "שלא להתיר כניסתם של תושבי רצועת עזה אלא מטעמים הומניטריים חריגים ביותר".

יכולתם של תושבי רצועת עזה לצאת לישראל הלכה והצטמצמה עם השנים, עד שנעשתה כמעט בלתי אפשרית. בינואר 1991 בוטל היתר היציאה הכללי מהשטחים, ומאז נדרשים תושבי הרצועה להצטייד באישורי יציאה לישראל הניתנים באישור השב"כ, אשר מספרם הלך וירד עם השנים. ב-1993 הוכרז סגר כללי על השטחים, אשר אכיפתו נעשתה אפקטיבית במיוחד ברצועת עזה החל מ-1995, עם הקמת גדר אלקטרונית וחומת בטון סביב הרצועה.

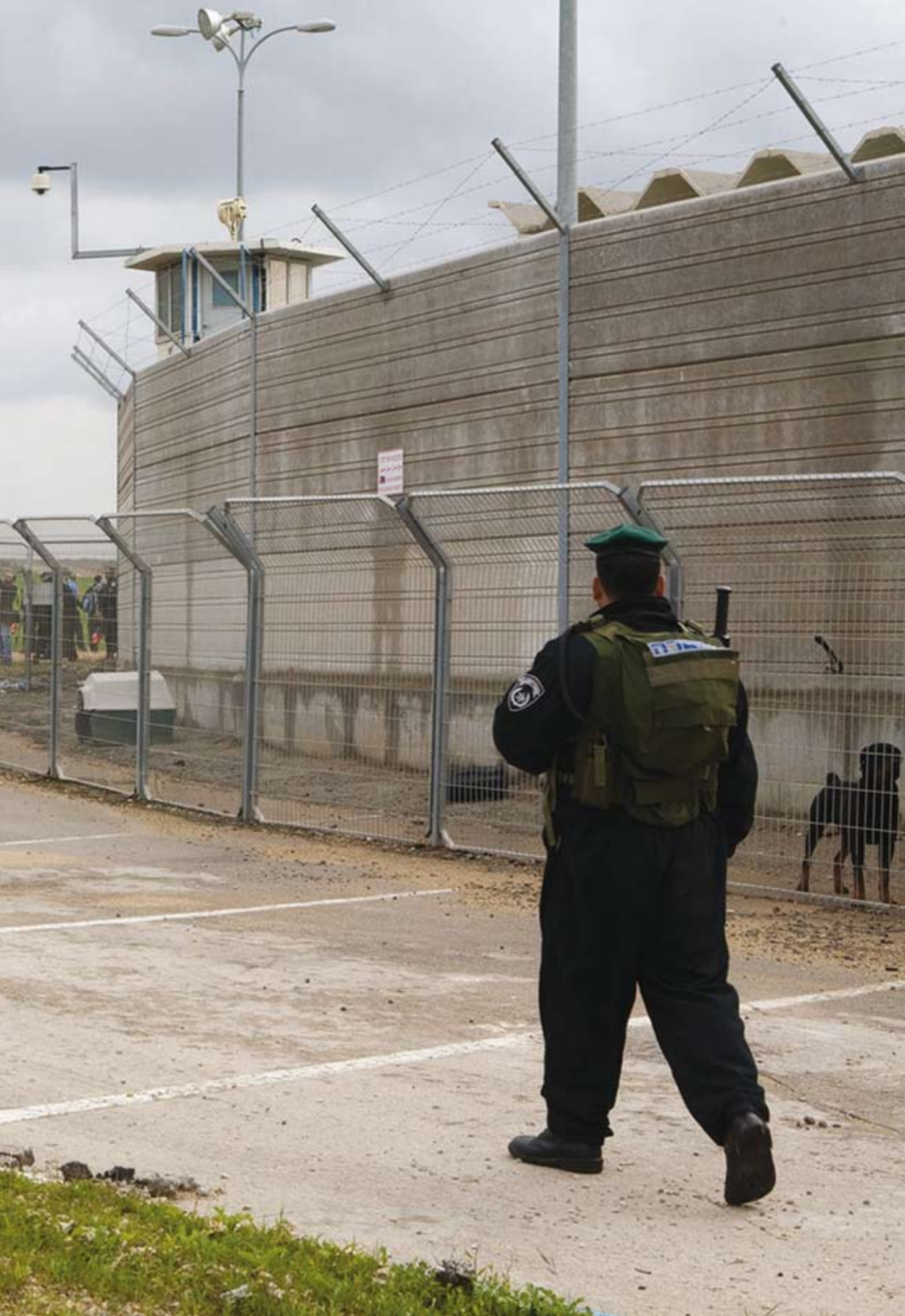
המעבר נחסם מעת לעת גם לבעלי ההיתרים, עם הטלת "סגר מוחלט" על הרצועה. עם תחילת האינתיפאדה בספטמבר 2000 ביטלה ישראל אישורי יציאה קיימים רבים ומיעטה בהנפקת היתרים חדשים. היתרי יציאה מהרצועה לישראל ניתנו מאז כמעט רק לעובדים, לסוחרים ולחולים שמטופלים בבתי חולים ישראליים. ימי סגירת מעבר ארז התרבו מאוד, ובשנה הראשונה לאינתיפאדה היה המעבר סגור לפלסטינים במשך 72% מימות השנה.⁴¹ לאחר שיפור מה ב-2002, שוב נסגר מעבר ארז באופן תדיר, ובשנת 2004 הגיעו ימי סגירתו ל-149, כולל סגירה של קרוב לשלושה חודשים בשל גילוי חומר נפץ על פועל שעמד לעבור במעבר בסוף אוגוסט.⁴² ההגבלות הביאו לצניחה של עשרות אחוזים במספר הפלסטינים תושבי הרצועה

³⁹ תכנית ההתנתקות, סעיף 3 א(1).

⁴⁰ ר' גישה, כובשים מנותקים, עמ' 45 (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23).

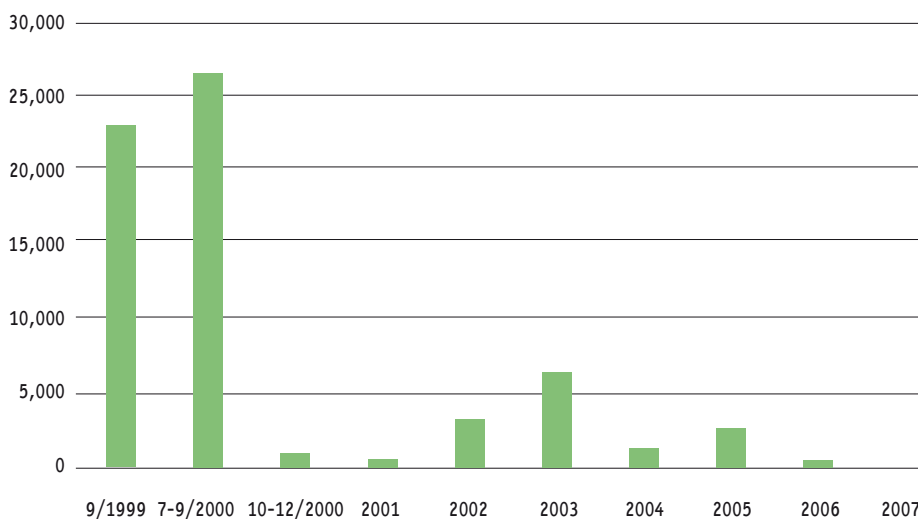
⁴¹ UNSCO, הכלכלה הפלסטינית, עמ' 3.

⁴² UNSCO, Closure in the Gaza Strip (December 2004), p. 3; OCHA, The Gaza Strip - Access Report, February 2005, p.1 - http://www.ochaopt.org/documents/ochaSR_GazaAccess040305.pdf

שעלה בידם לצאת לישראל מדי יום: מלמעלה מ-26,000 בקיץ 2000, ערב האינתיפאדה, לפחות מ-900 אחרי פריצתה בהמשך השנה.

מעבר להכרזה על מחסום ארז כעל מעבר גבול בינלאומי,⁴³ יישום תכנית ההתנתקות לא הביא מייד לשינוי במדיניות ישראל בנוגע ליציאה מרצועת עזה. ב-12 במרץ 2006, לקראת חג הפורים, הטילה ישראל סגר על השטחים ומנעה כניסת פועלים מהרצועה לישראל. מאז, לא הותרה עוד כניסתם, ומדיניותה של ישראל היא "שלא להתיר כניסתם של תושבי רצועת עזה אלא מטעמים הומניטריים חריגים ביותר".⁴⁴ ישראל ממשיכה למנוע מתושבי עזה מעבר דרך מחסום ארז עד היום, למעט כמה מאות חולים וקומץ סוחרים מדי חודש, ומקרים חריגים.

תרשים מס' 3: מספר העובדים הפלסטינים שיצאו מדי יום לישראל בממוצע דרך מחסום ארז, 2007 - 1999

מקור: דו"חות UNCO, OCHA

הגבלות היציאה מרצועת עזה לישראל פוגעות גם ביכולתם של תושבי הרצועה לבקר בגדה המערבית, אזור בו יש להם קשרים משפחתיים וחברתיים וכן קשרי כלכלה, חינוך ותרבות. באוקטובר 1999 נפתח באיחור של כמה שנים "המעבר הבטוח" בין שני האזורים, עליו התחייבה

⁴³ צו הכניסה לישראל (תחנות גבול) (תיקון) התשס"ה-2005.

⁴⁴ בג"ץ 4496/07 מדהון נגד אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 27.5.2007, ס' 8, זמין ב-<http://www.gisha.org/index.php?intLang=ב>

⁴⁵ דו"חות הארגונים זמינים ב-www.ochaopt.org. הנתונים אינם כוללים סופי שבוע, בהם נסגר המעבר.

ישראל בהסכם אוסלו.⁴⁶ התנועה במעבר התאפשרה רק בכפוף לקבלת אישור מישראל; מעברם של אלפים נאסר כליל, לעתים בשל הגבלות גורפות של גיל ומצב משפחתי. המעבר הבטוח פעל במשך פחות משנה, ומדי חודש ניתנו במסגרתו כ-12,000 היתרי מעבר לתושבי הרצועה.⁴⁷ לאחר פרוץ האינתיפאדה סגרה ישראל את המעבר הבטוח ב-6 לאוקטובר 2000 ומאז לא חידשה את הפעלתו. ירידה דרסטית חלה במספר תושבי הרצועה שעלה בידם לבקר בגדה המערבית מאז: בשנים 2001-2004 הנפיקה ישראל לתושבי הרצועה 260 היתרי מעבר לגדה בלבד מדי חודש, בממוצע.⁴⁸ הוראת הסכם המעברים בדבר הפעלת שיירות אוטובוסים בין הרצועה והגדה "לא יאוחר מ-25 בדצמבר 2005", מעולם לא יושמה. רצועת עזה והגדה המערבית, שאמורות להוות "יחידה טריטוריאלית אחת" לפי הסכמי אוסלו,⁴⁹ הלכו ונותקו זו מזו.⁵⁰

את סגירתו ההולכת ומתהדקת עם השנים של מעבר רפיח, יש לראות על רקע צמצום וביטול בו בזמן של יתר אפשרויות היציאה מרצועת עזה והכניסה אליה בידי ישראל - דרך הים, האוויר והגבול היבשתי בין עזה לישראל ומשם לגדה המערבית. מצב זה הפך את המעבר דרך רפיח כהכרחי לצורך נסיעה לחו"ל, וכך כל החלטה על השבתת מעבר רפיח פירושה, למעשה, השלמת הסגר על רצועת עזה ומניעת הגישה בינה לבין העולם החיצון.

⁴⁶ הסכם הביניים, 1995, נספח I, סעיף 10.

⁴⁷ המידע נמסר מטעם דובר צה"ל לארגון בצלם. ר' בצלם והמוקד, כלא עזה, עמ' 12.

⁴⁸ שם.

⁴⁹ הסכם הביניים, 1995, פרק 2, סעיף 11.

⁵⁰ להרחבה בנושא ר' גישה, סכנת התנתקות: נסיונות ישראליים להפריד את רצועת עזה מן הגדה המערבית, פברואר 2006, זמין ב-http://www.gisha.org/UserFiles/File/publications_/disengagement%20danger.doc

פרק ב' - סגירת רפיח והחרפת הסגר

בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, שהתקיימו בינואר 2006, זכתה תנועת חמאס ברוב המושבים. מנהיג התנועה, אסמאעיל הניה, הושבע לראשות הממשלה הפלסטינית החדשה שהוקמה, אשר רוב שריה מונו משורות חמאס. תנועת פתח המשיכה להחזיק במשרות זוטרות במשרדי הממשלה ובסמכויות התיאום עם ישראל, גם בנוגע למעברי הגדה המערבית והרצועה. מנהיג התנועה, מחמוד עבאס, הוסיף לכהן כנשיא הרשות הפלסטינית, ומנגנון הביטחון של המשמר הנשיאותי של הרשות הוסיף לפעול במעברים שבין השטחים לבין ישראל. ישראל וארצות הברית חזרו אחרי הבחירות על הצהרתן כי חמאס הוא ארגון טרור, וכי מדיניותן היא שלא לקיים עימו כל מגע.¹ ארצות הברית והאיחוד האירופי הקפידו את סיוען לרשות הפלסטינית הנשלטת בידי חמאס,² וישראל סירבה להעביר לרשות את כספי המכס השייכים לה ואשר נגבים בידי ישראל.³

מאבקי סמכויות בין שתי התנועות הובילו למעשי אלימות בין כוחות פתח לכוחות חמאס ברצועת עזה, גם אחרי הקמת ממשלת אחדות במרץ 2007 כתוצאה מהסכם בין התנועות. העימותים הגיעו לשיאם בשבוע שבין ה-9 ל-15 ביוני 2007, עם גל לחימה ברצועת עזה במהלכו נהרגו 188 פלסטינים ונפצעו 840.⁴ ב-15 ביוני הסתיימו הקרבות, עם השתלטות חמאס על הרצועה ותפיסת השלטון הפנימי בה. אנשי הרשות הפלסטינית נדחקו בהדרגה מעמדות הכוח שלהם במשרדי הממשלה, במנגנוני הביטחון ובמעברי הגבול והוחלפו באנשי חמאס. זאת, למעט פקידים זוטרים חברי פתח, שהמשיכו לאייש משרות שקשורות לתיאום עם ישראל, כמו הוועדה האזרחית מטעם משרד הפנים הפלסטיני ומתאם הבריאות ברצועה, הממונים על העברת בקשות להיתרי כניסה לישראל.

¹ משרד ראש הממשלה, הודעה לעיתונות מ-26.1.06, זמין ב-<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Spokesman/2006/01/spokemesbit260106.htm>; U.S Department of State, Daily Press Briefing, 27.1.06, <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2006/60004.htm>

² מחלקת המדינה של ארצות הברית, עדכון יומי לעיתונות מ-7.4.06, זמין ב-<http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2006/64251.htm>

³ משרד ראש הממשלה, הודעה לעיתונות מ-19.2.06, זמין ב-<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Decisions/2006/02/des4705.htm>

⁴ OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 14, יוני 2007, עמ' 1, זמין ב-http://www.ochaopt.org/documents/HM_June2007_HEB.pdf

עבאס הכריז על פירוק ממשלת האחדות, על פיטורי ראש הממשלה הניה ועל הוצאת הזרוע הצבאית של חמאס אל מחוץ לחוק. ישראל הידקה עוד יותר את סגירת המעברים היבשתיים בין עזה לבין העולם החיצון, בטענות של העדר גורם לגיטימי בצד הפלסטיני אשר ביכולתו לקחת אחריות על תפעול המעברים השונים, ושל החרפת איומי הטרור על המעברים ולכן הגברת הסיכון שהם מציבים למפעיליהם.⁵ בצד האיסור הגורף על יציאה וכניסה של אנשים מאז תפיסת השלטון ברצועת עזה בידי חמאס, הגבילה ישראל מאוד גם את מעבר הסחורות, בו תלויה כלכלת הרצועה וצרכיה ההומניטריים.⁶ ההשלכות העיקריות של התפתחויות אלה היתה החרפת הסגירה, הבידוד והמחסור מהם סובלים תושבי רצועת עזה.

מאז, קרוב לשנתיים, סגור מעבר רפיח באופן כמעט הרמטי. בניגוד לשנה שבינפילתו בשבי של החייל גלעד שליט לבין השתלטות חמאס על הרצועה, בה סגרה ישראל את המעבר 86% מהזמן, מאז יוני 2007 לא נפתח מעבר רפיח ולו ליום אחד לפי הסכם המעברים.

מעבר רפיח, אשר נפתח לאחרונה ב-9 ביוני 2007 לאחר שעמד סגור במשך רוב השנה שקדמה למועד זה, לא נפתח עוד לתנועה סדירה ויישומו של הסכם המעברים נקטע: המשמר הנשיאותי של הרשות הפלסטינית, הכוח שהפעיל עד אז את הצד הפלסטיני של המעבר, נאלץ לסגת מעמדתו בעקבות השתלטות חמאס על הרצועה. משום כך, לא עלה עוד בידי הרשות הפלסטינית לקיים את חלקה בהסכם המעברים; מצרים, מצדה, סגרה את הגבול, בשל חוסר האפשרות להוסיף

ולהפעילו בנוכחות נציגי הרשות, כפי שדורש ההסכם;⁷ ישראל הצהירה על התנגדותה לפתיחת הגבול - עליו אין לה כל שליטה, לטענתה - באופן שיאפשר כניסה ויציאה מרצועת עזה ללא פיקוח, בניגוד להסכם המעברים;⁸ ב-15 ביוני הודיע הכוח האירופי שהופקד על המעבר על השעיית פעילותו, נוכח מדיניות האיחוד האירופי שלא לקיים קשרים עם חמאס, שהפך לכוח השולט במעבר רפיח.⁹

מאז, קרוב לשנתיים, סגור מעבר רפיח באופן כמעט הרמטי. בניגוד לשנה שבינפילתו בשבי של החייל גלעד שליט לבין השתלטות חמאס על הרצועה, בה סגרה ישראל את המעבר 86% מהזמן,¹⁰ מאז יוני 2007 לא נפתח מעבר רפיח ולו ליום אחד לפי הסכם המעברים. בה בעת,

⁵ מכתב מסגן אסף בהר"ל, תיאום הפעולות בשטחים, לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה, מ-15.7.07.

⁶ להרחבה ר' גישה, מכירת חיטול: כלכלת עזה נמחקת מהמפה, יולי 2007 (להלן: גישה, מכירת חיטול), זמין ב- http://www.gisha.org/UserFiles/File/publications/_Gaza%20Economy%20Erased-heb.doc.

⁷ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08. הראיון התקיים כמענה לשאלות שהפנתה עמותת גישה למשרד החוץ המצרי, באמצעות שגרירות מצרים בתל אביב.

⁸ בג"ץ 6475/07 אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 29.7.2007, ס' 4, זמין ב- <http://www.hamoked.org.il/items/9061>. העתירה הוגשה מטעם המוקד להגנת הפרט.

⁹ נמסר מפי מריה טלריה, דוברת הכוח האירופי המפקח על מעבר רפיח (EUBAM) לתניה הרי מעמותת גישה בדוא"ל ב-3.8.08.

¹⁰ על-פי נתוני OCHA שנמסרו לעמותת גישה. ר' לעיל בעמ' 23-25.

כל הגורמים המעורבים בחתימת ההסכם - הרשות הפלסטינית וישראל שהן צד לו, האיחוד האירופי שמהווה צד שלישי בו, ארצות הברית שתיווכה ומצרים שלקחה חלק בדיונים שקדמו לו - מוסיפים להתייחס אליו כתקף וכבסיס לפתיחה מחודשת של המעבר.¹¹ מנדט הכוח האירופי, שתפקידו לפקח על המעבר ברפיח לפי הסכם המעברים, מוסיף להיות מוארך מעת לעת. כיום תקף המנדט עד ה-24 בנובמבר 2009, אם כי מאז יוני 2007 שוהה צוות מצומצם של הפקחים האירופים באשקלון, בהמתנה ליישום מחודש של ההסכם.¹²

נוכח קטיעת המעבר הסדיר ברפיח, נוצרו מאז יוני 2007 מספר חלופות מצומצמות, שאיפשרו מעבר בין הרצועה למצרים במקרים חריגים. הללו יתוארו להלן; יש לזכור כי מדובר בפתרונות דחק שנתנו מענה לצורך קיצוני של מספר מצומצם של אנשים, ואין בהם כדי לענות על המצוקה הכללית של 1.5 מיליון תושבי רצועת עזה נוכח הסגור ולצורך הנואש שלהם בחופש תנועה לעולם החיצון.

מעבר ממצרים לרצועה דרך ישראל

אחרי קטיעת המעבר ברפיח ביוני 2007 הוסיפו להגיע לצד המצרי של הגבול פלסטינים שביקשו להכנס לרצועה ונתקלו בשער סגור. ביולי הגיע מספרם לכ-6,000, בהם ילדים, קשישים, חולים, בני משפחה של תושבי עזה שבאו לבקרום וסטודנטים שלומדים בחו"ל. הממתנים הרבים נאלצו לשהות ברפיח המצרית ובאל עריש בחדרים שכורים, במחנות אוהלים שהקימה מצרים בבתי ספה, בפארקים או ברחובות. לחלקם סיפקו ארגונים מצריים ארוחות צהריים, וכולם נאלצו לתמוך בעצמם במקום זה, כשהכסף שמצוי איתם הולך ואוזל. מאות מהממתנים שהו באזור הגבול עצמו, בעיצומו של הקיץ, ללא מקלט או סיוע. לפי המרכז הפלסטיני לזכויות האדם, בין הממתנים היו כ-1,200 חולים שיצאו לקבל טיפול רפואי במצרים והיו בדרכם הביתה; 14 מהם נפטרו בצד המצרי ביולי 2007, לאחר שההמתנה הארוכה בתנאים הקשים דרדרה את מצבם.¹³

מוחמד (שם בדוי), בן 24, המתין למעלה מחודשיים ברפיח המצרית עם אישתו ובנו בן השישה חודשים:¹⁴

"המצב שלנו הוא סיוט, סבל. אני תקוע כאן עם אישתי ובני בן השישה חודשים, בני עיוור. יצאנו כ-15 יום לפני האירועים בעזה, לשם טיפול רפואי לתינוק בבית חולים מעדה נאטר

¹¹ להרחבה בנוגע לעמדות הצדדים השונים ר' להלן בפרק ה', בעמ' 99-115.

¹² מועצת האיחוד האירופי, הודעה לעיתונות מ-10.11.08, זמין ב-http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1021&lang=en&mode=g

¹³ <http://www.pchrgaza.org/files/PressR/-בזמין>, Palestinian Center for Human Rights, Situation Assessment, 6-7 December 2007 English/2008/rafah_cro.html

¹⁴ העדות נמסרה ב-23 ליולי 2007 לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה.

בקהיר. [...] היום בו היינו אמורים לשוב לעזה הוא היום בו נסגר המעבר. באנו לטפל בילד ל-15 יום, ואנחנו פה כבר 65 יום. [...]

כרגע אנחנו נמצאים ברפיח המצרית, שכרנו חדר ב-25 לירות מצריות ללילה, הכסף שלנו עומד להסתיים, הוא בעצם כבר נגמר, ולקחנו עוד 100 דולר מכאן ומשם. [...] הדירה שאנחנו נמצאים בה, יש בה רק שלושה מזרונים ושום דבר יותר מזה. נגמר לנו החלב לילד.

יש כאן הרבה מאוד חולים, זה לא רק אני, אישתי ובני. [...] יש לי עוד ילד בעזה, הוא בן שנה וחצי, גם הוא חולה ומקבל טיפולים רפואיים, הוא נשאר עם אחי ואשתו בעזה. [...] אני שומע אותו בוכה בטלפון כל פעם שאנחנו מדברים עם המשפחה בעזה. [...] זה המצב שלי והוא יחסית טוב יחסית למה שאחרים עוברים. אנשים התחילו לישון תחת כיפת השמיים, תחת עצים, הכסף נגמר. יש מקומות שבחדר של 5 מטר על 3 מטר ישנים 50 איש, גברים ונשים וילדים. [...] כל הרעש הזה שסביבי, הוא קול צעקות של אנשים שרבים על האוכל שמגיע אלינו לצהריים ועל חלב לתינוקות. [...]

כחלופה למעבר רפיח, הציעה ישראל לאפשר לממתינים לחזור לרצועה דרך מעבר כרם שלום שבתחומה, בגבול בין ישראל, מצרים ורצועת עזה.¹⁵ הדבר לא יושם בשל התנגדות חמאס, שבאה לידי ביטוי בהפגזת המעבר בפצצות מרגמה.¹⁶ בסוף יולי התגבש בין ישראל, מצרים וגורמים ברשות הפלסטינית פתרון לפיו הממתינים ישובו לרצועת עזה באמצעות כניסה לישראל במעבר ניצנה שבגבול ישראל-מצרים, ומשם בהסעה - דרך שטח ישראל - למחסום ארז.¹⁷ עד ה-12 באוגוסט נכנסו בצורה זו 6,374 פלסטינים לרצועה, שחלקם המתינו במשך חודשיים לחזור לביתם.¹⁸

מאז השבתת מעבר רפיח ביוני 2007 לא עמדה בפני התושבים כמעט כל אפשרות לצאת מגבולות הרצועה. חודשיים וחצי לאחר מכן, בסוף אוגוסט 2007, הנהיגה ישראל מנגנון זמני שאיפשר את יציאתם לחו"ל של מספר מצומצם של תושבי הרצועה, אשר מחזיקים באשרת שהייה ממושכת, תושבות או אזרחות של מדינה זרה. הוועדה האזרחית של הרשות הפלסטינית, שהוסיפה לפעול ברצועה תחת סמכות משרדי הרשות ברמאללה, היתה אחראית לרישום תושבים כאלה שמעוניינים לעזוב, ולהעברת הרשימה לאישור גורמי הביטחון הישראליים. הללו העבירו את השמות המאושרים לאישור רשויות מצרים, אשר וידאו שתושבי הרצועה עומדים

¹⁵ מכתב מסגן אסף בהר"ל, תיאום הפעולות בשטחים, לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה, מ-15.7.07.

¹⁶ בג"ץ 6475/07 אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 29.7.2007, ס' 5 (ר' הערה 8 בעמ' 32) להרחבה על עמדתו של חמאס בעניין מעבר כרם שלום, ר' עמ' 111 להלן.

¹⁷ בג"ץ 6475/07 אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום, ס' 8.

¹⁸ OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 16, אוגוסט 2007, עמ' 1, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/Humanitarian_Monitor_August_2007_Summary_Hebrew.pdf

לעבור במצרים רק בדרכם למדינה שלישית.¹⁹ בסופו של דבר, אושרה יציאתם של 605 תושבים מהרצועה דרך מחסום ארז, ומשם בהסעות, שכונו "שאתלים", דרך מעבר ניצנה למצרים. בסוף אוגוסט ובתחילת ספטמבר הגיעו מהם למצרים, שכן לשאר לא התירו רשויות ישראל או מצרים לעבו, למרות שיציאתם אושרה מראש.²⁰

ב-19 בספטמבר 2007, לאחר ירי רקטות מתמשך מרצועת עזה לתחומי ישראל, הכריז קבינט הממשלה המדיני-ביטחוני על רצועת עזה שתחת שלטון חמאס כעל "שטח עוי", והחליט על הטלת הגבלות על העברת טובין מישראל לעזה, צמצום אספקת הדלק והחשמל לרצועה והגבלת התנועה לרצועה וממנה.²¹ הגבלות התנועה כללו את קטיעת הסדר ההסעות, וזה התחדש רק בדצמבר. בפרק זמן זה הצטברו בידי הרשות הפלסטינית רשימות של כ-6,400 תושבים שהמתינו לצאת לחו"ל במסגרת ההסדה. בדצמבר 2007 וינואר 2008 הפעילה ישראל שבעה ימי הסעות ואישרה ל-1,664 תושבים לצאת את גבולות הרצועה למצרים. בסופו של דבר הותר ל-1,470 מהם לעבור בידי רשויות ישראל ומצרים, והיתר הוחזרו לרצועה.²² בחלק מהמקרים, הוחזרו נוסעים בשל פקיעת תוקף מסמכי הנסיעה שלהם, עקב ההמתנה הממושכת

¹⁹ נמסר מפי סמלת ירון זר-אביב מאגף דין בינלאומי בפרקליטות הצבאית לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה בשיחת טלפון ב-3.9.07.

²⁰ הנתונים נמסרו מטעם הוועדה האזרחית של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-22.2.08.

²¹ החלטת הקבינט המדיני ביטחוני מ-19.9.07, זמינה ב-<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Spokesman/2007/09/spokecab190907.htm>.

²² המידע נמסר מטעם משרד הוועדה האזרחית של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-22.2.08.

לצאת את הרצועה, ובאחרים בשל סירוב להעבירם מצד גורמי ביטחון ישראליים או מצריים.²³ ליוצאים, לא ניתנה כל ערובה שיתאפשר להם לחזור לרצועה.

סבבי הסעות נוספים, מצומצמים בהרבה, התקיימו בסוף פברואר ובאמצע מרץ 2008, ובמסגרתם עברו כמה עשרות חולים פלסטינים מהרצועה לטיפול רפואי במצרים וירדן.²⁴ חולים אלה הוחזרו בידי ישראל בהסעות בחזרה לרצועה באפריל ובמאי 2008. מאז, לא חידשה ישראל את מנגנון ההסעות, חרף הבטחות שניתנו מעת לעת וכללו זימון תושבים להסעות וביטולן ברגע האחרון, מה שיצר עבורם מצב של חוסר ודאות וחוסר יכולת לתכנן את נסיעותיהם.²⁵

מעבר עולי רגל לסעודיה בדצמבר 2007 בתיאום מצרים-חמאס

הניסיון לסייע לתושבי הרצועה לצאת את הרצועה ולהטות את דעת הקהל לטובתם כתוצאה מכך, הפך לזירת מאבק בין ממשלת חמאס ברצועה ובין הרשות הפלסטינית בגדה. טקסי החג, במסגרתם עולים לרגל מוסלמים מרחבי המזרח התיכון והעולם למכה ומדינה שבערב הסעודית מדי שנה, חלו בדצמבר 2007. ממשלת חמאס בעזה הבטיחה לתושבים שנרשמו במשרדיה כי יצאו לסעודיה דרך מעבר רפיח; במקביל, הגיעה ממשלת הרשות הפלסטינית ברמאללה להסכם עם ישראל על העברת כאלף עולי רגל תושבי עזה לטקסי החג' בסעודיה דרך מעבר ארז ומשם דרך מעבר אלנבי לירדן, ורשמה אף היא תושבים לשם כך.²⁶

בתחילת דצמבר 2007 התירה מצרים לכ-2,200 פלסטינים לצאת מרצועת עזה דרך מעבר רפיח לסיני ומשם לסעודיה, בתיאום עם ממשלת חמאס ולפי רשימות שזו העבירה.²⁷ היתה זו הפעם הראשונה שמעבר רפיח נפתח ליציאת פלסטינים מאז יוני 2007; הדבר נעשה ללא תיאום עם הרשות הפלסטינית או עם ישראל, ולא התקיים כל פיקוח ישראלי על העוברים, מה שיצר מתיחות בין ישראל ומצרים והגביר את העוינות בין הרשות הפלסטינית לחמאס.²⁸ במקביל, אפשרה ישראל לכ-700 עולי רגל לצאת מרצועת עזה לירדן דרך מחסום ארז ומעבר אלנבי.²⁹

²³ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

²⁴ להרחבה בנוגע לכך ר' להלן, בעמ' 93-95.

²⁵ גורמים מצריים רשמיים מסרו לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08 כי השאטלים הופסקו אחרי מרץ 2008, משום שבאותה עת החלה מצרים לפתוח מעת לעת את מעבר רפיח, בהסכמת ישראל ובידיעתה, והוחלט שיש בכך בכדי להחליף את הסדר ההסעות. רשויות ישראל סירבו להשיב לשאלת גישה מדוע הופסקו ההסעות, והסתפקו במכתב התשובה הכללי של משרד הביטחון בנוגע למעבר רפיח, שמצורף כנספח א' לדו"ח.

²⁶ נמסר ממשרד הדתות בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בשיחת טלפון ב-10.11.08.

²⁷ המידע נמסר לעמותת גישה מטעם OCHA.

²⁸ הארץ, אבי יששכרוף, "הרשות התנגדה, אך מצרים התירה לפלשתינאים לצאת מהרצועה", 4.12.07, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/>
²⁹ <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?more=1&itemNo=932237&contrastID=2&subContrastID=21&subSubContrastID=0>; "יציאת עולי הרגל מעזה - סטיירת לחי מצרית לעבאס", 8.12.07, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/>

²⁹ נמסר לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בפגישה עם נציגי OCHA בעזה ב-2.11.08.

בסוף דצמבר, לקראת מועד שובם של עולי הרגל שיצאו דרך מעבר רפיח, נעתרה מצרים לבקשת ישראל להתיר את כניסתם לרצועה רק דרך מעבר ישראל. מחאות עזות, שכללו שריפת אוהלים ושבירת רכוש במחנות הזמניים שהוקמו עבורם באל עריש שבמצרים, התקיימו בקרב עולי הרגל, בגין סירובם לדרישה לעבור בידוק ישראלי וחששם מחקירה וממעצר על ידי רשויות ישראל.³⁰ בסופו של דבר החליטה מצרים לאפשר לשבים לעבור במעבר רפיח, והם חזרו דרכו לרצועה ב-2 לינואר 2008. לפי דיווחים בתקשורת מפי גורמים ישראליים, נעשה הדבר תוך סתירת ההבנות בין המדינות.³¹

פריצת גבול עזה-מצרים בידי חמאס

עם שובם של עולי הרגל, שב מעבר רפיח ונסגר לתנועה, כאשר בקרב תושבי עזה הלך וגבר הצורך הדוחק לצאת מהרצועה למטרות הצטיידות במצרכים שקשה להשיגם בעזה, ביקור

קרובים, לימודים ועבודה. באמצע ינואר חלה הסלמה בלחימה בין כוחות חמאס וחמושים אחרים ברצועה לבין ישראל. בעקבות העימותים, סגרה ישראל הרמטית ב-18 בינואר את כל מעברי הסחורות מישראל לרצועת עזה, וניתקה כליל את הרצועה בארבעת הימים הבאים מכל אספקה של מזון, תרופות ודלק. תחנת הכוח של עזה נסגרה יומיים לאחר מכן, בשל מניעת אספקה של סולר תעשייתי בו היא תלויה להפעלתה.³² משך הפסקות

עם שחר, החלו תושבים מכל רחבי הרצועה לנהור לעבר הגדר הפרוזה ולעבור למצרים. הערכות שונות שפורסמו מצביעות על עד מאות אלפי תושבים שחצו את הגבול. המונים אלה הצטיידו במוצרי מזון, תרופות, סיגריות ודלק, שהיו במחסור חמור ברצועת עזה או שמחירם בה עלה פלאים עקב סגירתה.

החשמל, שהתרחשו לעתים קרובות גם קודם לכן, התארך עד ל-12 שעות ביום בחלק מאזורי הרצועה. המחסור בחשמל מנע אספקת מים זורמים לכ-40% לפחות מתושבי הרצועה והחריף את קריסתה של מערכת הביוב, מה שהביא להזרמת מי ביוב לא מטוהרים לים התיכון. ב-22 בינואר הקלה ישראל במידת מה את החנקת הרצועה, אולם התירה כניסה מוגבלת בלבד של

³⁰ הארץ, יואב שטרן ועמוס הראל, "הערכה: מצרים תכניס עולי הרגל הישר לרצועה", 1.1.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/940533.html>

³¹ הארץ, יואב שטרן, אבי יששכרוף וסוכנויות הידיעות, "עולי הרגל הפלשתינאים חוצים את הגבול לעזה דרך רפיח", 2.1.08, Al Jazeera, <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2008/01/200852514858578916.html>, זמין ב-"Ordeal over for Gaza pilgrims", 3.1.08

³² ר' תצהירו של רפיק מליחה, מנהל פרויקט בתחנת הכוח של עזה, שנמסר לעמותת גישה ב-20.1.08 במסגרת עתירה בבג"ץ 9132/07 אלבסיוני נ' ראש הממשלה, זמין ב- http://www.gisha.org/UserFiles/File/Legal%20Documents%20fuel%20and%20electricity_oct_07/ english_docs/Maliha%20affidavit%2020-1-08-no%20details.PDF

סחורות.³³ מפי מקורות במערכת הביטחון נמסר בתקשורת כי המעברים יפתחו מעתה ואילך רק לצורך העברת כמות מינימלית של סחורות וסיוע שימנעו אסון הומניטרי ויצמצמו את הביקורת הבינלאומית על ישראל.³⁴

למחרת לפנות בוקר פוצצו פעילי חמאס את רוב החומה בת 12 הקילומטר שמפרידה בין רצועת עזה לבין מצרים. עם שחה החלו תושבים מכל רחבי הרצועה לנהור לעבר הגדר הפרוצה ולעבור למצרים. מספר מדוייק של העוברים אינו בנמצא, אך הערכות שונות שפורסמו מצביעות על עד מאות אלפי תושבים שחצו את הגבול.³⁵ המונים אלה הצטיידו במוצרי מזון, תרופות, סיגריות ודלק, שהיו במחסור חמור ברצועת עזה או שמחירים בה עלה פלאים עקב סגירתה.

א"ר, בן 39, ממחנה הפליטים שאטי בעזה, יצא למצרים ליום בעת פריצת הגבול:³⁶

[...] עזבתי את הבית ב-7:00 בבוקר [...]. הדבר היחיד שחשבתי עליו הוא לשנות אויר, לשנות אוירה, לעזוב את עזה (הכלא) אפילו ליום אחד. [...] הגעתי לרפיח, אנשים רבים היו שם, התקשיתי למצוא מקום לדרוך. [...] לא היו גבולות, עזה התרחבה, לא יכולתי להאמין למראה עיני. [...] חומות הגבול נפלו. [...] כשהתהלכתי ברפיח המצרית צפיתי בטרגדיה, נשים וילדים עם תיקים ענקיים הולכים במקום צפוף מאוד, משפחות שלמות עם המון כבודה איתם, התנהגו כאילו הם עומדים להגר לתמיד. סטודנטים אווזים בחפציהם, חושבים להגיע לאוניברסיטאות שלהם בחו"ל. בדרכי פגשתי חולים שהלכו למצרים לטיפול. פגשתי אנשים שקנו המון מצרכים ממצרים כמו סיגריות, סולר, צמיגים, חלב, אפילו עזים. [...] כמעט כל עזה היתה שם. כשהייתי במצרים הרגשתי שזה החופש שאנחנו צריכים, זה המרחב שאנחנו רוצים כפולסטינים, זה הכבוד שאנו ראוים לו כבני אדם. [...] זו באמת הרגשה טובה כשאתה מריח את ריח החופש [...] זה חופש ליום אחד.

הכוחות המצריים הניחו לפולסטינים להכנס לשטח מצרים לרפיח המצרית ולא לעריש, אך ניסו למנוע מהם להמשיך לתוך סיני ועומק מצרים, למעט מספר מצומצם של אנשים שהורשו להגיע לשדה התעופה בקהיה. בתקשורת נמסר כי נשיא מצרים, חוסני מובאראק, הורה לכוחות הביטחון

³³ OCHA, הסגר על רצועת עזה - דו"ח מצב הומניטרי, 18-24 בינואר 2008, עמ' 1, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/Gaza_ Situation_Report_24_01_2008_Hebrew.pdf; OCHA מעקב הומניטרי, גיליון 21, ינואר 2008, עמ' 1, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/Humanitarian_Monitor_Jan_08_Hebrew.pdf

³⁴ הארץ, ברק רביד ועמוס הראל, "ברק: אם לא יהיה שקט אלננו, לא יהיה שקט אצל הפלשתינאים", 23.1.08.

³⁵ כך נמסר לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה מפי נציגי OCHA ו-UNRWA ברצועה. ר' גם הארץ, עמירה הס ושירות "הארץ", "חמאס תיכנן את הפריצה במשך חודשים", 24.1.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/947830.htm>; ר' גם אל ג'זירה, "הפולסטינים המשיכו לעבור, מצרים שומרת על גבולות פתוחים עם עזה" (בערבית), 26.1.08, זמין ב- <http://www.aljazeera.net/News/archive/> archive?Archived=1081887

³⁶ העדות נמסרה ב-23.1.08 לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה.

המצריים לאפשר לפלסטינים להכנס ולקנות מזון, משום שהם רעבים.³⁷ בד בבד, הופעל על מצרים לחץ לסגור את המעבר; ישראל מסרה כי היא מצפה "מהמצרים לפתור את הבעייה",³⁸ והמימשל האמריקאי הביע את דאגתו כי "חמאס ינצל את המצב" של פריצת הגבול.³⁹ ב-3 בפברואר 2008, ביום ה-12 לפריצת הגבול, סגרו אנשי חמאס וכוחות ביטחון מצריים את הגבול במשותף, בעקבות דרישת מצרים. לפי התקשורת, איים שר החוץ של מצרים, אחמד אבו אל ריט, בשבירת רגליו של כל מי שיפרוץ את הגבול למצרים.⁴⁰

פתיחות רפיח אד הוק בתיאום מצרים-חמאס

בסוף פברואר ובתחילת מרץ 2008 חלה הסלמה בלחימה בין צה"ל לבין כוחות פלסטיניים ברצועה, כולל ירי טילים מסיבי מהרצועה לעבר שדרות, שהביא להרג אזרחי ישראל, ותקיפות קרקעיות ואוויריות של צה"ל ברצועה במסגרת מבצע שכונה "חורף חם". במהלך המבצע נהרגו 107 פלסטינים, כולל 27 ילדים, ונפצעו 250, בהם 60 ילדים. משרד הבריאות הפלסטיני הכריז על מצב חירום ודיווח על מחסור בתרופות וציוד רפואי, שפגע ביכולתו לטפל בפצועים הרבים.⁴¹ נוכח המצב, החליטה מצרים לפתוח את מעבר רפיח, שעמד סגור מאז פריצתו בסוף ינואר, לצורך מעבר פצועים מהרצועה לבתי חולים במצרים. בתחילת מרץ פתחה מצרים את המעבר במשך שישה ימים, ובכל אחד מהם אפשרה את יציאתם של כמה עשרות פצועים פלסטינים.

מאז, מאפשרת מצרים מעת לעת את פתיחת מעבר רפיח באופן בלתי צפוי ובלתי סדיר, לפרקי זמן קצרים, בתיאום ישיר עם חמאס. היא עושה זאת במטרה לשחרר את הלחץ של המבקשים לעבור בשני צידי המעבר, למנוע את הישנות ארוע פריצת הגבול בידי תושבים מעזה, ולהגיב ללחצים בתוך מצרים ובעולם הערבי.⁴² לפי מקורות מצריים רשמיים, פתיחות הגבול נעשות בהסכמת ישראל והרשות הפלסטינית; מצרים מיידעת את שתי אלה מראש, ואף שולחת לישראל את רשימות המיועדים לעבור. למקורות אלה לא ידוע על מקרים בהם סירבה ישראל למעבר של אדם ששמו נמצא ברשימת העוברים.⁴³

³⁷ <http://www.cbsnews.com/stories/2008/01/23/world/main3741730>. CBS News, "Gaza Residents Pour Into Egypt", 23.1.08 .shtml

³⁸ משרד החוץ, הודעה לעיתונות מ- 23.1.08, זמין ב- <http://www.mfa.gov.il/MFAHeb/Spokesman/2008/Israel%20Foreign%20Ministry%20response%20to%20events%20at%20the%20Rafah%20crossing%20230108>

³⁹ מחלקת המדינה של ארצות הברית, הודעה יומית לעיתונות מ-23.1.08, זמין ב- <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2008/jan/99617> .htm

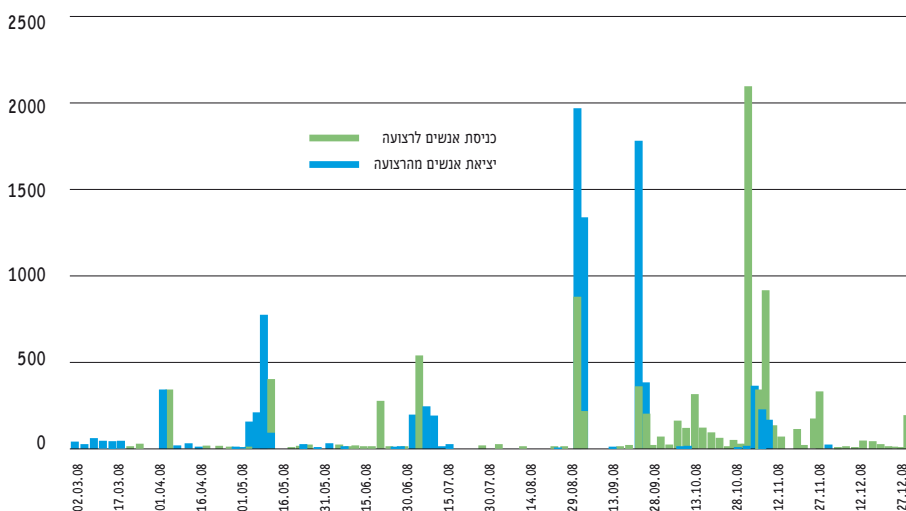
⁴⁰ The Egyptian Gazette, "Egyptian official asked to retract comments", 11.2.08 http://www.mfa.gov.eg/MFA_Portal/en-GB/Press_and_Media/Economic_Press_Reviews/pressreviewen11022008.htm

⁴¹ OCHA, דו"ח מצב הומניטרי ברצועת עזה, 27 בפברואר - 3 במרץ 2008, עמ' 1-2, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/Gaza_Situation_Report_2008_02_30_Heb2.pdf

⁴² נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה. לפירוט והרחבה ר' להלן, בעמ' 108-109.

⁴³ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

כה, בתחילת אפריל 2008 התירה מצרים לכ-360 מצרים ששהו ברצועה לחזור לארצם, ואפשרה כניסה של מספר דומה של פלסטינים שהמתינו במצרים לשוב לביתם; במאי אפשרה מצרים לכאלף פלסטינים - רובם בעלי תושבות במדינות ערביות, ויתרתם חולים - לצאת למצרים, ול-450 להכנס לרצועה; בסוף יוני-תחילת יולי יצאו מהרצועה כ-550 חולים, סטודנטים ובעלי תושבות זרה למצרים ונכנסו כ-560; בסוף אוגוסט יצאו כ-3,300 פלסטינים בקטגוריות דומות, וחזרו לרצועה למעלה מאלף תושבים; לקראת סוף ספטמבר יצאו למצרים כ-2,200 תושבי עזה, רבים מהם עולי רגל בדרכם לסעודיה, וכ-600 חזרו לרצועה. למעלה מאלף עולי רגל וחולים הורשו לחזור במהלך אוקטובר 2008, וכן הלאה.

תרשים מס' 4: כניסה ויציאה של אנשים במעבר רפיח בפתחות אד הוק, מרץ 2008 עד 27 בדצמבר 2008

מקור: OCHA

משרד הפנים שבראשות חמאס בעזה מפרסם באופן שוטף הודעות בתקשורת המקומית, בהן הוא קורא לציבור להרשם למעבר. לפני שמצרים פותחת את הגבול ליציאת תושבים מהרצועה, היא נוהגת להודיע כיומיים מראש למשרד הפנים, תוך פירוט של קטגוריות המעבר שמאושרות לאותו יום - חולים, עולי רגל, תושבי חו"ל, או תושבי הרצועה שבידם אשרת שהייה בחו"ל, כולל סטודנטים - ומספר העוברים בכל קטגוריה. משרד הפנים בוחר את המיועדים לעבור באותו יום, מעביר רשימות שמיות למצרים, ואלה שזו מאשרת מתפרסמות בידי משרד הפנים לילה לפני המעבר, או ביום המעבר עצמו.⁴⁴ בנוסף, מקבלת מצרים שמות של אנשים שמעוניינים

⁴⁴ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיונות ב-19.3.08 ו-12.10.08, ומפי איהאב אל ע'סיני, בכיר במשרד הפנים בעזה, לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה, בשיחה ב-23.9.08. הודעות בדבר פתיחות צפויות של המעבר ורשימות המיועדים לעבור בו מתפרסמות באתר משרד הפנים, www.moi.ps.

לצאת גם מהרשות הפלסטינית, מהאיחוד האירופי, מארגונים הומניטריים⁴⁵ ואף מאנשים פרטיים ברצועה ובמצרים.⁴⁶ מעדויות שהגיעו לעמותת גישה עולה שלעתים גם פלסטינים שלא מופיעים ברשימות מצליחים לעבור; נשמעו גם טענות על מעבר באמצעות שוחד, שהוכחו על ידי גורמים רשמיים בשני הצדדים. בנוסף, מעת לעת פותחת מצרים את הגבול ללא הודעה מוקדמת, לאנשים ספורים, בעיקר חולים או נציגי משלחות רשמיות, בעקבות מגעים בדרגים גבוהים בין שלטון חמאס ברצועה לבין השלטון המצרי.⁴⁷

בשל אי הודאות לגבי זהות האנשים שיותר מעברם, בכל עת שמתפרסמת ידיעה או מופצת שמועה בדבר פתיחת המעבר, צובאים עליו אנשים רבים שמקווים להצליח לצאת או להכנס. בתנאי דוחק וצפיפות הם ממתנים שעות ארוכות - ולעתים לילות - בתקווה שיותר להם לעלות על האוטובוסים שיקחו אותם לצד המצרי של המעבר. בשל משך הפתיחה הקצר ומיעוט מספר המורשים לעבור, רוב הממתנים נאלצים לחזור כלעומת שבאו. חוסר הודאות לגבי היציאה וההתרעה הקצרצרה לפני פתיחת המעבר מונעים מתושבי הרצועה לתכנן את נסיעותיהם.

סטודנט בן 23 מעזה, התקבל ללימודי תואר שני בניהול פרויקטים במלזיה אשר התחילו ב-1 ביולי 2008, ניסה לצאת דרך מעבר רפיח ב-24 בספטמבר 2008:

"ביום ראשון האחרון יצאתי מהבית ב-4:00 לפנות בוקר, בעקבות ההודעה כי מתוכננת פתיחה זמנית של מעבר רפיח, במסגרתה תתאפשר יציאה של סטודנטים. חיכינו כל היום בחום הכבד, באולמות ובתוך אוטובוסים לא ממוזגים, כאשר אנחנו באמצע צום הרמדאן, בלי שיש לנו מידע על מה שמתרחש. במהלך היום יצאו למצרים רק חלק מהסטודנטים, וב-4:00 בבוקר למחרת הודיעו לרובנו כי עלינו לחזור הביתה. חזרתי מותש פיזית, אך בעיקר נפשית, כיוון שאינני יודע האם אי פעם אוכל לצאת מעזה ולהתחיל את לימודיי".

אלה מתושבי עזה שהצליחו לצאת למצרים דרך רפיח, אינם יודעים מתי יוכלו לשוב לרצועה; לא עומד לרשותם כל הליך שמסדיר את חזרתם, והם נאלצים להגיע לאזור הגבול ולהמתין שם במהלך פרק זמן בלתי ידוע, עד שייפתח המעבר ויותר להם לשוב לביתם. במספר מקרים סירבה מצרים לאפשר כניסה לשטחה לתושבי עזה ששהו בחו"ל וביקשו לטוס למצרים ודרכה לשוב לרצועה, בטענה שמעבר רפיח סגור.

⁴⁵ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

⁴⁶ הודעה לעיתונות של משרד הפנים הפלסטיני בעזה מ-2.7.08, זמין ב-<http://www.moi.ps/en/?opr=details&id=104>

⁴⁷ נמסר מפי ד"ר באסם נעים, שר הבריאות בעזה, לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בראיון ב-17.12.08.

כ"ו, בן 41, במשך כשנה נמנע ממנו וממשפחתו לחזור לרצועה

ב-2003 קיבל כ"ו מלגה ללימודי דוקטורט בכימיה אורגנית באוניברסיטה באנגליה, ובאותו קיץ הוא יצא מרצועת עזה דרך מעבר רפיח וטס לאנגליה בלוויית אשתו ושתי בנותיהם הקטנות. במהלך שהותם באנגליה, נולד ב-2006 בן לבני הזוג.

מייד לאחר סיום לימודיו, התארגנו בני המשפחה לחזור לעזה, והגיעו ב-9 בנובמבר 2007 לשדה התעופה, כשהם מצויידיים בכרטיסי טיסה למצרים, דרך טורקיה. חברת התעופה הטורקית סירבה להעלות אותם על המטוס, מכיוון שלא החזיקו בויזה למצרים; הוסבר להם שאלו נהלים חדשים שמנהיגה מצרים מאז השתלטות חמאס על הרצועה.

בני המשפחה נאלצו לחזור לעיר בה למד כ"ו, אחרי שכבר מסרו את ביתם ומכרו ריהוט וכלי בית בהם השתמשו. בקשתו של כ"ו מהשגרירות המצרית באנגליה לקבל היתר כניסה למצרים לצורך מעבר לעזה, הושבה ריקם, בטענה שמעבר רפיח סגור; ניסיונות שהוא ערך לקבל היתר כניסה לרצועה דרך ישראל, כולל קדם בג"ץ שהוגש באמצעות עמותת גישה במאי 2008, עלו בתוהו.

כ"ו ובני משפחתו נאלצו להשאר באנגליה במשך קרוב לשנה, להמשיך לשלם שכר דירה גבוה ולסבול מקשיים כלכליים, נוכח הפסקת המלגה ממנה נהנה כ"ו בעת לימודיו. בנותיו, בנות שמונה ושש באותה עת, החמיצו חלק משנת הלימודים בגלל שהוריהן רשמו אותן מאוחר לבית הספר, אחרי שהסתבר להם כי תכניתם לחזור לעזה, הושמה לאל. בנו בן השנתיים גדל באנגליה בנתק מסביו, סבותיו ודודיו, שחיים כולם בעזה. כשנפטרו שתי דודותיו ושני דודיו של כ"ו באותה עת, הוא לא זכה להיפרד מהם ולהשתתף מקרוב בצער המשפחה.

ביולי 2008 טסו בני המשפחה לירדן, ומשם עברו למצרים. לאחר שלא עלה בידיהם להכנס לעזה דרך רפיח - חזרו לירדן, והצליחו לחזור לעזה רק בספטמבר 2008 דרך מעבר ארז, כמעט שנה אחרי המועד בו ציפו לחזור.

באופן חריג, החל מ-31 בדצמבר 2008 פתחה מצרים את מעבר רפיח יום יום ליציאת פצועים מרצועת עזה למצרים, ולכניסת ציוד רפואי לרצועה. זאת, נוכח המתקפה הישראלית בת שלושה השבועות נגד רצועת עזה בדצמבר 2008 - ינואר 2009, אשר גבתה כ-1,440 הרוגים ולמעלה מ-5,300 פצועים פלסטינים. ב-5 לפברואר 2009 הודיעה מצרים על סגירת המעבר, ועל חזרה למתכונת של פתיחות אד הוק מעת לעת, תוך איסור על כניסת ציוד לרצועה דרך רפיח, למעט במקרים חריגים.⁴⁸

⁴⁸ http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_protection_of_civilians_weekly_2009_02_03_english.pdf, בישראל נהרגו באותה עת שלושה אזרחים וחילל נפצעו 182 אזרחים. כתוצאה מיירי רקטות בידי פלסטינים מתוך הרצועה. במהלך המתקפה, נהרגו עשרה חיילים ישראלים, ו-340 נפצעו. ר' להלן, בעמ' 143.

מעבר סחורות ואנשים במנהרות תת קרקעיות

המוצרים היחידים שמאפשרת ישראל להכניס לרצועה מאז יוני 2007 הם כאלה ש"חיוניים להשרדותה של האוכלוסייה"⁴⁹ - וגם זאת במשורה - מצרכי מזון בסיסיים, מזון לבעלי חיים, תרופות וציוד רפואי, מוצרי היגיינה וחיתוי, ציוד חקלאי וכן דלק, סולר וגז בישול.⁵⁰ גם מעבר סחורות בסיסיות אלה נחסם מעת לעת בידי ישראל לפרקי זמן שונים, כניסיון להפעיל לחץ על שלטון חמאס ועל חמושים פלסטינים ברצועה שמבצעים ירי רקטות לתחומי ישראל. התרת מעבר סחורות אחרות מוצגת בידי ישראל כמעשה שלפנים משורת הדין, שהיא אינה רואה עצמה מחוייבת לעשותו.⁵¹ החל מאוקטובר 2007, מגבילה ישראל את אספקת הדלק לרצועה, דבר שגורם לקשיי תעבורה, הפסקות חשמל ממושכות, פגיעה בתפקוד מערכת התברואה וזיהום הים בביוב. סחורות ממצרים, כולל תרומות ממדינות ערב שמגיעות למצרים עבור רצועת עזה, אינן מורשות לעבור דרך רפיח, ומועברות לישראל ממצרים דרך מעבר ניצנה, ומישראל לרצועת עזה דרך מעבר כרם שלום.

נוכח המצוקה שהוליד החנק הכלכלי הישראלי על הרצועה, התרחב מאוד נתיב אלטרנטיבי שהתקיים גם קודם לכן להברחת סחורות - באמצעות מנהרות שנחפרות מתחת לגבול בין

⁴⁹ בג"ץ 9132/07 אלבסיוני נ' ראש הממשלה, תגובת המשיבים מיום 1.11.2007, ס' 73.

⁵⁰ בג"ץ 4250/08 חברת האחים עפאנה בע"מ נ' שר החקלאות, תגובת המדינה מיום 18.9.2008, ס' 6 (העתק התגובה נמצא בידי גישה).

⁵¹ בג"ץ 9132/07 אלבסיוני נ' ראש הממשלה, תגובת המשיבים מיום 1.11.2007, ס' 73.

מצרים לרצועה. המנהרות הפכו לעורק חיים חיוני לכלכלת עזה, ולאמצעי היחיד להשיג סחורות מסוימות ברצועה. כמעט כל סוג של סחורה, החל ממצרכים בסיסיים וכסף, ועד למוצרי חשמל ודלק עושים את דרכם ממצרים לעזה דרך מנהרות תת קרקעיות. הסחורות המוברחות נמכרות ברצועה במחיר יקר פי כמה, שכן התשלום כולל את הברחת הסחורות מרחבי מצרים לרפיח המצרית, שכר לעובדים במנהרות, תשלום לבעלי המנהרה וכן תשלומים שונים לממשלת חמאס.

לפי הסכם המעברים, מעבר רפיח אמור להיות המעבר היחיד בין רצועת עזה למצרים. סגירתו, והעדר אפשרות לצאת ולהכנס לרצועה בדרך אחרת, הביאו לשימוש במנהרות גם לצורך מעבר אנשים. כך, עוברים במנהרות סטודנטים היוצאים ללמוד בחו"ל, חולים שנוסעים לטיפולים רפואיים ובני משפחה של תושבי עזה.

תחת הגבול בין רצועת עזה למצרים פועלות כמה מאות מנהרות, בבעלות מספר סוחרים תושבי הרצועה, אשר מקבלים תשלום עבור הסחורות שעוברות בהן.⁵² המנהרות מצויות בפיקוח חמאס, אשר מעניק רישיון הפעלה לכל מנהרה, וגובה מסים עבור חפירתה והפעלתה.⁵³ לפי התקשורת, מגיעים רווחי חמאס מהמנהרות לכ-20 מיליון דולר בחודש.⁵⁴ בהפעלת המנהרות ובהברחות דרכן מועסקים כ-6,000 בני אדם.⁵⁵ הפעלת המנהרות כרוכה בסיכון לעובדים בהם: מינואר עד נובמבר 2008 נהרגו כ-50 פלסטינים ונפצעו עשרות כתוצאה מהתמוטטות מנהרות או מתאונות שארעו בהן בשל נזילת דלק שהביאה לשריפה, פיצוץ מיכלי גז והתחשמלות.⁵⁶

סחורה נוספת שמוברחת דרך המנהרות לרצועה היא אמצעי לחימה. הדבר הביא את ישראל להאבק בתופעת המנהרות ולדרוש ממצרים לפעול למען איתורן והריסתן. לחץ על מצרים להביא לסגירת המנהרות מופעל גם מצד ארצות הברית, כתוצאה מפניית ישראל אליה בנושא.⁵⁷ בסוף 2007 החליט הקונגרס האמריקאי להקפיא בשנה העוקבת 100 מיליון דולר מתוך המענק השנתי בסך 1.3 מיליארד דולר שהיא מעניקה למצרים עבור סיוע צבאי, עד שמחלקת המדינה תאשר, בין היתר, שמצרים נקטה בצעדים ממשיים לאתר ולהרוס מנהרות הברחה ממצרים לעזה.⁵⁸ בהמשך, לפי התקשורת, ביטלה ארצות הברית את הסנקציה, והחליטה, בתיאום עם ישראל, על הקצאת 23 מיליון דולר מסך כספי הסיוע האמריקאי למצרים למאבק בהברחות

⁵² המידע נמסר מפי אחד מבעלי המנהרות לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-3.5.08. ההערכה לגבי כמות המנהרות נכונה ל-2008, לפני שמנהרות רבות נהרסו בידי חיל האוויר הישראלי בסוף 2008 ותחילת 2009.

⁵³ OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 29, ספטמבר 2008, עמ' 2, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humanitarian_monitoring_2008_09_10_hebrew.pdf

⁵⁴ הארץ, אבי יששכרוף, "חמאס מפעיל 200 מנהרות הברחה וצינור דלק", 31.8.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/1016746.html>

⁵⁵ OCHA, ר' הערה 53 לעיל.

⁵⁶ OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 30, אוקטובר 2008, עמ' 6, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humanitarian_monitor_2008_11_overview_hebrew.pdf. בנובמבר דיווח OCHA כי באותו חודש לא נהרגו אנשים כתוצאה מתאונות במנהרות.

⁵⁷ <http://www.haaretz.com/hasen/AP, 'Egypt FM: Pro-Israeli lobby is harming our relations with U.S', 26.12.07> pages/938610.html

⁵⁸ Section 690 of P.L. 110-161, the Consolidated Appropriations Act, 2008

הנשק ובמנהרות; זאת, באמצעות משלוח צוותי הנדסה שיסייעו לכוחות המצריים לפעול לאיתור מנהרות הברחה, ומימון אמצעים טכנולוגיים למניעת פריצת גדר הגבול החדשה שהוקמה אחרי פריצת הגדר בינואר 2008.⁵⁹ מחלקת המדינה האמריקאית סירבה להשיב לשאלות שהופנו אליה בנושא זה מטעם גישה.

**המנהרות הפכו לעורק חיים חיוני
לכלכלת עזה, ולאמצעי היחיד להשיג
סחורות מסוימות ברצועה. כמעט
כל סוג של סחורה, החל ממצרכים
בסיסיים וכסף, ועד למוצרי השמל
ודלק עושים את דרכם ממצרים לעזה
דרך מנהרות תת קרקעיות.**

בקיץ 2008 הגבירה מצרים את פעילותה נגד המנהרות; באוגוסט ובספטמבר פוצצו כוחותיה מנהרות רבות, ובאוגוסט התרחשו עימותים וחילופי אש בין מפעילי מנהרות לבין כוחות מצריים, שגרמו להרוגים ופצועים.⁶⁰ מזה זמן מבקשת מצרים מישראל, בגיבוי ארצות הברית, לאפשר לה להגדיל את מספר החיילים המצריים בגבול מצרים-עזה, אשר מוגבל ל-750 לפי הסכם שנחתם בין מצרים לישראל אחרי נסיגת כוחות ישראל מרצועת עזה ב-2005. ישראל טרם נעתרה לבקשה.⁶¹

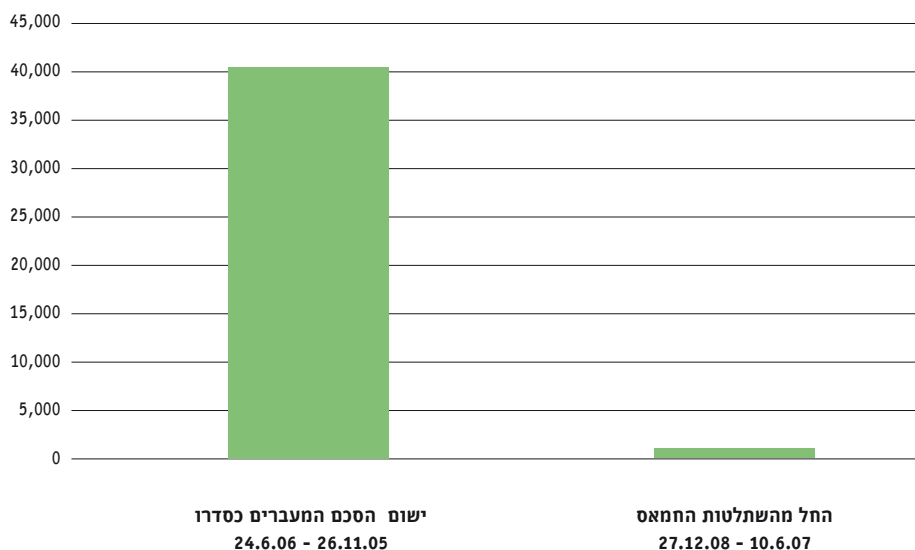
מאז סגירתו ההרמטית של רפיח מ-10 ביוני 2007 ועד 27 בדצמבר 2008, למעלה משנה וחצי, התאפשרה תנועת אנשים דרך מעבר רפיח במהלך 96 ימים בלבד. במשך תקופה זו יצאו מרצועת עזה למצרים קרוב ל-11,000 אנשים, בעיקר עולי רגל למכה, חולים שנסעו לטיפול במצרים, תושבי מצרים או מדינות ערביות אחרות וסטודנטים שלומדים בחו"ל. כ-12,200 אנשים נכנסו לרצועה ממצרים באותה תקופה.⁶² מספר זעום זה של אנשים שעברו ברפיח בשני הכיוונים במהלך למעלה מ-18 חודשים, מהווה רק מעט יותר ממחצית ממספר האנשים שעברו בו בחודש אחד - כ-40,000 - בתקופה בה פעל המעבר כסדרו לפי הסכם המעברים. מהתקופה בה פעל מעבר רפיח באופן סדיר ניתן ללמוד על הביקוש ליציאה וכניסה מרצועת עזה; הסגירה הכמעט הרמטית של רפיח החל מיוני 2007 מאפשרת מעבר של 3% בלבד מרמת הביקוש או הצורך לתנועה במעבר, ומונעת את תנועתם של עשרות אלפי אנשים מדי חודש בין רצועת עזה למצרים ומשם לעולם החיצון.

⁵⁹ YNET, רוני סופר, "ארצות הברית תסייע למצרים למנוע הברחות בפילדלפיה", 21.3.08, זמין ב-<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3521782,00.html>

⁶⁰ OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 28, אוגוסט 2008, עמ' 2, זמין ב-http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humanitarian_monitor_08_2008_hebrew.pdf; מעקב הומניטרי, גיליון 29, ספטמבר 2008, עמ' 3. ר' הערה 53 בעמ' 45.

⁶¹ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

⁶² הנתונים נמסרו מ-OCHA לעמותת גישה. ר' דו"חות הארגון ב-www.ochaopt.org.

תרשים מס' 5: תנועת אנשים חודשית ממוצעת במעבר רפיח בשני הכיוונים, בעת הפעלה הסדירה של המעבר ומאז סגירתו ההרמטית

מקור: OCHA

כל זה מתרחש בתקופה בה הסגר הכולל על עזה התהדק באופן חסר תקדים: מאז תפיסת השלטון בידי חמאס הוגבלה באופן דרסטי היציאה לישראל דרך מעבר ארז, בתחילה בטענה של סיכון למעבר בשל תקיפות חמושי חמאס והעדר פיקוח על המגיעים למעבה, שהתקיים קודם בידי הרשות, ובהמשך כחלק ממדיניות של הגבלת התנועה של תושבי הרצועה, שהוגדרה "שטח עויין".⁶³ מעבר פלסטינים לישראל הוגבל לכמה עשרות אנשים ביום, אם בכלל, שמהווים "מקרים הומניטריים מובהקים ביותר", כולל מקרים רפואיים "דחופים, מצילי חיים", עובדי ארגונים בינלאומיים ו"סוחרים בכירים בודדים אשר כלכלת עזה תלויה בהם".⁶⁴ כל יציאה אחרת לישראל, גם לצורך יציאה לחו"ל, מוצגת בפי הרשויות כפריבילגיה אשר אין בדעתן לספק.⁶⁵ עד היום מוסיפה ישראל לשלוט במרחב הימי והאווירי של רצועת עזה, ולמנוע כל תנועה של תושבי הרצועה דרכם. נמל התעופה הפלסטיני מוסיף לעמוד בחורבנו, ונמל הים של עזה מעולם לא נבנה.

התנועה בין רצועת עזה והגדה המערבית, שהוגבלה כמעט לחלוטין עוד קודם לכן, הפכה לנדירה ביותר נוכח המדיניות שגיבשה ישראל אחרי שחמאס החל לשלוט ברצועה, אשר מגבילה את המעבר למקרים הומניטריים חריגים, ואוסרת באופן גורף על "מעברים חוזרים ונשנים" בין

⁶³ ר' לעיל, עמ' 35.

⁶⁴ בג"ץ 6475/07 אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 29.7.2007, ס' 6, 26 (ר' הערה 8 בעמ' 32).

⁶⁵ שם, ס' 10.

הרצועה לגדה, אף כאשר מדובר בבקשתו של תושב פלסטיני, שמענו רשום בגדה, לחזור לגדה המערבית מרצועת עזה.⁶⁶ אפילו האפשרות המסורבלת והיקרה של מעבר בין רצועת עזה לגדה המערבית דרך מעבר רפיח, מצרים, ירדן וגשר אלנבי, נשללה מתושבי השטחים מאז שמעבר רפיח סגור.

האפשרות היחידה שמוותרת ישראל לתושבי הרצועה לצאת ממנה או להכנס אליה היא דרך מעבר רפיח, אשר גם לפתיחתו היא מתנגדת. מעבר רפיח נשאר סגור, ומנציח את ההסגר שמוטל על 1.5 מיליון תושבי רצועת עזה.

שליטת ישראל במרשם האוכלוסין הפלסטיני

לאחר שכבשה את רצועת עזה ב-1967, ערכה ישראל מפקד אוכלוסין בו רשמה את הנוכחים בה והעניקה להם מעמד של תושבי השטחים. מאז ועד היום שולטת ישראל במרשם האוכלוסין של הרצועה וקובעת מי זכאי לקבל מעמד של תושב. הסכמי אוסלו העבירו אמנם לידי הרשות הפלסטינית "אחריות בתחום מרשם האוכלוסין והתיעוד",⁶⁷ אך זו הוגבלה להדפסת תעודות זהות על-פי שינויים במרשם שאושרו על ידי ישראל, למעט רישום ילדים של תושבי השטחים, שהותר לרשות לבצע ללא אישור ישראל, אך תוך עדכונה.⁶⁸ דרכון פלסטיני מונפק בידי הרשות הפלסטינית אך ורק לתושבי השטחים אשר רשומים במרשם האוכלוסין, המנוהל בידי ישראל.

לפני הסכם אוסלו וגם אחריו, הדרך היחידה להוסיף אנשים למרשם האוכלוסין הפלסטיני, מעבר לרישום ילדים, היתה באמצעות הליך איחוד המשפחות. במסגרת הליך זה העניקה ישראל במשורה מעמד תושבות לקרובי משפחה מדרגה ראשונה של תושבי שטחים.⁶⁹ רוב הבקשות הללו הוגשו במהלך השנים בידי תושבי השטחים עבור בנות זוגם, שנולדו בפזורה למשפחות של פליטים פלסטינים, וביקשו, כנהוג בחברה הפלסטינית, לעבור להתגורר בביתו של בן הזוג. במהלך ההמתנה לקבלת תושבות עבור בת הזוג נאלצו בני זוג להתראות בשטחים באמצעות רשיונות ביקור מוגבלים בזמן.

עם פרוץ האינתיפאדה השנייה בסוף ספטמבר 2000 הפסיקה ישראל לצרף תושבים נוספים למרשם האוכלוסין באמצעות איחוד משפחות. בנוסף, חדלה ישראל גם לאשר רשיונות לביקור

⁶⁶ למשל מכתב ממתן סולומש, לשכת היועץ המשפטי באזור יהודה ושומרון, למאי מסאלחה שבאיטה מעמותת גישה, מ-28.2.08.

⁶⁷ הסכם הביניים מ-1995, נספח III, סעיף 28(1).

⁶⁸ שם, סעיף 12.

⁶⁹ זאת, מלבד רישום חד פעמי במסגרת הסכמי אוסלו של עשרות אלפי פלסטינים חברי פתח מהפזורה הפלסטינית כתושבי שטחים. להרחבה בנוגע לאיחוד משפחות בשטחים ר' בצלם והמוקד להגנת הפרט, משפחות בהקפאה - האיטור שמטילה ישראל על איחוד משפחות בשטחים מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה, יולי 2006, זמין ב- http://www.btselem.org/Download/200607_Perpetual_Limbo_.
Heb.pdf

ברצועת עזה ובגדה המערבית, וכך אילצה משפחות לבחור בין פירוד כפוי, עקירה אל מחוץ לשטחים או שהות "בלתי חוקית" של בת הזוג בשטחים, מעבר לתוקף רשיון הביקור שבידה. עשרות אלפי פלסטינים, רובם נשים, בחרו באפשרות האחרונה, ונשארו ברצועת עזה ללא תעודות זהות וללא אפשרות לצאת את הרצועה. הרשות הפלסטינית הוסיפה לרשום בקשות חדשות לאיחוד משפחות גם אחרי הקפאת ההליך, וב-2005 היו בידיה כ-120,000 בקשות כאלה שהגישו תושבי הגדה והרצועה.⁷⁰

השאלה, מיהו "תושב עזה" לפי הרישום הישראלי, עדיין קובעת למי יותר להכנס או לצאת מרצועת עזה; מצב זה לא השתנה אחרי ביצוע תכנית ההתנתקות וגם לא לאחר השתלטות תנועת חמאס על השלטון הפנימי ברצועת עזה.

גם אחרי יישום תכנית ההתנתקות מוסיפה ישראל לשלוט במרשם האוכלוסין של רצועת עזה. הסכם המעברים, שנכנס לתוקף בנובמבר 2005 אחרי ההתנתקות, התיר רק לפלסטינים הרשומים במרשם זה לנוע במעבר רפיח. משום כך, גם כאשר פעל המעבר כסדרו כגבול פלסטיני-מצרי לכאורה, מנעה ישראל את המעבר בו מעשרות אלפי פלסטינים אשר מתגוררים בפועל ברצועה אך נעדרים מעמד בה מבחינת מרשם האוכלוסין, הנשלט בידי ישראל. הללו נותרו סגורים ברצועת עזה, בלי יכולת לבקר את משפחותיהם בחו"ל, לקבל טיפול רפואי במקום אחר מלבד עזה,⁷¹ או לצאת מהרצועה לשם לימודים, עבודה או כל

צורך אחר. באותו אופן, לא הותרה כניסה לעזה למי שאינו רשום במרשם שמנהלת ישראל. גם מאז שמעבר רפיח סגור לתנועה סדירה ונפתח מעת לעת אד הוק, מתירה מצרים רק את מעברם של פלסטינים שרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני, אשר מנוהל בידי ישראל.⁷²

בפברואר 2006 החל משרד הפנים שבראשות חמאס ברצועת עזה להנפיק תעודות זהות מקומיות עבור חסרי התושבות. תעודות אלה נטולות תוקף מחוץ לעזה ובלאו הכי אין אפשרות לצאת באמצעותן את הרצועה, שכן נושאייהן אינם רשומים במרשם האוכלוסין שמאושר על ידי ישראל ובשל כך הם אינם רשאים לעבור במעברי הרצועה, בין אם במעבר רפיח ובין אם במעבר ארז. גם בתוך עזה השימוש בהן מוגבל, והן אינן תקפות למשל לצורך פתיחת חשבון בנק, פעולה שניתן לעשותה באמצעות הצגת רישיון ביקור.⁷³

⁷⁰ המידע נמסר לבצלם מהמשרד לעניינים אזרחיים ברמאללה ב-14.8.05. ר' בצלם והמוקד, משפחות בהקפאה, עמ' 15.

⁷¹ במספר מקרים חריגים הצליחה עמותת רל"א להביא את ישראל להנפיק תיעוד פלסטיני לחולים חסרי מעמד בעזה, שאפשר להם לצאת למצרים ולקבל שם טיפול רפואי.

⁷² נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08. עם זאת, בעלי אזרחות זרה מורשים לעבור דרך רפיח, באופן מצומצם.

⁷³ נמסר מפי היתאם אבו שעבאן מסיני עזה של בנק קהיר-עמאן לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בשיחת טלפון ב-26.11.08. בכך, ממלאים הבנקים בעזה את הוראות הרשות המוניטרית של הרשות הפלסטינית בגדה המערבית.

ב"ע, 39, נשואה ואם לארבעה בנים ובת, תושבת מחנה הפליטים שאטי:

"יש לי דיפלומה ברקחות, ובירדן עבדתי כרוקחת. הגעתי לעזה ב-1995 ברשיון ביקור, על מנת להתחתן עם בן דודי, שלא ראיתי מעולם. נישאתי לו חודש אחרי שהגעתי לעזה. מהרגע הראשון היו פערים רבים בין האישיות של שנינו. הוא הכריח אותי להשאר בבית, לא לעבוד, לא להיות בקשר עם אף אחד, בעיקר לא עם גברים [...]. כשהגעתי, היה לי דרכון ירדני, שיש לחדשו בירדן מדי שנתיים. בעלי מנע ממני לנסוע לירדן לשם כך, ורשויות ירדן סירבו לאפשר לי לחדש אותו בעזה, כך שאיבדתי את תושבותי בירדן.

בעלי מכה אותי פעמים רבות, מפעיל אלימות רבה נגדי, ופוגע בי במלים. הוא מאשים אותי שחטאתי, שילדיי אינם ילדיו [...]. פעמים רבות הוא גירש אותי מהבית, והלכתי לקרובים של אמי. פעמיים הוא התגרש ממני, ומשפחתו הכריחה אותו לקחת אותי חזרה, משום שאין לי איש כאן בעזה, ואיני יכולה לעזוב לירדן.

ניסיתי לכתוב מכתב למלכת ירדן רנייה, אך לשווא. ניסיתי להתאבד, אך משפחת בעלי הצילה את חיי ושלחה אותי לבית החולים. חיי הם גיהינום, אני מרגישה כמו אדם מאחורי הזמן.

ביולי 2008 קיבלתי סוף סוף את תעודת הזהות הפלסטינית שלי, וכעת אני מחכה לדרכון פלסטיני. למרבה הצער אין דרכונים בעזה, עלי לחכות, אך ברגע שאקבל את הדרכון אעזוב את עזה ואסע לירדן. איני יכולה לעמוד בכך יותר".

כמחווה לרשות הפלסטינית הסכימה ישראל ב-2005 להכליל במרשם האוכלוסין הפלסטיני מי שנכנס לשטחים כמבקר באישור ישראל ונשאר בהם באופן "לא חוקי" כחסר מעמד, וכן בנים ובנות לתושבי השטחים שהוריהם לא רשמו אותם בילדותם, וכעת בבגרותם הם אינם מחזיקים בתעודת זהות.⁷⁴ לצורך יישום המהלך, העבירה ישראל לוועדה האזרחית של הרשות הפלסטינית ברמאללה רשימה של 51,738 שמות של שוהים חסרי מעמד בשטחים, מהם 22,611 ברצועת עזה, רובם בני או בנות זוג של תושבים, אשר נכנסו לשטחים בין 1994 ל-2000 ברישיון ביקור קצר מועד. הוועדה האזרחית ברצועה החלה לזמן את חסרי המעמד להרשם, על בסיס הרשימות שקיבלה ממשרד הפנים הפלסטיני ברמאללה.⁷⁵

באוקטובר 2007 החלה ישראל להנפיק תעודות זהות עבור חסרי המעמד, על-סמך הרשימות שקיבלה מהוועדה האזרחית הפלסטינית, של תושבים אשר הוכרו כזכאים להסדרת מעמד על ידי ישראל, ואשר הגישו בקשות בוועדה האזרחית לעשות כן. עד דצמבר 2008 הונפקו 12,326 תעודות זהות ברצועת עזה, עבור אנשים שנכנסו אליה כמבקרים עד 1998. הגל האחרון של הנפקת תעודות כאלה התקיים בקיץ 2008.⁷⁶ מבין השמות שהועברו אליה, סירבה ישראל להעניק תושבות רק לכמה עשרות, בטיעון של סיכון ביטחוני שהעלה השב"כ.⁷⁷ כיום עדיין מצויים ברצועת עזה כ-10,000 תושבים שמזה שנים הינם חסרי מעמד ומופרים בידי ישראל ככאלה, ועודם ממתניים לקבל תעודות זהות במסגרת אותה מחווה.

מרים אחמד שאדה, בת 62, ילידת עזה, שוהה מזה 13 שנים כחסרת מעמד ברצועה

מרים נולדה ב-1946 בעזה וב-1967 יצאה את הרצועה על מנת להצטרף לארוסה, שלמד אז במצרים. אחרי חתונתם, עקרו בני הזוג לסוריה, שם נולדו ששת ילדיהם. ב-1995 הם שבו לעזה עם ארבעת ילדיהם הצעירים, בתקווה שיוכלו לקבל תעודות זהות ולהשתקע מחדש במחוז הולדתם. הם נכנסו לרצועה ברישיון ביקור ישראלי, כאורחים של אם הבעל. שני ילדיהם הגדולים, פיראס שהשתקע בקולומביה וניבין המתגוררת בסוריה, לא נכנסו איתם לרצועה. מאז חזרתם לעזה, מזה 13 שנים, שוהים בני המשפחה ברצועת עזה ללא מעמד של תושבות. בעלה של מרים ושני הגדולים שבילדיה שברצועה קיבלו תעודות זהות במהלך 2008, במסגרת רישום חסרי המעמד שמבצעת ישראל. בקשתם של מרים ושל שני ילדיה הצעירים להרשם נתקלה בסירוב, בטענה שהם אינם שוהים בשטחים, לפי הרישום הישראלי.

⁷⁴ הסכמה בנושא התקבלה בין שר הביטחון שאול מופז לבין מוחמד דחלאן, השר לעניינים אזרחיים ברשות הפלסטינית. המידע נמסר מפי א"ד מהוועדה האזרחית בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-27.4.08.

⁷⁵ נמסר מפי א"ד מהוועדה האזרחית בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-27.4.08.

⁷⁶ נמסר מפי אסמאעיל אל ח'טיב מהוועדה האזרחית בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בפגישה ב-3.11.08.

⁷⁷ נמסר מפי חוסין א-שיח' מהוועדה האזרחית ברמאללה לעו"ד שרי בשי ולערבייה מנסור מעמותת גישה, בראיון שהתקיים ברמאללה ב-31.8.08.

במשך כל אותן שנים נמנעה מרים מלצאת את הרצועה, שכן צעד כזה היה מסכן את אפשרותה לחזור. לדבריה: "הגעתי לכאן במטרה לקבל תעודת זהות. לא שערתי שאתקע כאן עד 2008, בעודי ממתנה לתעודה. אני מאוכזבת ומיואשת, אני מרגישה בתוך כלא. לא ראיתי את אמי, אחיותי ואחי מאז 1995. לא ראיתי גם את בתי מאז אותה שנה. בפעם האחרונה שראיתי את נכדי הוא היה בן שלוש. אני משתוקקת לראות את נכדי ולחבק אותם, ולראות את בני שחי בקולומביה, ואין באפשרותי לעשות זאת. אם לא אקבל את התעודה, אשאר כאן ואחכה למותי. אם אקבל אותה, אצא את הרצועה מייד לראות את משפחתי ולעלות לרגל למכה."

בנוסף, מתגוררים ברצועה חסרי מעמד רבים אשר ישראל אינה מכירה בזכאותם לקבל תעודת זהות: בנים ובנות של חסרי מעמד, אשר נולדו בשטחים או נכנסו אליהם בתור קטינים; אנשים שנכנסו לרצועה ללא אישור ישראלי פרטני בתקופה שאחרי ההתנתקות ולפני כניסת הסכם המעברים לתוקף, בין ה-7 לספטמבר ל-24 בנובמבר 2005, כשמעבר רפיח הופעל בידי מצרים והרשות הפלסטינית;⁷⁸ וכן פלסטינים נטולי תושבות אשר נכנסו לרצועה ממצרים דרך מנהרות.⁷⁹ מספרם של כל אלה מוערך באלפים, אולם אין אפשרות לאמוד את מספרם המדויק, משום שבשל העדר זכאותם, הם לא נרשמו אצל הוועדה האזרחית בבקשה להסדיר את מעמדם. אנשים אלה מוסיפים להתגורר ברצועת עזה ללא תקווה לזכות במעמד מוכה, אשר יאפשר להם לנוע.

מעבר לכך, מתן תעודות הזהות לחסרי המעמד ששוהים בתחומי השטחים אינו פותר את הבעייה של פלסטינים רבים אחרים שמעוניינים לחיות ברצועת עזה ושוהים מחוצה לה בלי תושבות: תושבים לשעבר שתושבותם נשללה בידי ישראל במהלך השנים, בנים ובנות לתושבי השטחים אשר לא נרשמו במרשם האוכלוסין בילדותם ושוהים מחוץ לשטחים בברותם, וכן עשרות אלפי משפחות פלסטיניות חצויות בהן שוהים בלי ברירה בני המשפחה נטולי התושבות - או אף המשפחה כולה - מחוץ לשטחים מזה שנים.

שליטתה של ישראל במרשם האוכלוסין הפלסטיני משמעותה שליטה ישראלית בגבולותיה של רצועת עזה, שכן המעבר בכל מעברי הרצועה, פרט למנהרות, דורש הכרה ישראלית בתושב כבעל תעודת זהות פלסטינית. השאלה, מיהו "תושב עזה" לפי הרישום הישראלי, עדיין קובעת למי יותר להכנס או לצאת מרצועת עזה; מצב זה לא השתנה אחרי ביצוע תכנית ההתנתקות וגם לא לאחר השתלטות תנועת חמאס על השלטון הפנימי ברצועת עזה.⁸⁰ באופן זה, ולמרות צמצום שליטתה הפיזית בגבול עזה-מצרים, מוסיפה ישראל לשלוט באופן הדוק על המעברים בין עזה לעולם החיצון, ועל הרכב האוכלוסייה הרשאית להתגורר ברצועה.

⁷⁸ נמסר מפי א"ד מהוועדה האזרחית בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-27.4.08.

⁷⁹ נמסר מפי אסמאעיל אל ח'טיב מהוועדה האזרחית בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בפגישה ב-11.08.03.

⁸⁰ לפרטים נוספים על השליטה במרשם האוכלוסין הפלסטיני ר' גישה, כובשים מנותקים, עמ' 49-51 (ר' הפניה בהערה 29 בעמ' 23).

פרק ג' - ההשלכות של סגירת רפיח על חיי האוכלוסייה ברצועת עזה

בשל העדר האפשרות לצאת מרצועת עזה דרך הים והאוויר, מעבר רפיח מהווה את דרך הגישה היחידה של תושבי הרצועה למצרים. הצמצום הדרסטי של האפשרות לצאת מהרצועה דרך מעבר ארז מסוף שנת 2000 הגביר את הצורך של התושבים לצאת מרפיח גם על מנת לעבור למדינות אחרות, ואפילו לצורך נסיעה לגדה המערבית. כך, הפך מעבר רפיח למעשה למעבר היחיד שיכול לקשר בין רצועת עזה לבין העולם החיצון.

בין תושבי רצועת עזה לבין מצרים התקיימו מאז ומתמיד קשרים ותנועת נוסעים. מצרים מהווה גם ארץ מעבר עבור תושבי עזה בדרכם לארצות אחרות, בעיקר ארצות ערב, בהן יש לרבים מהם קשרי משפחה, ואשר בהן הם תלויים במידה רבה לצרכי פרנסה, לימודים ושירותי בריאות. תלות זו היתה חזקה תמיד, נוכח המצב הכלכלי והתעסוקתי הירוד והעדר שירותים מספקים של בריאות וחינוך ברצועת עזה; מאז יוני 2007 החריף עוד יותר מצב זה, בשל המדיניות הישראלית של סגר נוקשה מאי פעם של המעברים בין הרצועה וישראל לאנשים ולסחורות. הדבר הגביר את הצורך ואת התלות של תושבי עזה במציאת שירותים ופרנסה במדינות אחרות, אולם בד בבד עבר מעבר רפיח להיות סגור רוב הזמן, והיציאה לחו"ל נעשתה כמעט בלתי אפשרית.

לסגירתו הכמעט מוחלטת של מעבר רפיח השלכות קשות על טווח רחב של היבטים של חיי האוכלוסייה ברצועת עזה ועל אפשרותם לממש את זכויותיהם הבסיסיות. אחת ההשלכות העיקריות היא על מערכת הבריאות בעזה ועל זכותם של תושביה לטיפול רפואי נאות, ולכך מוקדש פרק שלם בהמשך. להלן יתוארו ההשלכות של סגירת המעבר על תחומי חיים נוספים והזכויות שמפורות כתוצאה מחוסר האפשרות לצאת את הרצועה.

פגיעות בתחום הכלכלה¹

כלכלתה של רצועת עזה התאפיינה לאורך השנים בחולשה והעדר עצמאות, במידה רבה כתוצאה ממדיניותה של ישראל מאז 1967: ישראל יצרה אינטגרציה חלקית בין כלכלת השטחים לזו של ישראל, תוך הנצחת הנחשלות ותת-הפיתוח של הכלכלה הפלסטינית והגברת תלותה בכלכלה הישראלית; מדיניות הסגרה, שהחלה ב-1993 והתגברה בשנות האינתיפאדה, היתה כרוכה בהגבלות על מעבר של עובדים וסחורות וגרמה לתהליך של עלייה באבטלה ובעוני.²

מאז השתלטות חמאס על השלטון ברצועת עזה ביוני 2007 סוגרת ישראל את המעברים אל רצועת עזה וממנה, אוסרת על יצוא מהרצועה ומתירה כניסת סחורות הומניטריות בלבד, כמו מזון, תרופות ודלק, בכמות מוגבלת אשר לא עולה על זו הנדרשת לקיום הבסיסי של האוכלוסייה, כפי שזו נקבעת בידי ישראל.³ בפועל, הכמות הנכנסת מהווה פחות מזו שנדרשת על מנת לענות על הצרכים הבסיסיים ביותר של האוכלוסייה, להערכת האו"ם.⁴ מעבר רפיח סגור אף הוא, ולא מתאפשר כל מעבר סחורות דרכו בין הרצועה לבין מצרים. סגירת המעברים פגעה אנושות בכלכלה הפלסטינית בעזה, שהיתה במצב רעוע אף קודם לכן.

בשל ההגבלות החמורות על כניסת חומרי בניין, מוקפאים ברצועה החל מיוני 2007 פרויקטים של בנייה, כולל אגפים לבתי חולים, בתי ספר וכבישים, כמו גם תכניות לפיתוח של מערכות המים והביוב. החל מאוקטובר 2007 מונעת ישראל אספקה סדירה של דלק, מה שפוגע קשות בייצור החשמל, פגיעה שבתורה גורמת לכמעט קריסה של מערכות המים והתברואה בעזה.⁵ סגירת המעברים הביאה להתמוטטות התעשייה בעזה ולסגירת 95% מכ-4,000 מפעלים שפעלו בה, בשל מחסור חמור בחומרי גלם, מניעת אפשרות לייצא ואספקת חשמל לבתי סדירה.⁶ איסור יצוא ומחסור בחומרי גלם גרמו גם לשיתוק חלקים נרחבים של המגזר החקלאי; הגבלות על גישה לים ופגיעה בדגה בשל הזרמת מי ביוב לא מטוהרים לים הביאו למכה קשה בענף הדיג.⁷

¹ להרחבה בנושא זה ר' גישה, מכירת חיטול (ר' הערה 6 בעמ' 32).

² להרחבה בנושא זה ר' בצלם, כלא עזה, עמ' 36-37.

³ בג"ץ 9132/07 אלבסיוני נ' ראש הממשלה, תגובת המשיבים מיום 1.11.2007, ס' 73. לדוגמה, באוקטובר 2008 נכנסו 2,579 משאיות לרצועה מישראל, לעומת 9,400 משאיות בממוצע לחודש בין ינואר ל-12 ביוני 2007. Paltrade, Gaza Terminals Movement Monitoring, Monthly Report, October 2008, בעמ' 12, זמין ב-20%20Terminals-%20-%202009/-/Report%20English%20Version%20October%202008.pdf

⁴ הערכת האו"ם נוקבת בנתון של 3,600 משאיות בחודש. ר' OCHA, מעקב הומניטרי, גיליון 14, יוני 2007, עמ' 2-3 (ר' הערה 4 בעמ' 31).

⁵ לפירוט הפגיעה ההומניטרית שנגרמה כתוצאה מהמחסור בחשמל ברצועת עזה, ר' למשל בג"ץ 849/09 גישה נ' שר הביטחון, ס' 27-21, 33-56 לכתב העתירה, זמין ב-2009/-/fuel%20petition-final-7_1_09.pdf

⁶ Paltrade, אוקטובר 2008, עמ' 10 (ר' הערה 3).

⁷ תמונת מצב הומניטרית ברצועת עזה, השפעת הסגר על הרצועה, 15.12.08, זמין ב-ocha_opt_2008_15_12_hebrew.pdf, 3 בעמ' 3.

כל אלה הביאו לעלייה גדולה בשיעורי האבטלה ברצועת עזה, שהיו גבוהים גם קודם לכן: ברבעון השלישי של שנת 2000, לפני פרוץ האינתיפאדה, עמד שיעור האבטלה ברצועה על 26.9%. במהלך 2007 עלה אחוז האבטלה לכ-35% מכוח העבודה, וברבע השני של 2008 הוא נסק לכ-49%.⁸ במקביל לירידה במספר המפונים ולעלייה במספר הנפשות התלויות בכל מפרנס, חלה עליית מחירים ברצועה, בשל המחסור במוצרים שמגיעים דרך המעברים עם ישראל ובשל המחירים הגבוהים של מוצרים שמגיעים דרך המנהרות ממצרים. השילוב בין עליית המחירים וירידת כושר הקנייה הקשה על השגת מוצרים בסיסיים. כל אלה הביאו לזינוק בשיעורי העוני ברצועה, שהיו גבוהים גם קודם: מ-33% מהאוכלוסייה ב-1998, לכ-51% עניים ב-2006 ו-2007. שיעור העוני העמוק בשנתיים אלה עמד על כ-35% מתושבי הרצועה.⁹ בניכוי קצבאות וסיוע במזון, עמד שיעור העוני ב-2007 על כ-80%, והעוני העמוק על כ-70%.¹⁰

רוב רובם של תושבי עזה כיום - מעל 80% - תלויים לקיומם בסיוע הומניטרי מצד האו"ם וארגונים בינלאומיים;¹¹ האפשרות להתפרנס בכבוד ברצועת עזה, לנהל חיים עצמאיים ולבנות חברה מתוקנת, הולכת ומתפוגגת עם המשך הסגר על הרצועה.

מסחר ועסקים

סגירתו ההרמטית של מעבר רפיח לסחורות ולתנועה סדירה וחופשית של אנשים מונעת קיום מסחר וניהול עסקים בין הרצועה לעולם החיצון, שאינם מתאפשרים בשום דרך אחרת, נוכח הסגר על הרצועה. סגירת מעבר רפיח לסחורות השפיעה ישירות על עסקים מסויימים אשר הסתמכו על יבוא מוצרים ממצרים דרך מעבר זה, כמו חנויות לחלקי חילוף לרכב ולמכניקה, בתי מרקחת, מתפרות וחנויות שמכרו גבינות ומוצרי חלב.¹² אנשי עסקים מעזה, שנהגו לעבור תדיר בין הרצועה לבין מצרים ומשם למדינות אחרות לצורך מסחר וקשרי עסקים, וכן לייבא חומרי גלם ולייצא מוצרים, נאלצו להעביר את עסקיהם למקומות אחרים, או לראות את העסק בו השקיעו יורד לטמיון.

⁸ OCHA, The Humanitarian Monitor, Tables of Indicators, No. 30, October 2008, p. 7. http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humanitarian_monitor_table_2008_10_english.pdf. לחפש עבודה, זמין ב-

⁹ OCHA, ר' הערה 7 בעמ' 56. הנתונים חושבו על סמך מדד מבוסס צריכה, לפיו קו העוני (היחסי) הוא רמת ההכנסה שמתחתיה לא ניתן לרכוש את הנדרש לצורכי קיום עבור משפחה בת שש נפשות. ב-2006 עמד קו העוני לפי מדד זה ברצועת עזה על 2,300 ש"ח בחודש. עוני עמוק מוגדר על פי הכנסה הנמוכה מ"קו ההישרדות" - העלות של כמות קלוריות מינימלית ליום בנוסף לעלותן של כמה הוצאות בסיסיות אחרות, כגון ביגוד ודויר - אשר עמד באותה שנה על 1,837 ש"ח בחודש.

¹⁰ The World Bank, Palestinian Economic Prospects: Aid, Access and Reform, 22.9.08, <http://siteresources.worldbank.org/> INTWESTBANKGAZA/Resources/AHLReportSept.08final.pdf, בעמ' 20.

¹¹ OCHA, Situation Report from the Humanitarian Coordinator, 6.1.09, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_ זמין ב-3, בעמ' 3, [gaza_humanitarian_situation_report_2009_01_06_english.pdf](http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_gaza_humanitarian_situation_report_2009_01_06_english.pdf)

¹² נמסר מפי מונא אל עמלי, מנהלת ארגון פאתן להלוואות ברצועת עזה, לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה, בראיון בקיץ 2008.

פייסל שאווא, מנכ"ל איגוד אנשי העסקים הפלסטיני:

"כל עוד הגבולות סגורים, אי אפשר לנהל עסקים. אנשי עסקים זקוקים לחופש תנועה. הם צריכים להיות מסוגלים לנוע, להיפגש עם אנשי עסקים מהעולם, לייצא ולייבא מעזה. [...] המצור מונע מאיתנו, אנשי העסקים, האנשים שיכולים להשקיע בעזה וליצור משהו, לפעול. [...] וכך נגרמת עזיבה של אנשי עסקים ובעלי ממון. אנחנו יכולים לספק עבודה לאנשים, לתת לחלק מהם את האפשרות לחיות בכבוד. אנחנו יכולים ליצור שגשוג בעזה, אם רק הגבולות יפתחו באופן סדיר ויאפשרו פעילות סדירה של חיי מסחר".

נאסר אל חילו, תושב עזה בן 47, נשוי ואב לחמישה ילדים, סוחר במזון ובדלתות וחלונות אלומיניום:

"חופש תנועה חשוב מאוד לעסקים לצורך השתתפות בכנסים, תערוכות ופגישות בחו"ל, ועל מנת להתעדכן במה שמתחדש בעולם המסחר. [...] סגירת רפיח משפיעה לרעה על העסקים שלנו. אנחנו לא יכולים להשתתף בתערוכות בחו"ל, הרבה חוזים עסקיים עם חברות בחו"ל התבטלו לפני החתימה, משום שלא יכולנו להגיע למפגש. בגלל סגירת רפיח איבדנו הרבה כסף, הרבה עסקים והרבה חוזים".

גם אחרי שנסגר מעבר רפיח לכניסת סחורות ב-2005, המשיך להתקיים דרכו יבוא מוצרים לרצועה באופן אישי, בעיקר בידי נשים תושבות הרצועה. הללו הורשו להכנס למצרים באופן חופשי עד השתלטות חמאס על השלטון ברצועה, בלי להצטייד באישור שהייה במצרים שנדרש מגברים, ובלי תלות בליווי מצרי לשדה התעופה, שנדרש מגברים בני 16-40 שביקשו לעבור במצרים בדרכם למדינות אחרות. אותן נשים נהגו לקנות מוצרים במצרים בשל איכותם הטובה ועלותם הנמוכה לעומת המחירים ברצועת עזה, ולהביאם איתן ידנית בתיקים קטנים. המוצרים הללו כללו, בין היתר, גבינות, בגדים ומוצרי קוסמטיקה, אותם הן מכרו ברצועה, או השתמשו בהם לצורך עסקיהן.

ארגון פאתן שבעזה, אשר מעניק הלוואות לעסקים קטנים - בעיקר של נשים - נהג עד סגירת רפיח להעניק את רוב הלוואות לנשים אשר יבאו מוצרים דרך מעבר רפיח - אם לצורך סחר זעיר, ואם לצורך עסק פרטי. ב-2005, למשל, ניתנו הלוואות כאלה ללמעלה מ-1,700 נשים. מונא אל עלמי, מנהלת סניף הארגון בעזה, מסרה לעמותת גישה כי סגירת מעבר רפיח גרמה לקריסת רוב רובם של העסקים הקטנים שהוקמו בידי נשים, וכך קטעה ערוץ תעסוקה זה ורמסה את העצמאות הכלכלית שהשיגו הנשים שהתפרנסו ממנו, ואשר לעתים היו המפרנסות היחידות

במשפחתן. הן נותרו חסרות הכנסה, נאבקות על מחייתן ונעדרות יכולת להחזיר את ההלוואה, שכן רוב הנשים שעסקו במסחר כזה אינן משכילות, וסיכוייהן למצוא עבודה אחרת קלושים.¹³

ג"א, תושבת עזה בת 41 ואם לשבעה ילדים, איבדה את העסק שלה כתוצאה מסגירת רפיח:

"אני מקור הפרנסה היחיד של המשפחה שלי. בעלי עבד בישראל בעבר אבל עכשיו הוא מובטל. ב-2006 לקחתי הלוואה מארגון פאתן כדי לממן את פתיחת החנות שלי, בה מכרתי ציוד לבית, מתנות, בשמים וגבינות. הייתי קונה את המוצרים האלה מסוחרים שהביאו אותם ממצרים במחיר זול. החנות שלי נסגרה לפני שנה וחצי, בגלל הסגר. מאז, אנחנו מתפרנסים מהקופונים שמחלקת אונר"א ומאוכל שמביאים לנו השכנים, ואוכלים בעיקר לחם וזעתר. הילדים שלי סובלים מרעב, עצירות וכאבי בטן. אין לי כסף כדי לקנות להם מי שתיה, לכן הם שותים מים מלוחים, מה שגורם להם למחלות. אין לי כסף כדי להחזיר את ההלוואה לפאתן, והערכים שחתמו לי על ההלוואה באים ונוזפים בי וצועקים עלי מול העיניים של השכנים. המצב שלנו גרוע ביותר."

¹³ נמסר מפי מונא אל עלמי, מנהלת ארגון פאתן, לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בשיחת טלפון ב-8.2.09.

תעסוקה מחוץ לרצועה

נוכח מימדי האבטלה הגבוהים ברצועת עזה, מחפשים פלסטינים רבים אפשרות להתפרנס מחוץ לגבולות הרצועה. עד תחילתה של מדיניות הסגר ב-1993 עודדה ישראל כניסה המונית של פלסטינים מרצועת עזה לשוק העבודה הישראלי, אולם מספרם הלך ודעך עם מדיניות סגירת הגבולות: בספטמבר 2000 נכנסו מרצועת עזה לישראל כ-26,000 עובדים ביום, ואילו עם פרוץ האינתיפאדה בסוף אותו חודש צנח מספר העובדים לכמה מאות ביום בלבד. במרץ 2006 סגרה ישראל לחלוטין את מחסום ארז לכניסת עובדים, ומאז נחסם ערוץ התעסוקה בישראל עבור תושבי עזה.¹⁴

אזור אחר בו נהגו תושבים מעזה - כמו גם פלסטינים רבים אחרים - למצוא פרנסה, הוא המפרץ הפרסי. רבים נהגו לעבוד במדינות המפרץ למשך שנים ספורות, במהלכן נסעו פעם או פעמיים בשנה לבקר את משפחתם בעזה למשך כחודשיים. סגירת רפיח מקשה על יציאת אלפי פלסטינים לארצות המפרץ לצורך עבודה ומונעת מעובדים ששוהים בחופשה משפחתית בעזה לשוב לעבודתם במפרץ. בכך, נפגע עוד אפיק תעסוקה עבור תושבי עזה מוכת האבטלה.

אחמד אל הינדי, בן 23, תושב עזה:¹⁵

"ב-1980 עבר אבי לערב הסעודית עם המשפחה, והתחיל לעבוד שם כאח. מאז גדלנו שם, אני ואחיי, ובדרך כלל ביקרנו בעזה פעמיים בשנה. ב-2005 חזרתי לעזה והתחלתי ללמוד הנדסה באוניברסיטה האסלאמית. באותה שנה רכש אבי בית בעזה עבור משפחתנו, על מנת להתגורר בו בעתיד. הפעם האחרונה שאבי הגיע לעזה היתה באוקטובר 2006, בלוויית שאר המשפחה. מאז, אבי ניסה כמה פעמים לצאת דרך מעבר רפיח כשזה היה פתוח, על מנת לחזור לעבודתו בסעודיה, אך ללא הצלחה.

בתחילת יוני 2007 משפחתי הצליחה לחצות את רפיח, אך אבי הוחזר בידי המצרים כי דרכו עמד לפוג. באותו חודש נסגר מעבר רפיח. אבי ניסה מספר פעמים לצאת מעזה דרך ארז וניצנה, אך לא הצליח. ב-23 בינואר 2008, עם פריצת הגבול, אני ואבי נכנסנו למצרים, אך לפני שהגענו לקהיר, רשויות מצרים דרשו מאיתנו לחזור לעזה. באוגוסט 2008 נרשמנו במשרד הפנים לצורך יציאה מרפיח, וב-20 בספטמבר היינו על האוטובוס לצד המצרי. כשהגענו, המצרים החזירו אותנו לעזה, כי הויזה שלנו לסעודיה פגה ביוני 2007, משום שלא יכולנו להגיע לשם בשביל לחדשה. רשויות סעודיה הסכימו לחדש את תושבותינו בתנאי שנגיע לשגרירות סעודית במצרים או ירדן, אך איך נגיע אליהן, אם אנו תקועים פה בעזה, והגבולות סגורים מול פנינו?

¹⁴ ר' תרשים מס' 3 בעמוד 28.

¹⁵ נמסר לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה בראיון ב-2.2.09.

התושבות בסעודיה חשובה לאבי לצורך עבודה שם, ולצורך תמיכה כלכלית בי ובמשפחה. אמי, אחי ושלוש אחיותי שנסעו לסעודיה ביוני 2007, חזרו לעזה בנובמבר 2008, עם האנשים שחזרו ממכה, מפני שאיבדו תקווה שאבי יחזור לשם שוב. אבי איבד את עבודתו בסעודיה, ואינו עובד כעת בעזה, וזה משפיע עלינו מאוד, ברמה הנפשית וברמה הכלכלית. אבי מאוד מדוכא ועצוב, הוא לא רוצה לדבר עם אף אחד. מה אנו יכולים לעשות? בינתיים, יש לנו קצת כסף שאבי חסך, אך מה נעשה אחרי שהכסף הזה יגמר?"

דעיכת המעמד הבינוני

בידודה של עזה והסגר הכלכלי עליה הביאו לקריסה של הסקטור העסקי בעזה ולפגיעה קשה במעמד הביניים. לפי עמר חמד, מנכ"ל התאחדות התעשיינים בעזה, מעמד הביניים ברצועת עזה הצטמק, ואילו לאלה שנותרו במעמד זה אין תנאים לחיות ברמת חיים של מעמד בינוני, ורבים מהם חיים ברמת חיים של מעמד נמוך.¹⁶ לקריסת המעמד הבינוני בעזה השלכות הרסניות על אפשרויות הצמיחה וההתפתחות הכלכלית והחברתית אשר תלויות במגזר זה.

חנאן טאהא, מנהלת סניף עזה של PalTrade - מרכז המסחר הפלסטיני:¹⁷

"בעזה, המעמד הבינוני והבינוני-גבוה התפתחו במשך שנים רבות. הם הפנימו הרבה מאוד ערכים, שלקח להם זמן להתבשל ולהפוך לחלק ממה שמאפיין אותם היום. אלה מעמדות שמשקיעים בפיתוח העצמי שלהם, בפיתוח של קריירה, בפיתוח מקצועי ואקדמי, בהשקעה בילדיהם ובמשפחה, ובעיקר בחשיבות החינוך וההשכלה [...].

התקופה הנוכחית החזירה אותם אחורה. חייהם מתהפכים, אין להם את התנאים שהם היו רגילים אליהם. הם הושפעו מאוד מהמצור. מאנשים שחלמו, השקיעו והחלו לראות את תוצאות ופירות ההשקעה - הן ברמה הכלכלית והן ברמה החברתית - הם רואים הכל מתפרק לנגד עיניהם, ללא כל יכולת של שליטה במצב. חוסר אונים. [...].

אם ימשיך תהליך שחיקתו של מעמד הביניים, מה שיקרה הוא שיהיה בעזה פער חברתי אדיר. [...].

אי אפשר לנהל חברה תקינה באופן הזה. פיתוח הוא דבר מרכזי וגם הכנסה. ההכנסה של האנשים חוזרת בסופו של דבר לשוק המקומי, אם אין מעמד ביניים, אין פיתוח כלכלי".

¹⁶ נמסר מפי עמר חמד, מנכ"ל התאחדות התעשיינים בעזה, בראיון לעמותת גישה ב-13.12.07.

¹⁷ נמסר מפי חנאן טאהא, מנהלת סניף עזה של PalTrade, בראיון לעמותת גישה ב-10.12.07.

as save our future
n getting destroyed

www.letpalstudy.org-uk

Get us out of Gaza
for God sake

www.letpalstudy.org-uk

Let us
If Palestine

www.letpalstudy.org-uk

פגיעות בתחום ההשכלה הגבוהה¹⁸

מאז 1967 נהגה ישראל להטיל הגבלות על כניסת מרצים וחוקרים מחו"ל ומהגדה המערבית, אשר ביקשו לקחת חלק בפעילות אקדמית בעזה או להשתלב במערכת ההשכלה הגבוהה שם. במקביל, הגבילה ישראל את יציאתם של מרצים ואקדמאים תושבי עזה לפעילות אקדמית ומחקרית בחו"ל. הגבלות אלה הפכו לגורפות מאז יוני 2007, עם הסגירה הכמעט הרמטית של מעברי הרצועה, ובהם מעבר רפיח. הדבר מונע מחברי סגל אקדמי ברצועה מלנסוע להשתלמויות, כנסים וימי עיון ברחבי העולם. בד בבד, חוקרים מחו"ל נתקלים בקשיים גדולים בכניסה לרצועת עזה לצורך כנסים שמתקיימים ברצועה, כך שהאפשרות לערוך מחקרים משותפים, לשתף פעולה עם קולגות במוסדות אקדמיים ברחבי העולם ולהרחיב אופקים אינטלקטואליים - מצומצמת מאוד.

בשל העדר האפשרות לקבל מרצים מבחוץ, נתקלות האוניברסיטאות בעזה מעת לעת במחסור במרצים מומחים ומתאימים. כפתרון דחק, הן נאלצות לעתים לספק הרצאות בשלט רחוק באמצעות ציוד וידאו, מה שמונע דיאלוג אקדמי פנים אל פנים, וכרוך בבעיות טכניות ובעלות כספית.¹⁹ כמו כן, במחלקות אוניברסיטאיות מסויימות חסר ציוד ומכשור אשר בעבר הונסס ידנית דרך מעבר רפיח, ואילו כיום ישראל מסרבת להכניסו לרצועה, ולא ניתן להשיגו אף דרך מנהרות ממצרים.

כך, מנותקת האקדמיה ברצועת עזה מן הקהילייה האקדמית בגדה המערבית, בארצות ערב, במערב, ובעולם כולו. הדבר משליך על כלל מערכת ההשכלה והחינוך ברצועה, אשר קופאת על שמריה ואינה מצליחה להתפתח.

כמלאן שעת', נשיא האוניברסיטה האסלאמית בעזה:²⁰

"לאוניברסיטה האסלאמית, כמו לכל אוניברסיטה בעולם, יש קשרים עם מדינות אחרות, וסגירת רפיח משפיעה על הקשרים הללו לרעה. נהגנו לנסוע בעולם לכנסים, למחקרים, לקורסי הכשרה ולסדנאות. בגלל סגירת רפיח אנחנו למעשה לא זזים, אין לנו קשר עם העולם. בשנה האחרונה התחלנו להרגיש חנוקים, ללא חמצן. אני, כנשיא האוניברסיטה, אמור להשתתף בכנסים ופגישות בחו"ל, אך לא יכולתי לעזוב את עזה מזה שנתיים, בגלל סגירת רפיח.

¹⁸ להרחבה בנושא זה ר' גישה, הרחקה קולקטיבית: סטודנטים לכודים בעזה, יוני 2008, זמין ב- <http://www.gisha.org/UserFiles/File/Students%20report%20Heb%20corrected%2001-06-08.pdf>.

¹⁹ ר', למשל, בג"ץ 11120/05 חמדאן נ' אלון פיקוד הדרום ותיקים קשורים (טרם פורסם, ניתן ב-7.8.07), העוסק בלימודים לריפוי בעיסוק ברצועת עזה בשלט רחוק.

²⁰ נמסר לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה בראיון מ-9.2.09.

חינוך אקדמי הוא תהליך דינמי: המרצים צריכים להיות מעודכנים במתחדש בתחום שלהם, להחליף מידע עם חוקרים בחו"ל, לרכוש ידע חדש. מניעת חוקרים מנסיעה לחו"ל וקשר עם אחרים, משמעו מניעה מהם התפתחות אקדמית, התקדמות במחקר והתעדכנות במתחדש בכל תחומי המדע. כל הגורמים הללו משפיעים לרעה על הרמה האקדמית של המרצים, דבר שמשפיע באופן שלילי על הסטודנטים ועל ההישגים שלהם".

הגבלות על יציאת סטודנטים מרצועת עזה לחו"ל

מצבה הירוד של מערכת ההשכלה הגבוהה ברצועת עזה בא לידי ביטוי, בין היתר, בהיצע מוגבל של לימודים אקדמיים: בארבע האוניברסיטאות ברצועה ניתן ללמוד רק חלק ממקצועות התואר הראשון ומספר מצומצם של תוכניות לימוד לתואר שני. לימודים לתואר שלישי אינם קיימים כלל ברצועה, וכך גם מקצועות רפואיים ופרה-רפואיים בסיסיים, כמו ריפוי בעיסוק, קלינאות תקשורת, רפואת שיניים ופיזיותרפיה. בנוסף, מאז שנת 2000 אוסרת ישראל באופן גורף מעבר של סטודנטים לצורך לימודים מרצועת עזה לגדה המערבית, שם מצויות מרבית האוניברסיטאות הפלסטיניות,²¹ וכניסה לישראל של סטודנטים מהרצועה אשר התקבלו ללימודים במוסדות אקדמיים ישראלים.²² כך, נותרה הנסיעה לחו"ל האפשרות היחידה לרכישת השכלה אקדמית בתחומי הלימוד הרבים שאינם קיימים ברצועה.

מאז יוני 2007, מועד סגירתו הכמעט הרמטית של מעבר רפיח, נמנעת מסטודנטים פלסטינים היציאה למצרים, ומשם לחו"ל. לקראת השנה האקדמית 2007-2008 ביקשו למעלה מאלף סטודנטים לצאת מהרצועה ללימודיהם בחו"ל, בעיקר במצרים. יציאתם של פחות ממחצית מהמבקשים התאפשרה באמצעות הסדר ההסעות שהנהיגה ישראל באופן זמני באוגוסט-ספטמבר 2007 ובדצמבר 2007 - ינואר 2008, ממעבר ארז דרך מעבר ניצנה למצרים. רוב היוצאים בהסעות אלה הגיעו לאוניברסיטאות באיחור והחמיצו את הסמסטר הראשון.

²¹ ר' גישה, נייר עמדה בנושא הגבלת גישתם של סטודנטים פלסטיניים להשכלה גבוהה, דצמבר 2006, זמין ב- http://www.gisha.org/UserFiles/File/publications_/Palestinian%20students%20seeking%20to%20reach%20their%20studies.doc

²² ר' בג"ץ 4496/07 מדהון נ' אלוף פיקוד הדרום (פסק הדין ניתן ב-4.6.07).

מאז קטיעת הסדר ההסעות, מסרבת ישראל לאפשר יציאה חלופית של סטודנטים לחו"ל דרך שטחה, משום שאלה אינם "מקרים הומניטריים חריגים ורפואיים דחופים"²³ - הנסיבות היחידות המצדיקות יציאה מעזה דרך שטח ישראל, לפי דידה. ההגבלה על יציאת הסטודנטים במקרים אלה אינה מנומקת בטיעונים ביטחוניים לגבי סטודנט זה או אחר, אלא מהווה חלק ממדיניות כוללת של סגור הפוגעת, בין היתר, גם בזכותם של תושבי עזה לרכישת השכלה.

מונא בח'יט, בת 28, תושבת מחנה הפליטים נוסיראת, סיימה ב-2007 את לימודי התואר השני בהנדסה אזרחית סביבתית באוניברסיטת קולורדו, והתקבלה ללימודי דוקטורט באוניברסיטת דרום אילינוי, אליהם לא הצליחה להגיע:

"בחופשה שבין התואר השני והשלישי, הגעתי לבקר את בני משפחתי ברצועת עזה אחרי שנתיים בהן לא התראינו. מצאתי את עצמי תקועה - מפסידה את הסמסטר הראשון והשני של שנת הלימודים, ובקרוב גם את סמסטר הקיץ [...]. התוכניות שלי לעתיד והמאמצים שהשקעתי בלימודי בשנים האחרונות - כולם התמוטטו ברגע שנכנסתי לעזה. הסגר חונק את רוחנו, חלומותינו, חיינו ועתידנו, והופך את אנשי עזה - ובמיוחד את הילדים והצעירים שבהם - לחסרי תקווה".

פתיחות הגבול שמפעילה מצרים מעת לעת החל ממרץ 2008, מאפשרות יציאה טיפין טיפין של כמות מוגבלת של סטודנטים. כך, בסוף אוגוסט 2008 הצליחו כמאה סטודנטים לצאת מהרצועה דרך רפיח בעת פתיחתו, ובספטמבר 2008 יצאו כ-60 סטודנטים ובני משפחותיהם. הפתיחות האקראיות והמוגבלות של רפיח בידי מצרים אינן עונות על הצורך של כלל הסטודנטים ואינן מאפשרות לרוב רובם לצאת מהרצועה, ודאי לא במועד המתאים לתחילת לימודיהם, אם בכלל.

לקראת השנה האקדמית 2008-2009 התעוררו מחאות ציבוריות בארצות הברית עקב מניעת יציאתם של שבעה סטודנטים מעזה שקיבלו מלגת פולברייט ללמוד בארצות הברית במימון אמריקאי. בעקבות זאת, ובעקבות הלחץ שהפעילו שרת החוץ האמריקאית קונדוליזה רייס

²³ נמסר מפי סרן חוסאם דג'ש, תיאום פעולות הממשלה בשטחים, במכתב לעמותת גישה מ-21.2.08.

וגורמים אירופיים בכירים, הביעה ישראל נכונות עקרונית לשקול היענות לפניות של "מדינות ידידותיות" בדבר יציאה של סטודנטים מעזה דרך ישראל;²⁴ בתנאי שהם מחזיקים במילגת לימודים מוכרת.²⁵ בקיץ 2008 התירה ישראל לכשבעים סטודנטים, שקיבלו מילגות בארצות האיחוד הארופי או בארצות הברית, לצאת ללימודיהם.²⁶ מרצועת עזה, נדרשו הסטודנטים לצאת דרך מעבר ארז לגשר אלנבי, בליווי אנשי הקונסוליה של המדינה בה הם מתעתדים ללמוד, ומשם לירדן, ממנה המשיכו למדינת היעד.

מאות סטודנטים אחרים שהיו אמורים להתחיל את לימודיהם בסתיו 2008 מוסיפים להיות כלאים ברצועת עזה, בהם סטודנטים נטולי מלגות, סטודנטים שישראל מונעת את יציאתם בטיעון ביטחוני חסוי, שלא ניתן לערער עליו, וכאלה אשר התקבלו ללימודים במדינות אשר ישראל אינה מגדירה כ"ידידותיות", בהן מדינות במזרח אירופה, באסיה ובמזרח התיכון. סטודנטים אלה מוסיפים לחכות לפתיחות הנדירות של מעבר רפיח, תוך סכנה לאבד את מקומם באוניברסיטה אליה התקבלו בחו"ל, ואת המילגה לה זכו, תוך חוסר ודאות מוחלט מתי תתאפשר יציאתם, ובמקרה שיצליחו לצאת, האם יוכלו לשוב ולבקר את משפחתם.

זאכי עטאר, תושב עזה בן 24, החמיץ הזדמנות ללמוד לתואר שני בדרום קוריאה:

זאכי, בוגר תואר ראשון בטכנולוגיית מידע (IT), הגיש באפריל 2008 מועמדות לתכנית לימודים לתואר שני במדיניות פיתוח בינלאומי, באוניברסיטת סיאול שבדרום קוריאה. ב-30 ביוני 2008 נמסר לו כי התקבל ללימודים וזכה במלגה, והוא נתבקש להגיע לאוניברסיטה בסיאול עד ה-31 ביולי 2008.

זאכי החל לתור נואשות אחר דרך להגיע ללימודיו. מאחר ובמהלך יולי 2008 נפתח מעבר רפיח רק ביומיים הראשונים של החודש, ליציאת מספר מצומצם של תושבי עזה, לא עלה בידיו

לצאת דרכו למצרים. הוא ניסה לתאם את יציאתו מול ישראל וירדן, באמצעות קונסוליית דרום קוריאה בעזה, ואף רכש כרטיס טיסה מדובאי לקוריאה. רשויות ארז הוסיפו ודחו את מתן המענה. משחלף הדדליין בו נדרש ממנו להתייצב ללימודיו, ביקש זאכי מהאוניברסיטה

²⁴ נמסר מפי ציפי לבני, שרת החוץ, במכתב לח"כ חיים (ג'ומס) אורון ב-30.6.08 (ברשות המחברים).

²⁵ בג"ץ 7761/08 בורעי נ' שר הביטחון, תגובת המשיבים מיום 22.9.08, ס' 44.

²⁶ ר' למשל מכתב מדר נדלר ממשרד הביטחון לח"כ חיים אורון מ-30.7.08. לגבי התרת יציאתם של סטודנטים מעזה שקיבלו מלגת פולברייט בארצות הברית.

אישור להגיע באיחור, בכתבו: "תכנית התואר השני שלכם משמעותית ביותר עבור החברה שלי, מבחינות רבות. אני מקווה שלא תלקח ממני הזדמנות נדירה זו". האוניברסיטה אישרה לזאכי להגיע לא יאחר מה-26 בספטמבר.

בפתיחות הבאות של מעבר רפיח, בסוף אוגוסט ובסוף ספטמבר 2008, התייצב זאכי במעבר, בתקווה לעבור דרכו למצרים ומשם ליעדו. בשני המקרים לא עלה בידו לעבור, והוא נאלץ לחזור לביתו במפח נפש. הדדליין האחרון ללימודיו עבר, וזאכי נשאר בעזה, מתוסכל ואובד עצות. כשנודע לו על פתיחה נוספת של מעבר רפיח, ב-4 בנובמבר, פנה זאכי לאוניברסיטה הקוריאנית והסביר כי נקרתה בפניו הזדמנות לצאת מהרצועה ולהגיע תוך יום-יומיים לקוריאה. באוניברסיטת סיאול השיבו לו שלא ניתן להתחיל את הלימודים באיחור ושאים ירצה לנסות ללמוד אצלם בשנה העוקבת, ייאלץ לעבור שוב את אותו הליך קבלה. זאכי נשאר בעזה, ללא אפשרות להגיע ללימודיו, להם ציפה ככיליון עיניים.

ככל שהסגר נותר בתוקף, יותר ויותר סטודנטים מתייאשים מהגשת בקשות לאוניברסיטאות בחו"ל, מתשלום דמי ההרשמה ומהגשת בקשות לוויזות. במקביל, בחלק מהקרנות שהעניקו מלגות לסטודנטים מעזה שלא עלה בידם לממשן, מתלבטים האם להמשיך את התמיכה בסטודנטים מעזה. בכך מגבילה סגירת רפיח את שאיפותיהם של צעירים וצעירות רבים מעזה להתפתחות אישית, ומטרפדת את תקוותם לתרום באמצעות ההשכלה שירכשו לבניית חברה אזרחית משכילה, מתוקנת ומשגשגת ברצועת עזה.

סעיד אל מדהון, בן 29, תושב עזה, התקבל ללימודי תואר שני במשפטים בארצות הברית:²⁷

"[...] מאז אוגוסט 2007 לא עלה בידי לעזוב את עזה על מנת להגיע לאוניברסיטה. יש לי דרכון בתוקף. יש לי מכתב קבלה מהאוניברסיטה. נקבע לי ראיון לוויזה. מעולם לא נשפתי או הואשמתי בפשע. מעולם לא נאסר עלי לנסוע. אני יודע היכן נמצא מעבר רפיח, ויש ברשותי הרצון והיכולת הנפשית והפיזית לעזוב, אך לרוע המזל, איני יכול. מעבר רפיח סגור. [...] שנה שלמה של חיי פרוחה באויר. איני מהווה

²⁷ מתוך מאמר שכתב סעיד מדהון בתחילת 2008, ונשלח לעמותת גישה. לאחר מאמצים רבים, יצא מדהון ללימודיו בסוף יולי 2008 באיחור של שנה, דרך מעבר ארז ומעבר אלנבי, במסגרת המקרים החריגים בהם התירה ישראל לתושב עזה להגיע ללימודיו ב"מדינה יחידותית".

איום לחברה הישראלית. אינו עוזב לשם בילוי או כיף. אני מבקש לנסוע לצורך לימודים, אשר לדעתי יתרמו לפיתוח הקהילה שלי ולעמיד טוב יותר לעמי. הסגר הישראלי על עזה הופך את חלומותי לחזיון תעתועים".

פגיעה בגישה של סטודנטים מחו"ל לאוניברסיטאות בעזה

בכל העולם הערבי מתקיימות תכניות של חילופי סטודנטים בין האוניברסיטאות שבמדינות השונות. האוניברסיטאות בעזה מנועות מלהשתתף בתכניות כאלה, נוכח סגירת רפיח. מעבר לכך, האוניברסיטאות בעזה מקצות מדי שנה בין 10% ל-15% ממספר הסטודנטים עבור תושבי ארצות המפרץ הפרסי - בעיקר מערב הסעודית - המבקשים ללמוד בשורותיהן. לרוב מדובר בפליטים פלסטינים בעלי תושבות זמנית בארצות המפרץ, אשר מנועים מללמוד באוניברסיטאות המקומיות בארצות מגוריהן, בעיקר בשל מעמדם כפליטים. על פי חוקי מדינות אלה, בעלי תושבות זמנית מחוייבים בחידוש מעמדם האזרחי אחת לשנה. כתוצאה מסגירתו של מעבר רפיח, רבים מהסטודנטים הללו נתקעו בעזה ללא יכולת לצאת לארצות מגוריהן ולבצע הליך הכרחי זה. אחוז גדול מהם הצליח לצאת את הרצועה עת נפרץ המעבר בינואר 2008, אולם רובם לא שבו לעזה עד היום לצורך השלמת הלימודים, עקב סגירתו של מעבר רפיח. בכך, עבור חלק לא מבוטל מקבוצה ייחודית זו של סטודנטים, ירדו שנות הלימוד לטמיון. ברי המזל שנכנסו חזרה לעזה נאלצו לחזור על שנת הלימודים מהתחלה, על רקע אובדן סמסטיה.

לשנת הלימודים 2008-2009 לא נרשמו לאוניברסיטאות בעזה סטודנטים פלסטינים החיים בארצות המפרץ. מעבר לפגיעה ביכולתם של סטודנטים אלה לממש את שאיפותיהם המקצועיות והאקדמיות, חסימת הגישה מעזה למצרים גורמת לניתוק הקשר שלהם עם עמם הפלסטיני, שהתאפשר הודות להסדרי הלימוד שהיו פתוחים בפניהם בעזה, ולדלדול המגוון התרבותי של גוף הסטודנטים ברצועה.

פגיעה בחברה האזרחית

החברה האזרחית מתווכת בין הפרט לחברה ובין האזרחים לשלטון, ובמסגרתה פועלים ארגונים בלתי ממשלתיים, אשר מנסים לקדם שינוי חברתי באמצעות השפעה על מערכות השלטון, תוך עידוד תהליכים הצומחים מתוך הקהילה. הנחה מקובלת היא כי חברה אזרחית פעילה, מגוונת וחזקה מסייעת לחיזוק הדמוקרטיה בכלל החברה, שכן היא מעצימה את מעורבות הפרט בתהליכים חברתיים ושלטוניים, מקדמת את מימוש חופש ההתארגנות, מאפשרת את ייצוגן של קהילות שונות בתוך החברה, מעמידה דרישות מן השלטון ודורשת ממנו דין וחשבון על פעולותיו.

על אחת כמה וכמה חיוני קיומה של חברה אזרחית בחברה נטולת מדינה ריבונית, עם שלטון מרכזי חלש, ועם פיצול קהילות בין אזורים שונים, כפי שהינו מצבה של החברה הפלסטינית. ברצועת עזה קיימים כאלף ארגונים בלתי ממשלתיים מסוגים שונים הפועלים למען מטרות שונות, בהן קידום הדמוקרטיה, צדק חברתי וכלכלי, זכויות אדם, פיתוח, חינוך ושוויון נשים.²⁸

סגירתו של מעבר רפיח היוותה מכה קשה לארגונים הבלתי ממשלתיים ברצועת עזה. בגינה, נמנעת מהם האפשרות לקיים קשרים בלתי אמצעיים עם אנשי מקצוע, קולגות, אנשי ממשל זרים ותורמים בפועל ובכוח. בכך, מונעת סגירת רפיח מהארגונים הבלתי ממשלתיים שבה לעשות את מלאכתם לטובת הציבור, ותורמת לקפיאת החברה האזרחית בעזה על שמריה.

אמג'ד אל שאווא, מנהל PANGO - רשת הארגונים הפלסטיניים הבלתי ממשלתיים:²⁹

"סגירת רפיח משפיעה על כל תחומי העיסוק של הארגונים הלא ממשלתיים ברצועת עזה, שכן בגלל סגירתו אנשים בעזה סובלים יותר, ובעקבות כך עבודתם של הארגונים הללו כפולה. בו בזמן, נפגעים הארגונים עצמם מסגירת רפיח: הם מנועים מלקיים תקשורת עם הקהילה הבינלאומית לצורך פיתוח הארגונים וקידום נושאים הקשורים לעזה; חברי הארגונים אינם יכולים להשתתף בכנסים ובסדנאות בינלאומיים ואזוריים, מה שמגביל את האפשרות לפתח את יכולות הצוות ומשפיע לרעה על ביצועי הארגון; אין להם אפשרות להפגש עם שותפים ערביים, וכאלה מהגדה המערבית, לצורך דיונים על נושאים משותפים ותיאום העבודה.

גישה לעולם ויכולת תנועה הן חשובות ביותר על מנת להמשיך את עבודתם של הארגונים הבלתי ממשלתיים בעזה, ולפתחה. מעבר רפיח היה כמו עורק חיים עבור הארגונים. סגירתו מבודדת ארגונים מהעולם, מטרפדת תקשורת ומונעת מהם התקדמות".

סגירת רפיח ויתר מעברי הרצועה פגעה קשות, למשל, בכנס בינלאומי מקיף שתוכנן להתקיים בסוף אוקטובר 2008 בעזה, לצורך דיון ודיאלוג בהשלכות הסגר על בריאות הנפש, על ילדים, משפחות וקהילות, ועל מצב זכויות האדם ברצועה. על הכנת הכנס עמל במשך שנה מרכז עזה לבריאות הנפש, בשיתוף עם ארגון הבריאות הבינלאומי.³⁰ בסופו של דבר, האנשים היחידים שהשתתפו פיזית בכנס, היו מעזה; יתר מוזמני הכנס, 120 חוקרים מומחים מאוניברסיטאות

²⁸ נמסר מפי אמג'ד אל שאווא, מנהל PANGO, לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה בראיון מ-26.1.09.

²⁹ שם. ר' אתר האינטרנט של הארגון ב-www.pngo.net.

³⁰ ר' אתר הכנס: "סגר ובריאות הנפש, חומות לעומת גשרים", ב- <http://gazaconference.net>.

מרחבי העולם ומהגדה המערבית, היו מנועים מלקחת בו חלק נוכח מעבר רפיח הסגור וסירובה של ישראל לאפשר את כניסתם לרצועה דרך מעבר ארז. על מנת לקיים תקשורת בין כלל המזמנים, נערך בלית ברירה כנס באמצעות וידאו, מה שהגביל מאוד את התקשורת בין הקהל לבין הדוברים.³¹

"מרכז עזה לבריאות הנפש מצא את הכנס הבינלאומי של, 'סגר ובריאות הנפש, חומות לעומת גשרים', תחת סגר [...] בעקבות שנה שלמה של תכנון והכנות, נפגע הכנס האקדמי מהחלטת רשויות ישראל למנוע כניסה של משתתפי הכנס הבינלאומיים, שבועיים בלבד לפני הכנס. איזו אירוניה יכולה להדגיש טוב יותר את השלכות הסגר?"³²

ארגון נוסף שנפגע מסגירת רפיח וממדיניות הסגר הוא הוועדה הטכנית לענייני נשים, קואליציה של כעשרה ארגוני נשים, שפועלת מאז 1992 לקידום זכויות נשים בחברה הפלסטינית.³³ מזה שנים משתתפת הוועדה במספר רשתות אזוריות של ארגוני נשים: היא פועלת עם ארגונים בירדן, מצרים ולבנון לניסוח חוק שיגן על זכויות נשים בעולם הערבי, על מנת להציעה לפרלמנטים במדינות ערב; כמו כן, חברה הוועדה בבית משפט לנשים אשר מתכנס מדי שנה בבירות, ובו מעידות נשים ממדינות ערב בנוגע להפרת זכויותיהן. בנוסף, משתתפת הוועדה באגודת סלמה, בה חברים ארגונים פלסטיניים, ירדניים, מצריים ולבנוניים, אשר פועלת בנושא האלימות במשפחה. כחלק מפעילויותיה, עובדת האגודה על הצעת חוק עונשין כנגד הרג נשים בעילה של "כבוד המשפחה".

בגלל סגירת רפיח והסגר הכולל על הרצועה, נבצר מהוועדה מאז 2006 לקחת חלק בפעילויות אזוריות ובינלאומיות אלה ואחרות. מזה כשנה חדלה הוועדה לקבל הזמנות לכנסים או פגישות עם האיחוד האירופי, משום שזה יודע שאין באפשרותן של חברות הוועדה לעזוב את עזה. הוועדה גם אינה יכולה עוד לקבל ביקורים של יועצים, אנשי מקצוע או תורמים, מה שמוסיף לפגיעה בעבודתה.

הדרך היחידה בה יכולה הוועדה לקחת חלק בארועים מקצועיים בינלאומיים הינה באמצעות הוידאו, דרך שאינה מאפשרת קשירת קשרים של ממש, פיתוח יכולות ומציאת מקורות מימון. דרך זו גם מועדת לתקלות טכניות, בעיקר נוכח אספקת החשמל המקוטעת ברצועה, כתוצאה מההגבלות על אספקת דלק וצידוד. לדברי נדיה אבו נחלה, מנהלת סניף הוועדה בעזה:

³¹ נמסר מפי חוסאם אל נונג, מנהל יחסי הציבור במרכז עזה לבריאות הנפש, לעאידיה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-25.1.09.

³² Gaza Community Mental Health Programme, הודעה לעיתונות מ-20.10.08, זמין ב-http://www.gcmhp.net/File_files/press22Oct2k8.html.

³³ המידע לגבי הארגון נמסר מפי נדיה אבו נחלה, מנהלת הוועדה הטכנית לענייני נשים בעזה, לעאידיה עבד אלבארי מעמותת גישה בראיון מ-13.12.08. ר' אתר האינטרנט של הארגון: www.watcpal.org.

”כיום אנו לא יכולות לעזוב את עזה. [...] על מנת להיות אפקטיביות בעולם, עלינו להעביר את התמונה הנכונה לגבי מצב הנשים בעזה, וזה לא יכול לקרות בלי שנוכל להשתתף באופן אישי. [...] הקול שלנו נשמע רק כאן, ואף אחד בעולם לא יודע בדיוק מה קורה בעזה. איבדנו את ההקשר הבינלאומי והאזורי שלנו. נשארנו מאחורי הזמן”³⁴

פגיעה בחיי המשפחה

לפלטטינים רבים מעזה קרובי משפחה במדינות ערב ובארצות אחרות, וחלקם אף נשואים לבן או בת זוג שאינם תושבי הרצועה. מעבר רפיח שימש במשך שנים כשעה דרכו התראו בני משפחות מפוצלות, בתוך הרצועה או מחוצה לה. מאז סגירת רפיח, הניסיון לצאת באופן חופשי וסדיר מרצועת עזה למצרים ומשם למדינות אחרות לצורך ביקורי משפחות נעשה בלתי אפשרי, וכך גם האפשרות לקבל ביקורים של בני משפחה ברצועת עזה.

³⁴ נמסר מפי נדיה אבו נחלה, מנהלת הוועדה הטכנית לענייני נשים בעזה, בראיון לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה ב-13.12.08.

ר"ז ומשפחתה - תשעה חודשי המתנה לאיחוד המשפחה מחוץ לרצועה

לר"ז, 38, ולבעלה ס"ז שמונה ילדים, אשר נולדו כולם בעזה. בעקבות הידרדרות המצב הכלכלי בעזה, נסע ס"ז לשבדיה בפברואר 2006, קיבל שם תושבות קבע והגיש בקשה לצירוף שאר המשפחה אליו. ב-11 בפברואר 2008 קיבלו ר"ז וילדיה הקטינים תושבות שבדית, ודרכוניהם הוחתמו בהתאם. בני המשפחה החליטו לגור בשבדיה עד שמצבם הכלכלי ישתפר, ולאחר מכן לחזור לעזה. מאותו יום, החלה ר"ז בנסיונות מאומצים לצאת מרצועת עזה עם ילדיה, על מנת להתאחד עם בעלה, ששוהה כשנתיים בשבדיה בגפו. כל אימת ששמעה ר"ז על פתיחת מעבר רפיח מיהרה לארוז מזוודות, להתכונן לעזיבה ולנסוע למעבר עם ילדיה. 11 פעמים הגיעו בני המשפחה לרפיח, המתינו שעות ארוכות ולעתים ימים, ונתקלו במעבר חסום. כך, למשל, הגיעו ר"ז וילדיה לצד הפלסטיני של רפיח ב-11 במאי 2008, המתינו כל היום בשמש, עברו לצד המצרי והמשיכו להמתין, עד שהודיעו להם שהמעבר נסגר:

"הילדים חזרו עם פנים שרופות, רעבים, צמאים. מצבנו הנפשי היה מאוד קשה. הבנות ביקשו שלא ניסע דרך המעבר, כי זו דרך מאוד קשה ומתישה מכל הבחינות". נסיונות לצאת מרצועת עזה דרך מעבר ארז, בסיוע עמותת גישה, אשר פנתה לרשויות ישראל, לא העלו דבר. במהלך חודשי המתנה הארוכים ליציאה לשבדיה עבדה ר"ז בעבודות מזדמנות על מנת לפרנס את ילדיה, וקיבלה מעת לעת כסף שהצליח בן זוגה לשלוח. בכל זה לא היה די, המשפחה סבלה ממצב כלכלי ירוד והתקשתה לעמוד בתשלומי שכר הדירה. מעבר לכך, הפרידה המתמשכת בין אב המשפחה לבין אשתו וילדיו גבתה מחיר רגשי כבד מר"ז ומילדיה, כמו גם מס"ז, ששהה לבד בארץ זרה:

"לי מאוד קשה המרחק מבן זוגי, תמיכתו מאוד חשובה וזה כבר שנתיים שאני נמצאת לבד. [...] זה הרמדאן השני שאנחנו בלעדיו. [...] בהכנות לחג הילדים שאלו: איפה אבא? למה הוא לא נמצא אתנו בחג כמו שאר האבות? [...] בני הבוגר לכאורה [19], כששומע חבר מדבר על אביו הוא בוכה [...] בני בן ה-13 חושב הרבה על אביו ועל הנסיעה וזה מאוד משפיע על הלימודים שלו. כל שיחה עם אביו מלווה בדמעות וזה הורג אותי. אני מנסה להיראות חזקה מולם, אך אין בי די כוחות לכך. בכל פתיחה של המעבר בעלי היה ממתין לטלפון שלנו מקהיר. המתנה של שלושה ימים היתה מסתיימת בשיחת טלפון מעזה, בה מסרנו לו שלא הצלחנו לעבור. [...] בכל פעם כזאת - והן רבות - הוא היה בוכה וכך גם אנחנו. [...] הוא מתייסר מגעגועים והמתנה געשית קשה יותר ויותר".

ב-4 בנובמבר 2008, אחרי קרוב לתשעה חודשים של נסיונות וקרוב לשלוש שנים של פירוד בין ס"ז לבין ר"ז והילדים, הצליחו ר"ז וילדיה לצאת מרצועת עזה דרך מעבר רפיח, ולהמשיך לשבדיה על מנת לחיות שם ביחד כמשפחה.

פגיעה בחופש הפולחן

על פי דת האיסלאם, כל מוסלמי שבריאותו ומצבו הכספי מאפשרים לו, חייב לעלות לרגל למכה לפחות פעם אחת בחייו. העלייה לרגל, המכונה חג', מתבצעת מדי שנה במהלך ימים ספורים בחודש האחרון לפי לוח השנה המוסלמי. בקרב המוסלמים נהוגה גם עלייה לרגל למכה שלא בתקופת החג', וזו מכונה עומרה.

טרם התהדק הסגר על רצועת עזה, מדי שנה נהגו כמה אלפי תושבים מרצועת עזה לעלות לרגל למכה במסגרת החג', ובין 10-15,000 נהגו לעלות לרגל למכה בשאר השנה, על פי מנהג העומרה.³⁵ מאז סגירתו הכמעט הרמטית של רפיח ביוני 2007, הוגבלה עד מאוד חירותם של תושבי עזה המאמינים לקיים את מצוות דתם כרצונם, נוכח המעבר הסגור ומאבקי השליטה סביבו: יציאתם של עולי הרגל בתקופת החג', על פי מכסת אשרות כניסה מסעודיה ובכפוף לאישור מצרים לפתיחת רפיח, הפכה לזירת מאבק בין חמאס ופתח, שהתושבים משלמים את מחירה; מעבר לימי החג', עלייה לרגל למכה אינה מוכרת בידי מצרים כאחת מהקטגוריות שמצדיקות יציאה דרך מעבר רפיח בעת פתיחתו אד הוק.

על מנת לאפשר לתושבי עזה לעלות לרגל במסגרת החג', פועלים במקביל חמאס והרשות הפלסטינית מול ערב הסעודית לצורך קבלת אשרות כניסה, ומול מצרים וישראל על מנת לתאם את יציאת המאמינים מן הרצועה. בעת החג' בדצמבר 2007 פתחה מצרים את מעבר רפיח ליציאת 2,200 עולי רגל מרצועת עזה אשר נרשמו בידי חמאס; בשל מחלוקת בין מצרים לבין ישראל בדבר נתיב חזרתם לרצועה, התעכבה כניסתם והם נאלצו להמתין במצרים עד שזו פתחה עבורם את מעבר רפיח.³⁶

בסוף 2008, לעומת זאת, גרם השסע הפוליטי בין ממשלת חמאס ברצועה לבין שלטון פתח בגדה לכך שאף עולה רגל לא הצליח לצאת מעזה בימי החג'. דרכוניהם של 3,200 עולי הרגל שרשמה הרשות, ובהם אשרה לסעודיה, המתינו לבעליהם במעבר רפיח.³⁷ רשויות חמאס דחקו בסעודיה לספק אשרות כניסה ל-2,200 עולי הרגל שרשמו הן, והודיעו כי עולי הרגל שרשמה הרשות לא יורשו לנסוע, כל עוד לא תתאפשר יציאתם של עולי הרגל שרשם חמאס. כוחות ביטחון של חמאס ערכו פשיטות על סוכנויות נסיעות שרשמו עולי רגל עבור הרשות הפלסטינית בעזה, החרימו מהן מחשבים ומסמכים, עצרו עובדים וחקרו אותם באלימות בנוגע לרישום עולי הרגל ולגבי קשריהם עם השלטון ברמאללה. בליל ה-28 בנובמבר 2008 התקינו כוחות הביטחון בעזה מחסומים רבים בדרך למעבר רפיח, על מנת למנוע את גישתם של עולי הרגל שרשמה

³⁵ נמסר מפי עוואד מד'כור, ראש חברת החג' והעומרה (סוכנות פרטית שמטפלת בנסיעות של תושבי עזה למכה), לעמותת גישה ב-27.1.09.

³⁶ באותה עת, התירה ישראל לכ-700 מאמינים לצאת דרך מעבר ארז, בתיאום עם הרשות הפלסטינית. ר' לעיל, בעמ' 36.

³⁷ OCHA, The Humanitarian Monitor no. 31, נובמבר 2008, עמ' 6, זמין ב- http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humanitarian_monitor_2008_11_1_english.pdf

הרשות למעבה. עולי רגל שהצליחו להגיע לרפיח הצהירו כי כוחות הביטחון מנעו מהם להכנס למעבה, והיכו חלק מעולי הרגל ובני משפחתם. עד סוף תקופת החג' שב-2008, לא עזב אף עולה רגל את רצועת עזה.³⁸

מ"א, בן 50, אב לתשעה ילדים, תושב מחנה פליטים אל בורגי, מובטל:

"החג' חשוב מאוד לכל מוסלמי, זו דרך להתנקות מכל החטאים שחטאת בחיך. אחרי החג', האדם כמו נולד מחדש, בלי פגמים. פעמיים ניסיתי ללכת לחג' ב-2007 נרשמתי אצל הרשות הפלסטינית ברמאללה, קבעו שאסע, ושלחתי להם את הדרכון שלי על מנת לקבל ויזה לסעודיה. ב-15 בדצמבר שמי הופיע בטלויזיה הפלסטינית, ברשימה של אנשים שיוצאים לחג' דרך ארז. למחרת הלכתי שמח לארז, אך שם נאמר לי שדרכוני אבד. קשה לדמיין את גודל אכזבתי וצערי. [...] הפסדתי את החג' לאותה שנה. לא התייאשתי, ב-2008 חידשתי את הרישום שלי ושוב שלחתי את דרכוני לרמאללה [...]. גם הפעם שמי הוקרא בטלויזיה הפלסטינית, וממשלת רמאללה ביקשה מאיתנו להגיע למעבר רפיח, שם נמצא את הדרכונים שלנו עם הויזה לסעודיה. [...] בדצמבר נסעתי למעבר, אך שוטרים של חמאס עצרו אותי בדרך ושאלו אותי לאן אני הולך. אמרתי להם שאני הולך למעבר רפיח בשביל החג'. [...] הם אמרו לי שהמעבר סגור וביקשו ממני ללכת הביתה. ניסיתי להגיע לרפיח בדרך אחרת, אך נתקלתי בהם שוב, והחלטתי לחזור הביתה. הרשות הפלסטינית ברמאללה דחתה את מועדי החג', ניסיתי שוב להגיע למעבר רפיח, ושוב לא יכולתי בגלל ששוטרי חמאס מנעו ממני ומאנשים אחרים שרצו לעלות לחג'. שוב חזרתי הביתה מדוכא, רואה את העולם כשחור, שואל - מה עשינו שנמנע מאיתנו ללכת לחג'?"

פגיעה במרקם חיי היומיום

הסגר שמוטל על עזה מכל כיוון, ובכלל זה באמצעות סגירת מעבר רפיח, מביא לכך שכל תושבי עזה מתעוררים מדי בוקר למצב של מחסור מגבלות וחוסר וודאות, שהשלכותיו קשות גם במישור של מרכיבי היומיום הרגילים והקטנים. חנאן טאהא, מנהלת הסניף העזתי של מרכז המסחר הפלסטיני ואם לארבעה ילדים, תיארה לעמותת גישה את חיי היומיום בעזה המסוגרת.³⁹ חלק מהקשיים שהיא מתארת נובעים מההיצע הדל של סחורות שמוצעות למכירה בעזה:

³⁸ PCHR, הודעה לעיתונות מ-30.11.08, זמין ב-<http://www.pchrgaza.org/files/PressR/English/2008/113-2008.html>.

³⁹ נמסר מפי חנאן טאהא לעמותת גישה בראיון ב-10.12.07.

"הנה עיד אל אדחא [חג הקורבן] מתקרב, החג בשביל הילדים הוא החוויה של ללכת לקנות בגדים חדשים, נעליים חדשות, צעצועים, קישוטים מתנות, שוקולדים לחג שבהם מכבדים את האורחים. הולכים לשוק וקונים ממה שיש, ואין כלום. אין בגדים חדשים [...]. החוויה של ללכת לשוק עם הילדים ולבחור היא זיכרון רחוק עבורי".

מעבר לכך, היוםיום ברצועה נגוע בחוסר ודאות בנוגע להמצאותם או העדרם של שירותים חיוניים ובתחושה של כליאה וסגירות:

"התחושה שלנו כאן, שגם אני שותפה לה, היא שאנחנו יכולים להתעורר בבוקר ולא למצוא כלום, לא יודעים מה נמצא. אין כל יציבות ואין ביטחון, ואני מדברת על ביטחון חברתי. אני יכולה להתעורר בבוקר ולא לדעת אם אני אמצא דלק לקחת את הילדים שלי לבית הספר ולנסוע בעצמי לעבודה. [...] לא יודעת אם יהיה חשמל או לא יהיה חשמל. אני הולכת למכולת ולא יודעת אם אני אמצא בה חלב או לא, או כמה מכולות אצטרך לעבוא אם ילד חולה, אני לא יודעת אם אמצא את התרופות בבית מרקחת הקרוב או לא. ומקנן בי הפחד לדוגמה, אם חס וחלילה הילד יחלה וארצה לטפל בו מחוץ לעזה, אין לי דרך להוציא אותו מחוץ לעזה".

כל אלה גורמים לתושבי עזה לתחושות של חוסר שליטה בחייהם, תסכול והעדר תקווה ביחס לעתיד. אלה שיכולים להרשות לעצמם, מביעים שאיפה לעקור ממחוז הולדתם ולבנות את חייהם במקום אחר:

"בכנות, חיינו הפכו לאנדרלמוסיה אחת גדולה. אי אפשר לחשוב למחר. בין אם אתה עובד או לא עובד, התחושה היא של אבדון, אנו מרגישים אבודים בכל הסיטואציה הזו. [...] איך אפשר לחיות ככה, לגדל ילדים במצב הזה? היום, אני שוקלת ברצינות לעזוב את עזה. [...] אני לא אגדל את הילדים שלי ככה, אני רוצה שיהיה להם חיים עד כמה שאפשר נורמליים. אני לא יכולה לראות את ההשלכות של המצב על הילדים שלי".

ס"ק, בת 25, מתגוררת במחנה הפליטים שאטי, ועובדת כמורה בבית הספר הממשלתי:

"אחותי חיה עם בעלה וארבעת ילדיה באל עריש שבמצרים, מאז 1997. היא נהגה לבקר אותנו כל שנה, עד 2006, ואנחנו נהגנו לנסוע איתה לשם ולבלות חלק מחופשת הקיץ במצרים. מעולם לא חשנו שהיא גרה בחו"ל, בגלל שהיא קל לראות אותה, אך לא עוד. כשנסענו אליה, בדרך כלל ניצלנו את ההזדמנות לקנות שם דגים, למכור אותם בעזה, ולהרוויח כסף. זה היה מקור הכנסה שעזר לנו לשפר את רמת חיינו, אך איבדנו אותו, בגלל סגירת רפיח.

החל מ-2006 אחותי לא הצליחה לבוא לכאן, בגלל סגירת רפיח. היא ילדה תינוק באותה שנה, ולא יכולנו לראות אותו. בינואר 2008, כשפלסטינים שברו את החומה בין מצרים לעזה, היא הגיעה לכאן, וראינו אותה שוב. זו היתה הפעם הראשונה שראינו את עלי, התינוק הקטן שלה. שמחנו, משום שאנו מתגעגעים מאוד אליה ואל ילדיה. זו הרגשה מתסכלת כשאינך חופשיה לראות את אחותך [...]. גם הפעם יצאנו איתה לאל עריש, אך רק ליום אחד, כי חששנו שמצרים תסגור את הגבול וניתקע שם. [...] מעבר רפיח משמעותו חיים עבורנו, לצאת מבית כלא לחופשה ולראות חיים אחרים, להרגיש שאנחנו עוד בחיים. זה דבר שגורם לי להרגיש שאני אדם נורמלי, שחי כמו אנשים אחרים בעולם. סגירת רפיח מונעת ממני סוג זה של חיים, אליו התרגלתי".

פגיעה ביכולת לעזוב את הרצועה

האפשרות הבסיסית של לקום וללכת, לעזוב מצב של לחץ ואלימות, להתחיל חיים במקום אחר או לעקור לתקופה זמנית, נעשתה כמעט בלתי אפשרית עבור תושבי עזה, בשל הסגירה ההרמטית של מעבר רפיח. הדבר הומחש בחריפות רבה בעת המתקפה המסיבית שהנחיתה ישראל על רצועת עזה בדצמבר 2008 - ינואר 2009: במשך שלושה שבועות הופגזה הרצועה מן האוויר, הים והיבשה, ותושביה היו כלואים בשטחה הקטן והצפוף, ללא כל אפשרות להמלט עם משפחותיהם למקום בטוח, נוכח סגירת הגבול.

קוסאי אל סולטאן, בן 30, נשוי ואב לשלושה ילדים, תושב בית להיה:

"ב-2 בינואר 2009 התחילה הפעולה הישראלית הקרקעית. [...] כל החלונות בבית נשברו, הרגשנו שאין חמצן בבית. טנקים ישראלים הקיפו את האזורים שלנו; יכולנו לראות את החיילים הישראלים מהחלונות. הם הפציצו בכל מקום, ילדים התחילו לצרוח, לבכות, עשן התפשט באזור, לא יכולנו לנשום. אלה היו רגעי אימה. [...] יצרנו קשר עם השכנים שלנו בטלפונים סלולריים, החלטנו להתפנות בבת אחת, בסביבות 400 איש. [...] רצנו מהאזור מפוחדים, מחזיקים את ילדינו, שצרחו עד מוות, ראינו הרבה גופות פזורות ברחובות.

[...] הלכנו והלכנו עד שהגענו לבית הספר אסמא של אונר"א במחנה הפליטים שאטי. בלילה הראשון לא היו לנו מזרונים לישון עליהם או שמיכות לכסות את ילדינו [...]. בלילה השני שכנים הביאו לנו שמיכות. [...] ב-4 בינואר 2009 בערב, אחייני, חוסין, בן דודי עבד ובן דוד נוסף ראווחי, הלכו למטה להביא מים לילדים. פתאום מטוס ישראלי תקף והרג אותם.

מה אוכל לומר? עזבנו את הבתים שלנו על מנת לחפש ביטחון, להמלט ממוות, להשתמש בבית הספר של אונר"א כמקום מקלט, להגן עלינו מהישראלים התוקפים, ומצאנו מוות, ההרג עקב אחרינו בבית הספר. החיילים הפכו שחורים מול עינינו. [...] למרות ההתקפות נשארנו בבית הספר של אונר"א עד סוף המלחמה, מסיבה פשוטה: אין לנו מקום אחר ללכת אליו... זו באמת הרגשה קשה. [...] אני לא חושב שמהו בחיים האלה יהיה גרוע יותר מהחוויה שעברנו במלחמה הזו. אף מקום בעזה אינו מקום בטוח או מרוחק מההתקפות הישראליות. רצועת עזה הוא מקום קטן, לאן תוכל ללכת?"

גם ללא מתקפה צבאית, החיים ברצועת עזה מתאפיינים בלחץ ומצוקה, נוכח המצב התעסוקתי והכלכלי הקשה, השירותים הירודים והגבולות הסגורים. לפי מחקרים של מרכז עזה לבריאות הנפש, בראשות ד"ר איאד סראג, הסגר המתמשך על רצועת עזה נותן אותותיו ברמות גבוהות של מתח ודכאון בקרב תושבי עזה.⁴⁰

⁴⁰ ר' באתר האינטרנט של הארגון, <http://www.gcmhp.net>.

המתח וקשיי היומיום יוצרים לעתים קרובות מצב קבוע של לחץ בתוך המשפחה ומביאים אף להתפרצות של אלימות, אשר לרוב מופנית כנגד נשים. בסקר שנעשה בקיץ 2008 בידי האגודה הפלסטינית למחקרי נשים בקרב מדגם אקראי של 600 נשים ברחבי רצועת עזה, דיווחו 85% מהנשים על עליית רמת המתח, הלחץ והחרדה בתוך המשפחה במהלך הסגר. כ-60% מהנשים דיווחו ששיעור האלימות נגד נשים בתוך משפחתן עלה במהלך הסגר.⁴¹ מסקר שערכה הלשכה הפלסטינית לסטטיסטיקה בקרב 1,440 משקי בית ברצועת עזה, עלה שאחת מחמש נשים סבלה מאלימות פיזית מצד בעלה לפחות פעם אחת במהלך 2005, ואחת מעשר נשים סבלה מאלימות כזו לפחות שלוש פעמים במהלך אותה שנה. כ-40% מהנשים בסקר חוו אלימות נפשית

לפי מחקרים של מרכז עזה לבריאות הנפש, הסגר המתמשך על רצועת עזה נותן אותותיו ברמות גבוהות של מתח ודכאון בקרב תושבי עזה. המתח וקשיי היומיום יוצרים לעתים קרובות מצב קבוע של לחץ בתוך המשפחה ומביאים אף להתפרצות של אלימות, אשר לרוב מופנית כנגד נשים.

מצד בעליהן לפחות שלוש פעמים באותה שנה.⁴² שליש ממשתתפות הסקר התייחסו למצב כלכלי גרוע בגין מדיניות ישראל כאחד הגורמים התורמים לאלימות במשפחה, ו-17% התייחסו כך לאבטלת בעליהן בגין הסגר.⁴³ כמו כן, נמצא בסקר שיעור גבוה יותר של נשים נשואות שמדווחות על אלימות נגדן מצד בעליהן, כשאלה מובטלים בגלל הסגר.⁴⁴ מחקר אחר קבע כי אף על פי שאין על כך נתונים כוללים, ראיונות עם קבוצות מיקוד מצביעים בצורה ברורה שאבטלה ארוכת טווח וירידה חריפה ברמת החיים מגבירות את רמת האלימות במשפחה נגד נשים; כל זאת, במצב של מערכת משפטית חלשה והעדר שלטון חוק מסודר.⁴⁵

תושבת עזה שמנסה לברוח ממצב של אלימות בתוך משפחתה, או כל תושב שחפץ לשנות את סביבת מגוריו נוכח הקשיים של החיים ברצועה, נתקלים בשער סגור, בחוסר ודאות לגבי המועד בו יוכלו לצאת, ובהעדר ערובה שיוכלו לשוב למולדתם במקרה בו יצליחו לצאת. מצב זה, של מלכוד וחוסר מוצא, מעלה בתורו את רמת המתח והמצוקה של החיים ברצועת עזה.

⁴¹ האגודה הפלסטינית למחקרי נשים התפתחותיים, "השפעת המצור על משפחות פלסטיניות מנקודת מבט של נשים, ספטמבר 2008 (בערבית).

⁴² PNA, PCBS (Palestinian Central Bureau of Statistics), Domestic Violence Survey, Main Findings, June 2006, בעמ' 33, 75.

⁴³ שם, עמ' 90.

⁴⁴ PCBS, לא פורסם. מופיע ב-Hadeel Qazaz, Personal Security, Violence and Women and Girls' Opportunities for Economic and Social Participation, Women's Affairs Center - Gaza, 2008

⁴⁵ הדיל קזאז, שם.

ר"ה, בת 28, הצליחה אחרי מאמצים לעקור מעזה למצרים:

"אני בת למשפחה בת שש נפשות, התגוררתי בעזה עם הוריי ואחי הנשוי. מזה שנים נהג אחי להכות אותי, ואבי לא הצליח להגן עלי. הרגשתי שחיי מצויים בסכנה מצד אחי. הרגשתי סכנה גם מצד אנשי חמאס, שהחרימו את חפציי בעבודתי במשרד הנוער והספורט בשל השתייכותי לפתח. משום כך עזבתי את עבודתי ונאלצתי להשאר בבית. איבדתי תקווה בעזה, והחלטתי לברוח למצרים על מנת למצוא ביטחון ויציבות, לבנות את עתיד ולמצוא תקווה בחיים.

מזה שנה ניסיתי מספר פעמים לחצות את מעבר רפיח, אך נכשלתי: בכל פעם היתה צפיפות רבה, לא הכרתי אף אחד שיכול לעזור לי לעבור ורפיח נסגר אל מול פניי. בסופו של דבר, הצלחתי לעבור ב-6 בנובמבר 2008, הודות לכך שדיד שלי במצרים סייע להכניס את שמי לרשימת העוברים, באמצעות מכר שלו ברשויות מצרים. כשנכנסתי למצרים חשתי מאושרת, בטוחה, הרגשתי כמו בן אדם. אני אתחיל חיים חדשים כאן במצרים, ולעולם לא אחזור לעזה."

סגירת רפיח, אשר משלימה את בידודה של רצועת עזה מהעולם החיצון, פוגעת אם כך בזכויותיהם של תושבי רצועת עזה ובמגוון היבטים של היומיום שלהם. מעבר לפגיעה באנשים תושבי הרצועה עצמם, פוגע הדבר בסיכוי של החברה הפלסטינית בעזה לצמוח מבחינה כלכלית, להפוך לחברה פתוחה ומשכילה אשר מקיימת את עצמה, לספק רווחה לתושביה ולשגשג.

פרופ' ג'יהאד חמאד, מרצה לסוציולוגיה פוליטית באוניברסיטאות אל אזהאר ואל קודס:

"הפכנו לאנשים שחיים רק על הבסיס. האליטות האינטלקטואליות משתמשות בכסף כדי לקנות אוכל. אנשים צריכים יותר מזה. צריכים לחוש ביטחון, פתיחות, קשר עם העולם. אם אני רוצה להבטיח את ההישרדות שלי ושל משפחתי - אני חייב למצוא סביבה אחרת. אני רוצה לתת, אני רוצה לתרום מהכישורים שלי - בעזה של היום זה בלתי אפשרי."

LIVE CARE UNIT

اسعاف

פרק ד'

השלכות סגירתו של מעבר רפיה על מערכת הבריאות בעזה

מצב השירותים הרפואיים ברצועת עזה מעולם לא עמד בסטנדרטים של מערכת רפואית מפותחת. מאז שישאל כבשה אותה ב-1967, לא נבנתה תשתית רפואית עצמאית ברצועה, ומערכת הבריאות שלה היתה תלויה באופן כמעט מוחלט במערכת הבריאות הישראלית ובסיוע חיצוני שניתן לה בחסות ישראל. ישראל טיפחה תלות זו, על ידי הגבלות שונות שהטילה על תושבי הרצועה, ומנעה בכך פיתוח של מערכת בריאות עצמאית ומתקדמת. הגבלות אלה נמשכות, אף ביתר שאת, גם מאז נסיגת הצבא הישראלי מרצועת עזה בקיץ 2005, במסגרת תכנית ההתנתקות.

מחסור מתמשך בצידוד ובמכשור רפואי מתקדם, מחסור חמור בכוח אדם רפואי מיומן, בעל ידע ומומחיות והיעדר תחומי רפואה רבים, כגון: ניתוחי לב, ניתוחי עיניים, רדיותרפיה, קרדילוגיה, השתלות, טיפולי נויורוכירורגיה, וכן ניתוחים מורכבים בתחומי האורולוגיה, האורתופדיה והרפואה הפנימית, כל אלה מאפיינים את מערכת הבריאות ברצועה; אפשרויות מוגבלות לפיתוח פיזי ולפיתוח עתודה רפואית מקצועית, שנובעות מהסגר המוטל על הרצועה, אינן מבשרות על סיכוי לשיפור מצב זה.

ככדי לענות על הצרכים הרפואיים של אוכלוסיית הרצועה, אשר לא מצאו מענה מספק במערכת הבריאות בעזה, התפתחה לאורך השנים תלות של הרצועה בעולם החיצון: ברמת ההכשרה הרפואית, נהגו סטודנטים, רופאים וצוותי רפואה אחרים לצאת לחו"ל לצורך רכישת ידע, ניסיון והכשרה; ברמת הטיפול בחולים, מאז העברת האחריות למערכת הבריאות הפלסטינית ברצועת עזה מישראל לרשות הפלסטינית בעקבות הסכמי אוסלו ב-1994, נהגה הרשות לקנות שירותים רפואיים מבתי חולים בישראל, בירדן, בירושלים המזרחית, בגדה המערבית ובמצרים, במקרים בהם הטיפול הרפואי לא היה זמין בעזה. החולים וצוותי הרפואה השתמשו בשני המעברים הרגליים מהם ניתן היה לצאת מרצועת עזה: מעבר רפיה למצרים ומעבר ארז לישראל.

מצב זה, בעייתי ככל שהיה, סיפק עדיין לכל תושבי הרצועה כתובת לקבלת טיפולים רפואיים שלא היו זמינים במערכת הבריאות בעזה. ההתפתחויות שהתרחשו החל מחודש יוני 2007 שינו

זאת לרעה: בעקבות השתלטות תנועת חמאס על השלטון ברצועת עזה בחודש זה, התקבלו מספר החלטות על ידי ישראל והקהילה הבינלאומית, שגרמו להתדרדרות חריפה של התשתית האזרחית הפלסטינית ברצועה, ובכללה מערכת הבריאות. ההגבלות הישראליות ההולכות וגוברות על כניסה ויציאה של כספים, טובין, שירותים ובני אדם דרך מעברי הרצועה, כולל מעבר רפואי, הביאו לירידה חדה ביכולת של מערכת הבריאות ברצועה לספק שירותי בריאות הולמים לאוכלוסייה, גרמו לפגיעה משמעותית בסיכויי התפתחותה והתבססותה של מערכת רפואה עצמאית בה, והגבילו מאוד את גישתם של תושבי עזה לשירותים רפואיים חיוניים מחוץ לרצועה. תהליכים אלה יתוארו להלן.

הדרדרות מערכת הבריאות בעזה

מחסור בתרופות, ציוד רפואי וצוות רפואי מיומן

מאז יוני 2007, ציוד רפואי ברצועת עזה אשר מתקלקל, אינו יכול להישלח החוצה לתיקון; חלקי חילוף אינם זמינים ברצועה, ולעתים קרובות לא ניתן להכניסם מבחוץ. כך, למשל, מצאה משלחת רופאים של רל"א, שביקרה ברצועה ביוני 2008, שמתוך 72 מכשירי הדיאליזה ברצועה, 13 אינם תקינים, ולפיכך, 59 מכשירים משרתים אוכלוסייה של 450 חולי כליה. עוד נמצא, כי 91 סוגים של ציוד רפואי אינם מצויים כלל במלאי, ו-173 סוגים קיימים במלאי שיספיק לתקופה של חודש עד שלושה חודשים בלבד. בתקופות מסוימות יש מחסור בתרופות וקיים קושי בהכנסתן, בעיקר בגלל סגירת מעברי הסחורות לרצועה באופן תדיר בידי ישראל. כך, מצאה משלחת רל"א מחסור ב-49 סוגים של תרופות, ומלאי זעום מעשרות סוגים אחרים. עיקר המחסור נמצא בתרופות לחולי סרטן, כבד, כליות ומחלות כרוניות.¹

בנוסף, האיסור על יציאת צוותי רפואה להכשרות ולהשתלמויות רפואיות (ראו להלן) מביא לכך שציוד חדש שהוכנס לעזה נותר לעתים ללא שימוש, בשל מחסור בידע ובהכשרה מתאימה בקרב הקהילה הרפואית בעזה. כך, מצויים ברצועה כלים וציוד לצרכי ניתוחים אורתופדיים וכירורגיים, צינתור וטיפול לייזר לעיניים, אך חסרים רופאים מומחים אשר יוכלו להפעילם. כמו כן, ניכר ברצועה מחסור, בין היתר, ברופאים מרדימים, במנתחים פלסטיים לניתוחי חך ושפה שסועה וברופאים שיקומיים.²

¹ רל"א, רצועת עזה - רפואה תחת "רגיעה", 9.7.08, בעמ' 4, זמין ב- http://www.phr.org.il/phr/files/articlefile_1215677445625.pdf.

² שם, בעמ' 8.

צמצום היכולת להפנות חולים למצרים

מאז 1994 נוהג משרד הבריאות הפלסטיני לקנות שירותים רפואיים מבתי חולים שמחוץ לרצועת עזה, במקרים בהם הטיפול הרפואי אינו זמין בעזה; למשל בתחומי הנירוכירורגיה (פריצת דיסק, ניתוחים בעמוד שידרה והסרת גידולי ראש), אורתופדיה, השתלת קרנית, כירורגיה פלסטית, רפואת כלי דם, שירותי אונקולוגיה, טיפולי הפרייה חוץ גופית והשתלות.

עד תחילת 2007 ניקנו רוב השירותים האלה ממצרים, בעיקר נוכח העלויות הכספיות הנמוכות שהיו כרוכות בקבלת טיפולים רפואיים בה השוואה לאלה שהוצעו בישראל, במזרח ירושלים ובירדן.³ על פי נתוני ארגון הבריאות העולמי, בין שנת 2003 לאמצע שנת 2008 הופנו בממוצע 815 חולים מדי חודש לטיפולים רפואיים מחוץ לרצועה. עד יוני 2007, כמחצית מהחולים הללו הופנו למצרים.⁴ ההפניות למצרים ניתנו לשני בתי חולים בקהיר: המרכז הרפואי מעהד נאסר ובית חולים פלסטין, הנמצאים במרחק נסיעה הנע בין שמונה עד עשר שעות מרצועת עזה.

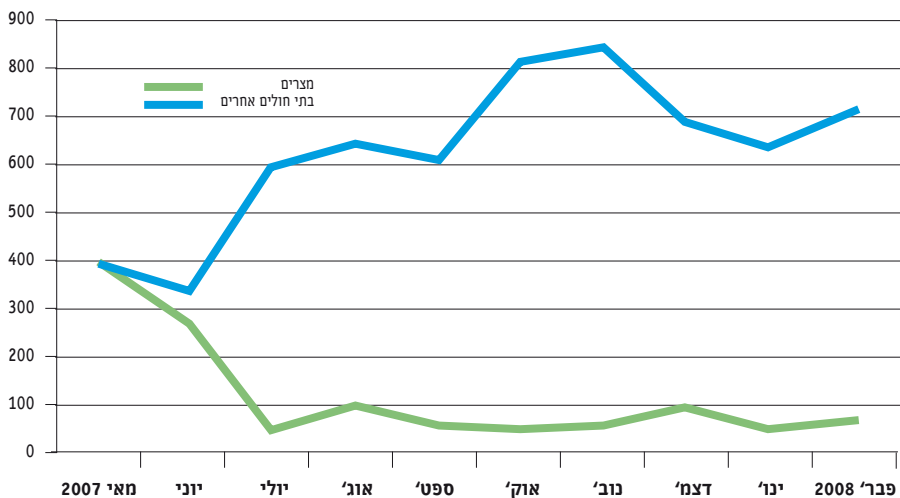
ההחלטה בדבר יעד ההפניה עבור חולים תושבי רצועת עזה התקבלה על ידי ועדה מיוחדת, שמינה משרד הבריאות הפלסטיני. העלות הכספית היתה השיקול המרכזי בקביעת היעד, אך בחלק מן המקרים היו מעורבים שיקולים נוספים, כגון רצונו של החולה וביטחונו: כך, אחרי נובמבר 2005, היו תושבים שחששו ממגע ישיר עם הרשויות הישראליות במעבר ארז - או אף ממעצר - ועל כן ביקשו לצאת דרך מעבר רפיח. שיקול נוסף שהנחה את הוועדה היה רפואי: חולים שנאלצו להגיע לטיפולים בתדירות גבוהה, כמו חולי סרטן, ושנדרש עבורם מעקב צמוד של רופאיהם, הופנו למרכזים רפואיים קרובים יותר, דהיינו בישראל, בגדה המערבית ובמזרח ירושלים.

סגירת מעבר רפיח ביוני 2007 הביאה להעדר גישה של חולים למצרים, ובעקבותיה לצמצום משמעותי של מספר ההפניות שניתנו על ידי משרד הבריאות הפלסטיני לבתי חולים במצרים, והכפלת מספר ההפניות למרכזים רפואיים בישראל, בגדה ובירדן. ארגון הבריאות העולמי מדווח כי בתקופה שבין יולי 2007 לפברואר 2008 הפנה משרד הבריאות למצרים רק 10% מהחולים שלא ניתן לטפל בהם ברצועה, בעוד ש-90% מהחולים הופנו לישראל, לירושלים המזרחית, לגדה המערבית ולירדן.⁵ זאת, לעומת 50% הפניות למצרים ו-50% ליעדים האחרים, בשנים הקודמות.

³ רל"א, תכנית ההתנתקות והשלכותיה על הזכות לבריאות ברצועת עזה, ינואר 2005, עמ' 51.

⁴ WHO, Referral Abroad Report. הדו"ח נשלח מטעם משרד הבריאות העולמי במשרד רל"א בדוא"ל ב-31.1.09.

⁵ WHO: Health Sector Surveillance Indicators: Monitoring the Health Sector in the Opt. Issue No. 22: Dec 2007- Jan 2008& No. 23: http://www.emro.who.int/palestine/index.asp?page=library&option=monitoring.WHO_monthly_monitoring - Feb - Mar 2008, זמין ב-

תרשים מס' 6: התפלגות ההפניות מטעם משרד הבריאות הפלסטיני לבתי חולים מחוץ לרצועת עזה, מאי 2007 - פברואר 2008

מקור: ארגון הבריאות העולמי⁶

במרץ 2008 החלה מצרים לפתוח את מעבר רפיח מעת לעת ליציאת חולים מעזה, מה שהביא לעלייה יחסית במספר ההפניות שנתן משרד הבריאות הפלסטיני לחולים למצרים. עדיין, פתיחות הגבול האקראיות והמצומצמות הללו לא נתנו מענה ראוי, סדיר ואמיתי לצרכים הרפואיים של האוכלוסייה (ראו להלן), ולכן רק כ-20% מהחולים שנזקקו לטיפול רפואי מחוץ לרצועה, הופנו למצרים בהמשך השנה.⁷

סגירת מעבר רפיח הגבילה את יכולתו של משרד הבריאות הפלסטיני להפעיל שיקול דעת בהחליטו לאן להפנות חולים. הצמצום הדרסטי של האופציה המצרית לטיפול רפואי, שעלתו נמוכה יותר מבמקומות אחרים, מעמיסה נטל כספי גדול עוד יותר על הרשות הפלסטינית, אשר גם כך אינה משופעת במקורות מימון. הדבר פוגע ביכולתה של הרשות להקצות כספים מתקציב הבריאות למשאבים אחרים בתחום הרפואה.

מקרי מוות של חולים שלא זכו לטיפול רפואי נאות

החל מספטמבר 2007 החלו להתקבל במשרדי רל"א עדויות מעזה על מקרי מוות של חולים, בנסיבות שקשורות למניעת גישה לטיפול רפואי. ככלל, קיים קושי לאמוד את מספר מקרי המוות הנגרמים כתוצאה ישירה של מניעת טיפול: מעבר לעובדה שגורם המוות הראשוני הוא

⁶ שם.

⁷ נמסר מפי עבד אלנאסר טובוח, נציג ארגון הבריאות העולמי בעזה לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה בשיחת טלפון ב-12.9.08.

המחלה, בלתי אפשרי להעריך עד כמה הגעה לטיפול היתה מצילה חיים, שכן במקרים מסוימים חולים פלסטינים נפטרים בבתי החולים, על אף שקיבלו את הטיפול המיטבי. בדומה, קשה להגדיר עד כמה עיכוב או מניעה של טיפול השפיעו על התוצאה הסופית בכל מקרה ומקרה. עם זאת, אין ספק שכל עיכוב או מניעה של טיפול מקטינים את סיכויי של החולה להחלים ושוללים ממנו את הזכות לקבל טיפול רפואי.

נתונים על אודות מקרי מוות כאלה נאספים על ידי מספר גורמים: משרד הבריאות הפלסטיני בעזה מייחס 265 מקרי מוות שהתרחשו בין יוני 2007 לדצמבר 2008 לסגר המוטל על עזה, בו הוא כולל בין היתר נסיבות של מחסור בתרופות, סגירת מעבר רפיח, מכשולים ביורוקרטיים שמערימה ישראל על יציאת חולים והתנגדותה ליציאתם בעילה ביטחונית;⁹ ארגון הבריאות העולמי פירט 32 מקרי מוות שהתרחשו ברצועה בין אוקטובר 2007 לפברואר 2008, אותם הוא מייחס לעיכובים של הרשויות הישראליות בהליך הנפקת היתר יציאה לחולים ולדחיות בקשות ליציאה על ידן;¹⁰ עמותת רל"א מדווחת על עשרה מקרי מוות מאז יוני 2007 בהם מניעת הטיפול ו/או עיכוב מתמשך במתן תשובה מצד ישראל בנוגע ליציאה מעזה לטיפול רפואי הביאו במובהק להדרדרות במצב הבריאותי של חולים, שנשתיימה במוות. המידע הרפואי שמחזיקה העמותה, ושהועבר לרשויות מעבר ארז בזמנו, מצביע על כך כי העברה מיידית לטיפול רפואי עשויה היתה להציל את חיי אותם חולים, ולבטח להאריך ולהיטיבם.¹⁰

נא'אל אל כורדי, בן 21, אובחן כסובל מסרטן באשכים בפברואר 2006. הוא נותח בבית החולים שיפא'א בעזה במרץ 2006, עבר הקרנות במצרים באפריל באותה שנה, והמשיך בטיפול הכימותרפי בעזה. בינואר 2007 מצבו הידרדר ובמרץ אובחנו אצלו גרורות סרטניות בכבד. באפריל 2007 יצא אל כורדי לטיפול במצרים, ונתבקש לשוב לשם להמשך טיפול בחודש יוני. בשל סגירת מעבר רפיח מאז יוני 2007, נמנעה מהחולה הגישה למצרים, והוא הופנה לבית החולים איכילוב בתל אביב. רשויות מעבר ארז, בהנחיית השב"כ, סירבו להתיר לו את המעבר "ממניעים ביטחוניים", ובקשות שהוגשו

⁹ מקור: האתר הרשמי של משרד הבריאות הפלסטיני בעזה, זמין ב- http://www.moh.gov.ps/news_det.php?id=238

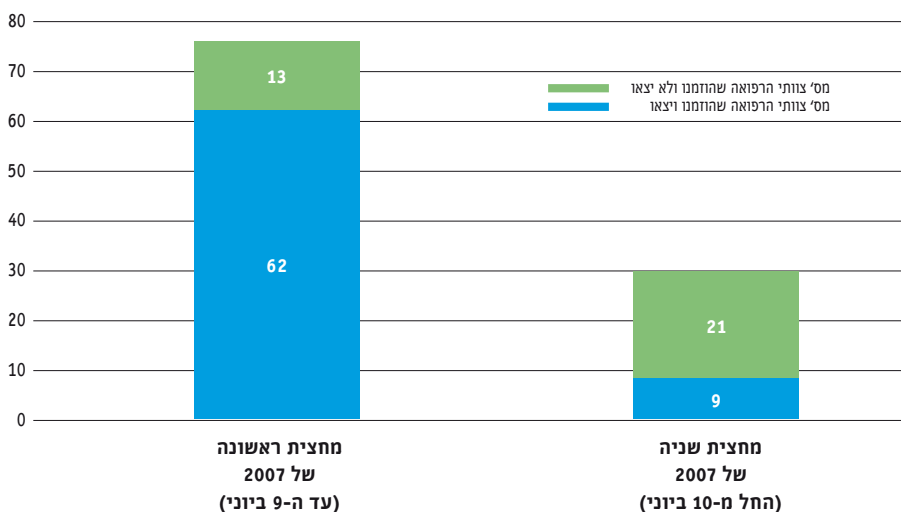
¹⁰ WHO Office for West Bank and Gaza, "Access to Health Services for Palestinian People", April 2008. [http://www.emro.who.int/palestine/reports/monitoring/WHO_special_monitoring/access/access%20to%20health%20services%20\(April%202008\).pdf](http://www.emro.who.int/palestine/reports/monitoring/WHO_special_monitoring/access/access%20to%20health%20services%20(April%202008).pdf)

¹⁰ המידע כולל חוות דעת של רופאים ישראלים, אשר הסתמכו על מסמכים רפואיים מבתי החולים בעזה ועל שיחות טלפון עם הרופאים הפלסטינים המטפלים. מחצית מהמקרים הללו דווחו גם בדו"ח הארגון הבריאות העולמי, לעיל. בידי רל"א לא מצוי מידע בדבר חפיפה בין מקרי המוות עליהם מדווחים רל"א וארגון הבריאות העולמי, לבין אלה שמציין משרד הבריאות הפלסטיני.

בשמו בעקבות כך על ידי רל"א נדחו אף הן. באוקטובר החריף מצבו של אל כורדי והוא החל לסבול מצהבת חסימתית והתפשטות גרורות נוספות. למרות הגשת עתירה לבג"ץ בשמו, בה הביעו שלושה רופאים את דעתם כי מניעת הטיפול תסכן את חייו באופן מיידי, לא דרש בית המשפט מהמדינה לאפשר את מעברו לאלתה, כי אם קבע דיון נוסף בעתירה. בעת ההמתנה לדיון הנוסף בעניינו, מת אל כורדי ב-17 בנובמבר 2007 ממחלתו. למחרת, הודיעה פרקליטות המדינה כי אושר מעברו לישראל.

ניתוק המגע של מערכת הבריאות בעזה עם הקהילה הרפואית בחו"ל

סגירת מעבר רפיח העמיקה את בידודה של הקהילה הרפואית של עזה, בכך שתרמה לניתוק כמעט מוחלט של הקשר שלה עם קהילות רפואיות מחו"ל. הרופאים בבתי החולים הממשלתיים נהגו לבוא במגע עם הקהילה הרפואית הבינלאומית באמצעות השתתפות בכנסים והכשרות שאורגנו מעת לעת. מפגשים אלה היוו הזדמנות פז עבור הרופאים לקיים קשרי עבודה עם עמיתים למקצוע מחו"ל, להתעדכן, להשתלם ולהרחיב את מעגל הידע והניסיון שלהם בתחומים שונים של עולם הרפואה.

תרשים מס' 7: מספר אנשי הרפואה מרצועת עזה מטעם משרד הבריאות שהוזמנו להשתלמויות מקצועיות בחו"ל, ושיעור מימוש הזמנות, 2007

מקור: משרד הבריאות הפלסטיני¹¹

¹¹ המקרים בהם לא יצאו מוזמנים נבעו בעיקר מסגירת מעבר רפיח, ולעתים גם מדחייה של בקשה להיתר יציאה על ידי הרשויות הישראליות. זאת, למעט שני מקרים של ביטול מצד הגורם המזמין. המידע והנתונים נמסרו מפי וליד שאקורה, מנהל המחלקה לשיתוף פעולה בינלאומי במשרד הבריאות הפלסטיני, לעאידיה עבד אלבארי מעמותת גישה, בפגישה ב-4.4.08. הנתונים אינם כוללים אנשי רפואה שהוזמנו ו/או יצאו לכנסים שלא מטעם משרד הבריאות הפלסטיני.

החל מיוני 2006, וביתר שאת החל מיוני 2007, צנח מספר ההזמנות שנשלחו למשרד הבריאות הפלסטיני בעזה עבור הכשרות והשתלמויות רפואיות בחו"ל. לדברי וליד שאקורה, מנהל המחלקה לשיתוף פעולה בינלאומי במשרד הבריאות הפלסטיני, ניתן לייחס ירידה זו בראש ובראשונה לסגירת מעבר רפיח, שהיווה עד אז שער היציאה המרכזי עבור צוותי הרפואה בעזה לצורך השתתפות בהכשרות ובכנסים המקצועיים אליהם הם הוזמנו. במקביל, עלה באופן משמעותי שיעור הרופאים מעזה שקיבלו הזמנות להשתלמויות מקצועיות בחו"ל אחרי יוני 2007 אך לא הצליחו לצאת מהרצועה למטרה זו, נוכח סגירת רפיח. ניסיונותיו של משרד הבריאות הפלסטיני לתאם את יציאת הרופאים דרך מעבר ארז נחלו הצלחה חלקית בלבד, שכן כמחצית מהבקשות שהעביר המשרד לרשויות ארז נדחו בטיעון ביטחוני.¹²

סגירת מעבר רפיח העמיקה את בידודה של הקהילה הרפואית של עזה, בכך שתרמה לניתוק כמעט מוחלט של הקשר שלה עם קהילות רפואיות מחו"ל

הקשר של הקהילה הרפואית בעזה עם החוץ נעשה בעבר גם באמצעות הגעתם של רופאים מחו"ל לעזה. משרד הבריאות נהג להזמין רופאים לשהות זמנית ברצועה, במהלכה הם תרמו מניסיונם הרפואי, בין אם במתן טיפול רפואי וביצוע ניתוחים לחולים ובין אם בהכשרות לרופאים בבתי החולים בעזה. קרדיולוגיה, כירורגיה פלסטית ורפואה פנימית

היו לתחומי הרפואה העיקריים שבגינם הגיעו רופאים מחו"ל, מרביתם מאנגליה ומאיטליה. בתקופה שמעבר רפיח היה פתוח, נהגו רופאים אלה להכנס דרכו; משנסגר המעבר, האפשרות היחידה להגעתם נותרה מעבר ארז, שכניסה דרכו דרשה הסכמה של רשויות ישראל. הסרבול שהיה כרוך בתיאום הכניסה מול ישראל, ודחיית בקשות משרד הבריאות הפלסטיני על ידי הצד הישראלי במקרים אחרים, היו לגורמים העיקריים לצמצום מספר הרופאים שנכנסו מאז יוני 2007 לעזה מחו"ל. בשנת 2008 חדל משרד הבריאות הפלסטיני להזמין רופאים מחו"ל להכנס לעזה דרך מעבר רפיח. רופאים שהגיעו לרצועה, אם בכלל, נכנסו דרך מעבר ארז.¹³

הצורך בקשר עם קהילות רפואיות חיצוניות ורכישת ידע בתחומי המקצוע מקבל משנה תוקף, נוכח המחסור בידע ובמומחיות ממנה סובלת המערכת הרפואית בעזה. הקושי ביכולתם של הרופאים להיפגש עם עמיתיהם בחו"ל מעמיק את הבידוד של המערכת, מחזק את התלות שלה במערכות חיצוניות ופוגע ביכולת שלה להתפתח ולהפוך לעצמאית.

¹² ש.ם.

¹³ ש.ם.

פגיעה במערך לימודי הרפואה ובעתודה הרפואית בעזה

לימודי הרפואה ברצועת עזה, המתקיימים באוניברסיטה האסלאמית ובאוניברסיטת אל אזהא, נפגעו מאז סגירתו של מעבר רפיח. ד"ר סוהיל מדבק וד"ר מופיד אל מחלתי, דיקני הפקולטאות לרפואה באוניברסיטת אל אזהאר ובאוניברסיטה האסלאמית, בהתאמה, מונים את ההשלכות העיקריות של סגירתו של מעבר רפיח על מערך לימודי הרפואה בעזה ועל עתודת הרפואה ברצועה:¹⁴

מחסור בספרי לימוד ובציוד רפואי בסיסי לצרכי תרגול

ספרי לימוד בתחום הרפואה אינם מודפסים בעזה, כי אם נרכשים על ידי האוניברסיטאות ממצרים ומירדן. מאז יוני 2007, לא נכנסו ספרים כאלה לרצועת עזה: הכנסת ספרים כמטען אישי ממצרים פסקה נוכח סגירתו של מעבר רפיח, ואילו מירדן מונעת ישראל הכנסתם של ספרי לימוד לעזה. הפתרונות שנמצאו בפקולטות ללימודי רפואה בעזה, כמו צילום בשחור-לבן של ספרי הלימוד שבספריות, מוגבלים ביכולתם לספק מענה הולם לצרכים האקדמיים.

ציוד רפואי בסיסי כגון מדי לחץ דם, מיקרוסקופים, מזרקים וסטטוסקופים, נרכשו בעבר בידי הפקולטות לרפואה ישירות ממצרים עבור תלמידיהן, והועברו ידנית דרך מעבר רפיח. מאז סגירת המעבר ביוני 2007, הדבר אינו אפשרי עוד. כחלופה, נאלצות האוניברסיטאות לבקש אספקה שוטפת של ציוד ממושרד הבריאות בעזה. אספקה זו אינה סדירה ולעיתים מגיעה באיחור, שכן היא תלויה בעודפים הקיימים במחסני המשרד.

חסימת הגישה לקורסי לימוד שאינם זמינים בעזה

במסגרת תכנית הלימודים, סטודנטים לרפואה מהאוניברסיטה האסלאמית נדרשו לצאת למצרים על מנת ללמוד תחומים מסוימים שאינם נלמדים בעזה; זאת, במסגרת הסכמים בין הפקולטה לרפואה ברצועה לבין שלוש אוניברסיטאות בקהיר: אל אזהא, עין א-שמס ואל טנטה. כך, למשל, נהגו סטודנטים בשנה השנייה ללימודיהם לצאת לחודש לימודים במצרים, להשתלמות תיאורטית ומעשית בתחום האנטומיה. הצורך לכך עלה, משום שבעזה אין מעבדת אנטומיה ואפשרות לתרגל על גופות, מכיוון שתרומת גופות לצורך זה אינה מקובלת בחברה העזתית. סטודנטים מאוניברסיטת אל קודס נהגו להשתתף בקורסי בחירה באנגליה, במימון של קרן אל קודס.

מעבר רפיח שימש עבור הסטודנטים כשער היציאה להכשרות באוניברסיטאות במצרים ובארצות אחרות. סגירת המעבר קטעה הסדרי לימוד אלה, ומאז יוני 2007 סטודנטים מעזה לא יצאו, בין היתר, ללימודי אנטומיה מעשית במצרים ובאנגליה. החמצת קורסי האנטומיה –

¹⁴ נמסר מפי ד"ר מופיד אל מחלתי ומפי ד"ר סוהיל מדבק, דיקני הפקולטאות לרפואה באוניברסיטה האסלאמית ובאוניברסיטת אל אזהאר, בהתאמה, לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה, בפגישות ב-7.4.08 וב-8.4.08, בהתאמה.

תחום הנחשב לבסיסי ביותר בלימודי הרפואה - פוגעת פגיעה של ממש בהליך ההכשרה של הסטודנטים וביכולתם העתידית לספק שירותים רפואיים לאוכלוסיית הרצועה.

על רקע סגירתו המתמשכת של המעבה, מצאה האוניברסיטה האסלאמית תחליף לעבודה על גופות שהתאפשרה במצרים, בדמות שימוש בתוכנות ובבובות פלסטיק בעזה. תחליף זה אינו מהווה מענה הולם ואינו עומד בסטנדרטים בינלאומיים המקובלים בעולם המערבי בתחום.

פגיעה בסגל ההוראה

מגע עם הקהילה הרפואית הבינלאומית באמצעות כנסים, הכשרות וועידות היתה חלק אינטגרלי משגרת עבודתם של חברי סגל ההוראה בבתי הספר לרפואה בעזה, והינה הכרחית לשמירה על סטנדרטיים אקדמיים גבוהים במוסד בו הם מלמדים. מצרים, כמו גם ארצות אחרות במפרץ, נוהגת לארח כנסים אקדמיים בתחום הרפואה פעמיים בשנה בממוצע. באמצעות כנסים כאלה, זכה הסגל מעזה ללמוד על דרכי הוראה חדשניות ועל תכניות הוראה עדכניות, להתעדכן בדבר מחקרים חדשים בתחום הרפואה ולקיים שיתוף פעולה אקדמי עם אוניברסיטאות בחו"ל.

סגירת מעבר רפיח שמה קץ באופן כמעט מוחלט להשתתפותם של מרצים מהפקולטות לרפואה בעזה באירועים אלה. בידודו של סגל הוראת הרפואה של עזה משאר הקהילה הרפואית פוגע קשות ביכולתו להנחיל את המקצוע לתלמידיו בצורה המקצועית והמעודכנת ביותר.

חסימת גישתם של הסטודנטים להכשרות ולכנסים בינלאומיים

הסטודנטים לרפואה בעזה חברים בפדרציה הבינלאומית ללימודי רפואה, המארגנת מעת לעת הכשרות וכנסים בנושאים השונים הקשורים למקצוע, ונוגעים בעיקר להקניית ידע באשר לדרכי טיפול, המתעדכנות מעת לעת. עד יוני 2007 נהגו סטודנטים מעזה לפקוד אירועים אלה, אשר התקיימו בארצות כמו מצרים, אינדונזיה, טורקיה ותימן. נוכח סגירת רפיח, יציאת סטודנטים לכנסים ולהכשרות בחו"ל אינה מתאפשרת עוד. הדבר פוגע בהליך ההתמקצעות וההתמחות של הסטודנטים, ואף חוסם בפניהם את האפשרות לבוא במגע עם הקהילה הרפואית האזורית והעולמית וליצור קשרי עבודה שוטפים, הנחשבת להכרחית לעבודתם העתידית כרופאים.

קשיים בנגישות לשירותים רפואיים מחוץ לרצועה

בין השנים 2003 לאמצע 2008, הופנו בממוצע 815 חולים מדי חודש על ידי משרד הבריאות הפלסטיני לטיפולים רפואיים מחוץ לרצועת עזה. מאז סגירת רפיח, כ-15% מהחולים שמופנים לטיפול חיצוני, הופנו לבתי חולים במצרים, ו-85% מהם לבתי חולים בישראל, בגדה המערבית, במזרח ירושלים ובירדן.¹⁵ סגירת המעברים מהרצועה, ובהם מעבר רפיח, מקשה על אותם חולים להגיע לבתי החולים אליהם הם הופנו, ולעתים מונעת מהם כליל את קבלת הטיפול לו הם זקוקים.

פתיחות מוגבלות של מעבר רפיח למצרים

במסגרת פתיחות אד הוק של מעבר רפיח, שעורכת מצרים מעת לעת מאז מרץ 2008, יוצאים חולים מרצועת עזה לטיפול רפואי במצרים במספרים מוגבלים, בתיאום בין רשויות מצרים לרשויות חמאס. האחריות על רישום החולים ועל תיאום יציאתם עם הצד המצרי רוכזה בשלב ראשון בידי הנהלת בית החולים שיפא' בעזה, וביוני 2008 הועברה למשרד הפנים הפלסטיני. חולים המבקשים לעבור במעבר רפיח נקראים להירשם במשרד הפנים, תוך הצגת מסמכים רפואיים והפניה לבית חולים במצרים מטעם רופאיהם בעזה. טרם העברת רשימות החולים למצרים, עורך הצד הפלסטיני סינון רפואי של המקרים, לפי דרישת מצרים.

מנגנון יציאת החולים דרך רפיח אינו סדיר, אינו רשמי ואינו מהווה מענה מספק לצרכים הרפואיים של אוכלוסיית החולים המופנית לטיפול במצרים, במגוון היבטים אשר יפורטו להלן:

מספר פתיחות מועט: ממרץ 2008, המועד בו החלה מצרים לפתוח את מעבר רפיח אד הוק, ועד סוף דצמבר 2008 נפתח מעבר רפיח ליציאת חולים חמש פעמים בלבד באופן רשמי ופומבי,

¹⁵ מקור: ארגון הבריאות העולמי. ר' לעיל, בהערה 4 בעמ' 83.

כלומר אחת לחודשיים בממוצע בלבד.¹⁶ שלוש מתוך חמש היציאות הללו היו "בנסיבות מיוחדות": במרץ 2008 נפתח המעבר בעקבות פציעתם של מאות פלסטינים כתוצאה מתקיפות חיל האוויר הישראלי, באוגוסט וספטמבר 2008 נפתח המעבר כמחווה מצרית לרגל חודש הרמדאן.

סינון משיקולים לא ענייניים: תלונות רבות התקבלו ברל"א מחולים, על כך שמנגנון התיאום הפלסטיני, שפועל באמצעות משרד הפנים מול הרשויות המצריות לצורך יציאת חולים אד הוק דרך מעבר רפיח, מבצע סינון רפואי, לכאורה, משיקולים שאינם רפואיים טהורים. במקרים אלה, העדיפות והקדימות ניתנו למזוהים פוליטית עם השלטון ברצועה ולמקורביו, על חשבון אזרחים שאינם מזוהים פוליטית או כאלה אשר מזוהים עם תנועת פתח. נציג של משרד הבריאות הפלסטיני הכחיש טענות אלה, וגרס כי הטיפול בכל מקרה מתבצע על פי שיקולים רפואיים בלבד.¹⁷

ממרץ 2008, המועד בו החלה מצרים לפתוח את מעבר רפיח אד הוק, ועד סוף דצמבר 2008 נפתח מעבר רפיח ליציאת חולים חמש פעמים בלבד באופן רשמי ופומבי, כלומר אחת לחודשיים בממוצע בלבד.

מספר עוברים מוגבל: מצרים מגבילה את מספר החולים להם היא מתירה להכנס לשטחה בכל פתיחה של מעבר רפיח, ולכן מספר החולים שמורשים לצאת בפועל קטנה בהרבה ממספר החולים המופנים למצרים בידי משרד הבריאות הפלסטיני. כה למשל, מתוך 500 חולים שהופנו בידי משרד הבריאות למצרים ביולי, אושרה יציאתם של 72 בלבד, ורק 18 מהם נכנסו בסופו של דבר למצרים. מבין 800 החולים שהופנו למצרים באוגוסט,

נכנסו רק 400, ובין 400 חולים שהפנה משרד הבריאות למצרים בספטמבר 2008, נכנסו 250.

אחד האופנים בהם מגבילה מצרים את מספר הנכנסים הוא ביצוע מיון רפואי של הבקשות בידי ועדה של רופאים מצרים, שפועלת במעבר רפיח.¹⁸ מגבלה אחרת עומדת בפני חולים שאינם מצויידיים, כנדרש, בהתחייבות כספית מטעם משרד הבריאות הפלסטיני ברמאללה, בשל מתחים פנים-פלסטיניים בין פתח לחמאס.

ההערכות לגבי סך החולים שהצליחו לצאת לטיפול רפואי במצרים דרך מעבר רפיח בין מרץ 2008 לסוף אוקטובר 2008 נעות בין 1,300 ל-1,500.¹⁹ זאת, לעומת כ-400 חולים שיצאו מדי חודש למצרים טרם סגירת מעבר רפיח. ליתר החולים לא נותר אלא להמתין ל"מחווות

¹⁶ הפתיחות הפומביות התקיימו בתחילת מרץ, בתחילת יולי, בסוף אוגוסט, ב-20-21 בספטמבר ובתחילת נובמבר 2008. בנוסף, לעיתים יוצאים דרך רפיח פצועים וחולים ספורים בפתיחות גבול שאינן פומביות, בעיקר כאלה המקורבים לשלטון חמאס.

¹⁷ נמסר מפי ד"ר יוסף אל מודאלל, ראש לשכת שר הבריאות הפלסטיני בעזה, לעאידה עבד אלכארי מעמותת גישה בשיחת טלפון ב-9.2.09.

¹⁸ נמסר מארגון הבריאות העולמי לרל"א בדוא"ל ב-16.4.08.

¹⁹ ההערכות נמסרו לרל"א מפי OCHA, ארגון הבריאות העולמי ומשרד הפנים הפלסטיני בעזה.

הומניטריות" מצד מצרים, שמתקיימות במועדים לא ידועים מראש ובמכסות המגבילות את מספר החולים, או לנסות לצאת דרך מעבר ארז לבתי חולים בישראל, בגדה המערבית או בירדן.

התראה קצרה לפני פתיחת המעבר: הודעות על פתיחת המעבר לחולים ניתנות לרוב רק יומיים-שלושה לפני מועד הפתיחה. חולים אשר אינם מספיקים להסדיר את נסיעתם בפרק זמן דחוק זה, עשויים להחמיץ את ההזדמנות לצאת לטיפול רפואי.

עומס על המעבר: בחודשים הראשונים בהם נפתח מעבר רפיח לחולים בשנת 2008 לוו הפתיחות באי סדר שהקשה על יציאה סדירה של חולים. בימי פתיחת המעבר, התקבצו בצדו הפלסטיני אלפי בני אדם בניסיון לחצות למצרים, ויצרו לחץ כבד על השערים. התוצאה היתה שחולים, חלקם במצב פיסי קשה, נדחקו החוצה. אחרים נאלצו להמתין ממושכות עד לפיזור ההמון, ורבים לא הצליחו לעבור, על אף שיציאתם תואמה עם הצד המצרי. מאז קיץ 2008 חל שיפור בתנאי ההמתנה, אך המבקשים לצאת - ובהם חולים - עדיין נאלצים להמתין לתורם שעות ואף ימים.

מקרי שוחד במעבר: במשרדי רל"א התקבלו מספר עדויות של חולים, לפיהן נדרשו פלסטינים לשלם שוחד לגורמים מצריים, כתנאי לחציית המעבר. כך, בחלק מהמקרים התאפשרה היציאה למצרים לבעלי אמצעים בלבד.²⁰

קושי לחזור לרצועה: העובדה שמעבר רפיח סגור רוב הזמן מקשה על חולים לשוב לבתיהם שברצועה בתום הטיפול שעברו במצרים. חולים רבים נאלצים להמתין ימים ארוכים ולעיתים שבועות מספר עד שהם מצליחים להכנס בחזרה לרצועה דרך מעבר רפיח.

נ"ח, תושבת עזה בת 44, חולת סרטן שהמתינה למעלה מחצי שנה לקבלת טיפול רפואי מחוץ לרצועה

נ"ח נותחה במרץ 2006 בבית החולים איכילוב שבישראל בגין סרטן בפי הטבעת, וטופלה ברדיותרפיה. במרץ 2008 מצאו רופאיה בעזה הישנות מקומית של הסרטן, עם חסימת כליה ומצב כללי מדורדר. עקב היעדר היכולת להתמודד עם מורכבות המחלה בבתי החולים בעזה, נעשה ניסיון להפנות את נ"ח בשנית לאיכילוב. ד"ר בלה קאופמן, אונקולוגית בכירה ומנהלת מכון השד בבית החולים שיבא, עיינה במסמכייה של החולה וקבעה: "הטיפול המומלץ במקרה זה הוא התערבות דחופה באמצעות טיפולים כימותרפיים וביולוגיים עם או בלי ניתוח. במידה ולא תטופל בהקדם מצבה יחמיר במהירות". למרות שנ"ח החזיקה בהפניה לבית חולים ישראלי ובזימון ממנו, מנע השב"כ את יציאתה מעזה, בטיעון ביטחוני. רל"א פנתה בעניינה לרשויות צה"ל ומשנדחתה עתרה לבג"ץ. גם

²⁰ העדויות התקבלו ברל"א בשיחות טלפוניות מהחולים נ"ח, מ"ש ור"ח, אשר ביקשו שלא לחשוף את זהותם. גורמים מצריים רשמיים, עם זאת, דחו את האפשרות של קבלת שוחד בידי פקידים מצריים. נמסר לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

שם לא הוצע כל פתרון עבור החולה, מלבד יציאה ב"שאטל" - אוטובוס מאובטח שאמור לצאת מעת לעת מעזה לירדן. לאחר למעלה מחודשיים של המתנה ל"שאטל" - שמעולם לא יצא - העבירה נ"ח את הפנייתה לבית חולים במצרים ב-3 באפריל 2008, בתקווה לצאת לשם דרך מעבר רפיח.

מאז, נפתח מעבר רפיח לחולים פעמיים בלבד: בתחילת יולי 2008 המתינו נ"ח וכן זוגה במעבר במשך 36 שעות - כולל לילה אותו העבירו במקום - אך לא הצליחו לעבור למצרים; ביומיים בהם נפתח המעבר בספטמבר היתה נ"ח מאושפזת בבית החולים שיפאא' בעזה, עקב הידרדרות במצבה, באופן שלא איפשר לה לערוך את המסע למצרים. אחרי שהמתינה למעלה מחצי שנה לקבלת טיפול רפואי מחוץ לרצועה, פנתה רל"א בשמה של נ"ח ב-6 באוקטובר 2008 לקבוצה של חברי כנסת, לשגרירות של הנשיאה התורנית של האיחוד האירופי ולשגרירות נוספות, בבקשה להתערב בעניינה. ב-13 באוקטובר נמסר לרל"א כי אושרה יציאתה של נ"ח לישראל. החולה הגיעה לבית החולים איכילוב רק שבוע לאחר מכן, בגלל סגר הרמטי שהוטל על עזה בעת חג הסוכות שחל באותם ימים.

באופן חריג, החל מ-31 בדצמבר 2008 ועד 5 בפברואר 2009 פתחה מצרים את מעבר רפיח יום יום ליציאת פצועים מרצועת עזה למצרים, בשל קריסת מערכת הרפואה הפלסטינית נוכח אלפי הפצועים שנהרו לבתי החולים כתוצאה מהמתקפה הישראלית נגד רצועת עזה בדצמבר 2008 - ינואר 2009.²¹ במהלך שבועות אלה, הועברו 608 פצועים וחולים מרצועת עזה לבתי חולים במצרים, דרך מעבר רפיח.²² ב-5 לפברואר 2009 סגרה מצרים את הגבול, והכריזה על חזרה למתכונת של פתיחות אד הוק מעת לעת.²³

מנגנון ה"שאטלים" למעבר למצרים ולירדן

בתגובה לעתירה של עמותת רל"א, המליץ בית המשפט העליון ב-28 בנובמבר 2007 למדינת ישראל להקים מנגנון שיאפשר יציאת חולים מרצועת עזה לירדן, דרך מחסום ארז.²⁴ ברוח המלצה זו, פעלה ישראל לחידוש מנגנון ההסעות ("שאטלים") אותו הפעילה בקיץ 2007, במסגרתו יצאו פלסטינים תושבי עזה באמצעות אוטובוסים מאובטחים על ידי כוחות ביטחון ישראליים ישירות ממעבר ארז לירדן (דרך גשר אלנבי) או למצרים (דרך מעבר ניצנה).

²¹ OCHA, Protection of Civilians Weekly Report, 28 Jan - 3 Feb 2009, בעמ' 1. ר' הערה 48 בעמ' 43.

²² נמסר מטעם ארגון הבריאות העולמי לרל"א בדוא"ל ב-9.2.09.

²³ OCHA, ר' הערה 21 לעיל.

²⁴ מתוך פסק דין בג"ץ 9522/07 רל"א נ' אלוף פיקוד דרום, ניתן ביום 12.2.2008. העתירה הוגשה על ידי רל"א בשם 11 חולים מעזה, שיציאתם לטיפול רפואי מציל חיים נמנעה על ידי רשויות מעבר ארז.

המנגנון יועד לחולים מעזה, אשר ישראל מנעה את יציאתם העצמאית דרך מעבר ארז לטיפול רפואי, בעילה ביטחונית. בפועל, התקיים הסדר זה באופן מצומצם מאוד, ולא היווה מענה מספק לכלל החולים שהיו תלויים בו על מנת לצאת לטיפול רפואי. בחודשים הספורים בהם היה אמור המנגנון לפעול, ביקשה עמותת רל"א לתאם את יציאתם של 238 חולים למצרים ולירדן. רק 44 מהם - כ-18% - יצאו בפועל, בארבע הסעות לירדן ושתיים למצרים. ביולי 2008 הודתה ישראל באופן רשמי בדיון בבג"ץ כי מנגנון זה חדל מלתפקד, וכי הוא אינו מהווה עוד אופציה עבור חולים מעזה.²⁵

מספר סיבות וגורמים הכשילו מימושו של מנגנון זה:

- הגבלת מספר המקומות שהוקצו לחולים בכל אחת מההסעות.
- התראות קצרות בנוגע ליציאת הסעה, אשר גרמו לחולים רבים להחמיץ את ההזדמנות להעלות על ההסעות.
- ביטולים של שמונה הסעות מתוכננות, בין אפריל לאוגוסט 2008.
- לפי נציגי פרקליטות המדינה, סירבה מצרים במרץ 2008 להמשיך את הסדר ההסעות לשטחה, וירדן התנגדה לכך ביולי 2008. מצרים וירדן, אליבא ד'ישראל, סירבו לקבל פלסטינים אשר מערכת הביטחון הישראלית מייחסת להם סיכון ביטחוני, והתנגדו להמתנה הממושכת של חולים בשטח עם גמר הטיפול הרפואי, טרם שובם לרצועת עזה.²⁶

קושי בנגישות לשירותים רפואיים בישראל ודרך ישראל

מאז סגירת רפיח ביוני 2007 הוכפל מספר ההפניות ליציאה מעזה לצורך טיפול בבתי החולים בישראל, בגדה המערבית ובירדן. בה בעת, הקשיחה ישראל את מדיניותה בנוגע ליציאה מעזה דרך מעבר ארז, שהמעבר בו חיוני לצורך גישה לאותם בתי חולים: בתשובה לעתירה לבג"ץ, בה דרשו עמותות גישה ורל"א לפתוח את מעבר ארז ליציאת חולים, הודיעה ישראל ביוני 2007 כי לתושי רצועת עזה אין זכות להכנס לישראל, אולם לפני משורת הדין היא תעשה מאמץ לאפשר כניסתם של חולים לישראל כאשר הדבר נחוץ לצורך הצלת חייהם.²⁷ המדינה הוסיפה כי בשל הסיכון בו כרוכה פתיחת מעבר ארז, לדבריה, אין היא מתכוונת לאפשר את כניסתם של

²⁵ הדברים נמסרו בעת דיון בבג"ץ שנערך ב-21.7.08 בעניין שמונה עתירות שהגישה רל"א (בג"ץ 4487/08; בג"ץ 4495/08; בג"ץ 4498/08; בג"ץ 4499/08; בג"ץ 4500/08; בג"ץ 4501/08; בג"ץ 4502/08; בג"ץ 4503/08), בשם 13 חולים מעזה שזקקו לצאת מהרצועה דרך מעבר ארז לצורך קבלת טיפול רפואי דחוף ומציל חיים, ונדחו בידי ישראל (עניינם של חמישה מהעותרים נפתר טרם תחילת הדיון). נציגי פרקליטות המדינה מסרו בעל פה באותו דיון כי מנגנון השאטלים חדל מלתפקד, נוכח התנגדות סופית של הרשויות הירדניות לקבלת חולים בדרך זו. ר' להלן. באופן חריג, ובלי להפעיל מחדש את הסדר ה"שאטלים", הסיעה ישראל ב-27.7.08 שתי משפחות לגבול ירדן בליווי צבאי, לצורך טיפול רפואי.

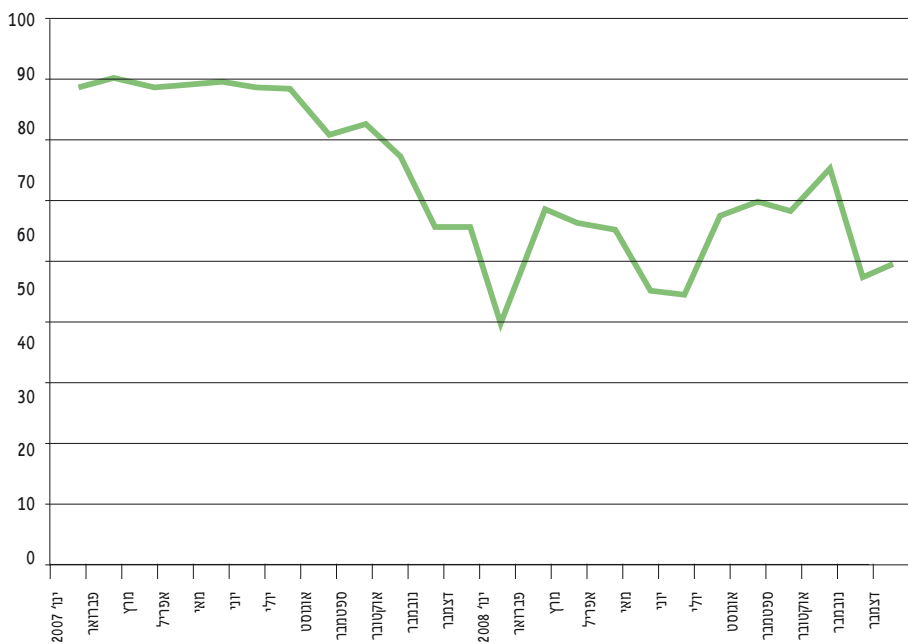
²⁶ נמסר בעל-פה על ידי נציגי פרקליטות המדינה בדיון בבג"ץ שנערך ב-21.7.08, שם. נציגים מצריים מסרו לעמותת גישה ב-19.3.08 כי מצרים מוכנה לאפשר ולתאם כניסת תושבים מרצועת עזה לשטחה באמצעות "שאטלים", אך ישראל היא זו שהחליטה להפסיק זאת; בהמשך, הוסיפו נציגים מצריים רשמיים, בראיון עם עמותת גישה ב-28.10.08, כי הסדר ההסעות הופסק, משום שהוחלט שפתיחות הגבול אד הוק שיוזמה מצרים אחרי פריצת הגבול בינואר 2008, יחליפו אותן. עיטאם אל בדור, קונסול ירדן בישראל, לא נתן מענה לשאלות שהפנתה אליו רל"א במכתב ב-12.2.09 לגבי עמדת ירדן בנושא ה"שאטלים".

²⁷ בג"ץ 5429/07 רל"א וגישה נגד שר הביטחון, תגובת המדינה מיום 20.6.2007, זמין ב- <http://www.gisha.org/UserFiles/File/Legal%20Documents%20June2007/state%20responde%2020.6-no%20details.pdf>

חולים אשר זקוקים לטיפול רפואי לצורך שיפור "איכות חייהם", וכתוצאה מכך דחתה - בטיעון ביטחוני - בקשות ליציאה של חולים, שעמדו בפני סכנה לאובדן איבר - רגל, יד או עין - אך לא היו נתונים לסכנת חיים.²⁸

בספטמבר 2007 הוחרפה אף יותר מדיניות זו של ישראל, בעקבות הכרזת הקבינט הישראלי על עזה כ"שטח עיין" וההחלטה הנלווית להגביל עוד יותר את התנועה אל הרצועה וממנה.²⁹ החל מאוקטובר 2007 חלה עלייה במספר הפניות שמתקבלות בעמותת רל"א מחולים, ביניהם חולי סרטן וחולי לב, שפניותיהם לקבלת טיפול רפואי מציל חיים מחוץ לעזה נדחות על ידי ישראל, בטיעון ביטחוני.

כתוצאה ישירה של מדיניות זו, חלה עלייה באחוז החולים שבקשותיהם ליציאה לטיפולים רפואיים נדחו על ידי ישראל: מ-10% במחצית הראשונה של 2007 ל-39% ב-2008.

תרשים מס' 8: שיעור החולים אשר בקשתם לצאת לטיפול דרך מעבר ארז אושרה, 2007 - 2008

מקור: משרד ארגון הבריאות העולמי בעה³⁰

²⁸ שם, תגובת המדינה המעודכנת מיום 24.6.2008, זמין ב- <http://www.gisha.org/UserFiles/File/Legal%20Documents%20/June2007/>.state%20responde%205429-07%2024[1].5.07.pdf

²⁹ ר' לעיל, בעמ' 35.

³⁰ נמסר מפי עבד אלנאסר סובוח מארגון הבריאות העולמי בעזה לרל"א בדוא"ל ב-15.11.08 וב-12.2.09.

כלל החולים שיצאו דרך מעבר ארז בשנת 2008 ירד ביותר מ-10% בהשוואה לשנה הקודמת. מעבר להקשחה בקריטריונים הרפואיים ליציאה במחסום ארז, ירידה זו היא תוצאה של מספר גורמים נוספים:

- סגירה של מעבר ארז בידי ישראל, אשר מביאה לביטול היתרי יציאה מעזה אשר ניתנו לחולים.
- עיכובים בירוקרטיים מצד ישראל בטיפול בבקשות היציאה, אשר מונעים מחולים לצאת לטיפול הרפואי במועד שנקבע להם על ידי רופאיהם.
- דחיית בקשות בעילה ביטחונית על ידי השב"כ, בין אם לאחר תחקור ביטחוני, ובין אם לאו.³¹

בעבר, במקרים שנדחתה בקשתם ליציאה דרך מעבר ארז, היה בידי חולים לצאת לטיפול רפואי במצרים דרך מעבר רפיח; אחרי סגירת מעבר רפיח ביוני 2007 לא נותרה בפני חולים אלה אלטרנטיבה אחרת, והם נאלצו להישאר בעזה ללא טיפול מתאים.

חולים שניסו למצוא סעד בבג"ץ וביקשו ממנו, באמצעות רל"א, שיורה למדינה לאפשר את מעברם לטיפול רפואי, נתקלו מאז יוני 2007 בהחלטה של בית המשפט שלא להתערב בשיקולי מערכת הביטחון הישראלית, כשזו מונעת מעבר של חולים לטיפול רפואי. מספר חולים אף נפטרו בעזה אחרי שעתירה שהוגשה בשמם נדחתה על ידי שופטי בג"ץ וכשלו ניסיונות הטיפול בהם ברצועה.

בעבר, במקרים שנדחתה בקשתם ליציאה דרך מעבר ארז, היה בידי חולים לצאת לטיפול רפואי במצרים דרך מעבר רפיח; אחרי סגירת מעבר רפיח ביוני 2007 לא נותרה בפני חולים אלה אלטרנטיבה אחרת, והם נאלצו להישאר בעזה ללא טיפול מתאים.

סגירת מעבר רפיח משפיעה לרעה על מערכת הבריאות ברצועת עזה ועל יכולתה לענות באופן הולם על הצרכים הרפואיים של האוכלוסייה. מצב זה מגדיל עוד יותר את התלות של מערכת הבריאות הפלסטינית במערכות בריאות חיצוניות, והוא מקשה אף על כל ניסיון לפיתוח וביסוס של מערכת בריאות עצמאית בעזה.

³¹ על פי עדויות שאספה רל"א מחולים שעברו תחקורים מהסוג הזה, לעיתים קרובות נדרשים החולים לספק מידע לגבי קרובים ומכרים ו/או לשתף פעולה עם כוחות הביטחון הישראליים על בסיס קבוע, כתנאי ליציאה לטיפול הרפואי. ר' רל"א, רפואה על תנאי: סחיטת חולים בידי השב"כ בתחקורים במעבר ארז, 2008, זמין ב-http://www.phr.org.il/phr/files/articlefile_1217864255546.pdf.

פרק ה'

עמדות הצדדים בנוגע למעבר רפיה

מזה קרוב לשלוש שנים, מאז יוני 2006, מעבר רפיה בין מצרים לרצועת עזה, המעבר היחיד שיכול לאפשר תנועה בין רצועת עזה לעולם החיצון נוכח הסגר הישראלי על שאר המעברים - סגור רוב רובו של הזמן. מספר גורמים מעורבים בהפעלת מעבר רפיה, והם קשורים גם לסגירתו. בפרק זה נתווה את עמדות הגורמים השונים - המוצהרות והמרומזות - ביחס למעבר רפיה, ואת מדיניותם בפועל. זאת, על מנת להבין מדוע המעבר נותר סגור ובידי מי היכולת לגרום לפתיחתו, ולהסיק מכך כיצד מתחלקת האחריות לסגירתו, ולהפרות זכויותיהם של תושבי עזה, שנולדות כתוצאה מסגירה זו.

עמדת ישראל:

החל מהשתלטות חמאס על הרצועה לא ניתן לקיים את הסכם המעברים, המבוסס על שליטת הרשות הפלסטינית ברצועה, ולכן מעבר רפיה סגור. ישראל אינה שולטת במעבר רפיה, אך יש לה עניין לפעול להותרתו במצבו הסגור, והיא מכריזה כי המעבר לא יפתח **בטרם ישוחרר גלעד שליט:**

■ "לישראל אין כל שליטה אפקטיבית-פיזית במעבר זה, שנשלט על-ידי חמאס מצידו האחד ועל-ידי שלטונות מצרים מעברו השני".¹

■ "אכן, **ייתכן** כי לעת הזו למדינת ישראל **אינטרס** לפעול להותרת מעבר רפיה סגור, וזאת כחלק מהמדיניות כלפי ארגון הטרור השולט ברצועה".²

■ "אם גלעד שליט לא ישוחרר, מעבר רפיה לא יפתח".³

בתגובה לפניית גישה, תיאר נציג משרד הביטחון את מעבר רפיה בתקופת הסכם המעברים כמעבר שהתנהל בפיקוח הכוח האירופי, בהסכמה של הרשות הפלסטינית, מצרים, ארצות

¹ בג"ץ 7761/08 בורעי ואח' נ' שר הביטחון, תגובת המשיבים מיום 22.9.2008, ס' 6, ברשות המחברים.

² שם, סעיף 8. ההדגשה במקור.

³ עמוס גלעד, ראש המטה המדיני ביטחוני, מצוטט ב-YNET, רוני סופר, "עמוס גלעד: רגיעה - אפשרות יחידה לשחרור שליט", 18.6.08, זמין ב-<http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1,2506,L-3557522,00.html>

הברית וישראל.⁴ במהלך הפעלתו של הסכם המעברים מנובמבר 2005 ועד יוני 2007, שלטה ישראל בפתיחתו ובסגירתו של מעבר רפיח, למרות העדר הנוכחות הפיזית של כוחותיה בו. זאת, באמצעות החלטתה אם למלא או לא את תפקיד הפיקוח מרחוק שנמסר לה מתוקף ההסכם, ועל-ידי שליטתה בכניסת הכוח האירופי למעבר.

מאז נשבה החייל גלעד שליט ביוני 2006, קטעה ישראל את המעבר הסדיר ברפיח, והותירה אותו סגור רוב הזמן. במהלך אותה תקופה נהגו נציגי המדינה לטעון בפני בית המשפט העליון כי מתקיים במקום מעבר "ללא כל שליטה מצד ישראל".⁵ בניגוד לכך, במסמכים שונים שהתקבלו במשרדי גישה, הכירו אנשי רשויות המדינה בשליטת ישראל במעבר רפיח, ובכך שהיא רואה את עצמה כברת סמכות להחליט על סגירתו ופתיחתו של המעבר. כך, למשל, כתב במפורש נציג הפרקליטות הצבאית לעמותת גישה לגבי פתיחת מעבר רפיח, כי "ההחלטה על כך מסורה בידי שר הביטחון והוא טרם החליט על מועדי הפתיחה הקרובים".⁶

לרוב, בחרו נציגי הרשויות לנמק את סגירת המעבר בטיעונים של סיכון ביטחוני למעבר עצמו.

כך, נכתב ממשרד הביטחון לעמותת גישה כי מעבר רפיח "מהווה ערוץ מעבר בין הרצועה לבין מצרים לגורמי טרור", אך ישראל מאפשרת את פתיחתו מעת לעת, לצרכים הומניטריים.⁷ לעומת זאת, מדיון פנימי שנערך במשרד הביטחון ב-22 באוגוסט 2006 עלה כי סגירת רפיח הוותה מדיניות כללית של ישראל, שמטרתה הפעלת לחץ על רצועת עזה, בניסיון להשיג התקדמות בעניין החזרת החייל השבוי. כך, טען נציג אגף התכנון בצה"ל בדיון כי יש לאפשר את "פתיחת המעבר מעת לעת רק לאחר השבת החייל

מאז נשבה החייל גלעד שליט ביוני 2006, קטעה ישראל את המעבר הסדיר ברפיח, והותירה אותו סגור רוב הזמן. במהלך אותה תקופה נהגו נציגי המדינה לטעון בפני בית המשפט העליון כי מתקיים במקום מעבר "ללא כל שליטה מצד ישראל".

השבוי והפסקת הירי מהרצועה (המעבר כאמצעי לחץ)"; השב"כ התנגד לפתיחת המעבר, ולו לשעת ספורות, "כל עוד סוגיית החייל השבוי תישאר כפי שהיא ויש להתמיד בלחץ בשלב הזה". סיכום הדיון הורה: "בטווח הקצר צריך לפתוח את המעבר ולשחרר את הלחץ הקיים [...]". וזה יעלה לאישור שר הביטחון".⁸

⁴ מכתב משי לב, ראש תחום פניות הציבור במשרד הביטחון לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, מ-18.11.08, סעיפים 1, 3. הנוסח המלא של המכתב מופיע כנספח א' לדו"ח.

⁵ בג"ץ 10265/05 רלא' נ' שר הביטחון, תגובת המשיב מיום 11.7.2006, ס' 27. ר' גם בג"ץ 11120/05 חמדאן נ' אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 20.3.2007, ס' 44.

⁶ מכתב מסגן חיים שרביט ממחלקת דין בינלאומי במפקדת הפרקליט הצבאי הראשי לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה מ-19.4.07.

⁷ מכתב מרות בר, עוזרת שר הביטחון, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה מ-14.1.07.

⁸ סטטוס מעבר רפיח, סיכום דיון שנערך בלשכת יועץ שר הביטחון, 24.8.06. הנוסח המלא מופיע בגישה, כובשים מנותקים, בעמ' 56-58 (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23).

מאז השתלטות חמאס על רצועת עזה ביוני 2007, עמדתה הרשמית של ישראל היא כי מעבר רפיח סגור בשל אי היכולת לקיים את הסכם המעברים, שכן ההסכם מבוסס על שליטת הרשות הפלסטינית ברצועה, אשר אינה אפשרית עוד מאז.⁹ על מנת לפתוח מחדש את רפיח, לפי ישראל, יש "להמתין עד למצב בו ניתן יהיה לגבש עמדה מתואמת וזהה בין הצדדים הנוגעים בדבר", דהיינו הסכמה מחודשת בין הרשות הפלסטינית, מצרים, ארצות הברית וישראל בדבר הפעלת רפיח בפיקוח אירופי, במצב בו הרשות הפלסטינית שולטת ברצועה.¹⁰

עם קטיעת יישום הסכם המעברים, שבו רשויות ישראל להתנער משליטתן במעבר רפיח. כך, למשל, הצהירו נציגי המדינה לבג"ץ ביולי 2007: "כיום, אין לישראל שליטה, אפקטיבית או אחרת, על מעבר רפיח, פתיחתו או סגירתו".¹¹ עם זאת, ישראל הביעה את התנגדותה לפתיחת המעבר ללא פיקוחה.¹² בהמשך, הדגישה ישראל בספטמבר 2008 כי גם אם אין לה שליטה על סגירת רפיח, מצבו הסגור של המעבר עולה בקנה אחד עם צרכיה ומדיניותה, והיא שואפת להנציחו: "אכן **ייתכן** כי לעת הזו למדינת ישראל **אינטרס** לפעול להותרת מעבר רפיח סגור, וזאת כחלק מהמדיניות כלפי ארגון הטרור השולט ברצועה".¹³

מדברים אלה עולה כי ישראל פועלת להמשך סגירתו של רפיח, ומכאן למניעת יציאתם של תושבי הרצועה מהאזור וכניסתם אליו, כמחאה נגד שלטון חמאס ברצועה ובנסיון להפעיל לחץ על שלטון זה. בכך, מהווה סגירת רפיח חלק משלל הגבלות שמטילה ישראל על האוכלוסייה האזרחית בעזה החל מיוני 2007, מועד השתלטות חמאס על הרצועה, ובהתאם להחלטת הקבינט מספטמבר 2007 שהגדירה את רצועת עזה שתחת שלטון חמאס כ"שטח עוי".¹⁴ צעדים אלה כוללים גם צמצום כמעט מוחלט של יציאת פלסטינים לישראל דרך מעבר ארז ואיסור על כניסת טובין לרצועה מעבר לאלה החיוניים לקיום הבסיסי של האוכלוסייה.¹⁵ ההגבלות מופעלות כמדיניות כוללת, ובמנותק מאיומים ביטחוניים קונקרטיים למעבר זה או אחר.

מעבר למחאה כללית נגד חמאס, ממשיכה ישראל לפעול להנצחת מצבו הסגור של רפיח כאמצעי לחץ להביא לשחרורו של החייל השבוי גלעד שליט, כפי שעשתה גם בעת יישום הסכם המעברים, טרם השתלטות חמאס על הרצועה. במסגרת הסכם הרגיעה, שהושג בין ישראל לחמאס ביוני 2008, הוצגה פתיחת רפיח בתקשורת כצעד שקשור בעיני ישראל לשחרור שליט. כך, פורסם שישראל הציעה להתיר את פתיחת מעבר רפיח לתנועת פלסטינים, תמורת העברת

⁹ מכתב משי לב, ראש תחום פניות הציבור במשרד הביטחון לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, מ-18.11.08, סעיפים 4-5.

¹⁰ שם. הציטוט בסעיף 5.

¹¹ בג"ץ 6475/07 אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 29.7.2007, ס' 4 (ר' הערה 8 בעמ' 32).

¹² שם.

¹³ בג"ץ 7761/08 בורעי נ' שר הביטחון, תגובת המשיבים מיום 22.9.2008, ס' 8. ברשות המחברים. ההדגשה במקור.

¹⁴ החלטת הקבינט המדיני ביטחוני מ-19.9.07 (ר' הערה 21 בעמ' 35).

¹⁵ בג"ץ 9132/07 אלבסיוני נ' ראש הממשלה, תגובת המשיבים מיום 1.11.2007, סע' 72-73; בג"ץ 2450/08 חברת האחים עפאנה בע"מ נ' שר החקלאות, תגובת המדינה מיום 18.9.2008, ס' 6.

החייל השבוי גלעד שליט למצרים;¹⁶ למשפחת שליט הבטיחה ישראל כי מעבר רפיח איננו מתוכנן להפתח במסגרת ההסכם הרגיעה;¹⁷ ראש המטה המדיני ביטחוני, עמוס גלעד, צוטט בתקשורת: "אם גלעד שליט לא ישוחרר, מעבר רפיח לא יפתח".¹⁸ בהחלטת הקבינט המדיני-ביטחוני מפברואר 2009 קבעה ישראל כי תדון בהרחבת הפעילות במעברי הרצועה רק עם שחרורו של גלעד שליט, וכי מעבר רפיח יפתח רק על פי עקרונות הסכם המעברים מ-2005.¹⁹

ברוב השנה הראשונה לשבייתו של שליט, היה ביכולתה של ישראל לסגור את מעבר רפיח

ישראל פועלת להמשך סגירתו של רפיח, ומכאן למניעת יציאתם של תושבי הרצועה מהאזור וכניסתם אליו, כמחאה נגד שלטון המאס ברצועה ובנסיון להפעיל לחץ על שלטון זה. בכך, מהווה סגירת רפיח חלק משלל הגבלות שמטילה ישראל על האוכלוסייה האזרחית בעזה

באמצעות מניעת מימוש הסכם המעברים; לאחר קטיעת יישומו של הסכם זה ביוני 2007, פעלה ישראל, לפי פרסומים בתקשורת, מול מצרים, וביקשה ממנה לשמור את המעבר במצבו הסגור עד חזרת שליט, תוך העתרותה של מצרים.²⁰ משרד הביטחון נשאל בסדרת מכתבים מטעם עמותת גישה האם ביקשה ישראל ממצרים שלא לפתוח את רפיח,²¹ אולם נציגי המדינה בחרו שלא להתייחס לכך והסתפקו בתגובה כללית שמצוטטת בסוף הדו"ח.²² נציגים רשמיים של מצרים בחרו שלא להשיב לשאלת גישה האם ישראל ביקשה ממצרים במפורש שלא לפתוח

את מעבר רפיח עד להחזרת החייל השבוי גלעד שליט, וציינו כי מצרים מותירה את הגבול סגור ללא קשר לסוגיית שליט, בשל העדר האפשרות לקיים את הסכם המעברים.²³ מקורות מצריים אחרים מסרו לעמותת גישה כי אכן מופעל לחץ מצד ישראל לא לפתוח את רפיח עד החזרת שליט, אך מצרים אינה מתייחסת לדרישה זו, לדבריהם.²⁴

עם הקפאת יישום הסכם המעברים, הביעה ישראל במספר הזדמנויות את נכונותה לאפשר תנועת פלסטינים בין רצועת עזה למצרים דרך מעבר כרם שלום, השוכן בתחומה, ומאפשר לה

¹⁶ הארץ, ברק רביד, פאדי עיאדאת, עמוס הראל ואבי יששכרוף, "ישראל: מעבר רפיח תמורת העברת שליט", 13.5.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?more=1&itemNo=982872&contrastID=2&subContrastID=1&sbSubContrastID=0>

¹⁷ בג"ץ 5551/08 שליט נ' מדינת ישראל, תגובה מטעם המשיבים מיום 22.06.2008, ס' 5.

¹⁸ YNET, רוני סופר, "עמוס גלעד: רגיעה - אפשרות יחידה לשחרור שליט", 18.6.08, זמין ב- <http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/-/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1,2506,L-3557522,00.html>

¹⁹ כינוס ועדת השרים לביטחון לאומי מ-18.2.09, זמין ב- <http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/Spokesman/2009/02/-/spokecab1180209.htm>

²⁰ יואב שטרן, ברק רביד וסוכנויות הידיעות, הארץ, "מצרים לישראל: לא נפתח את מעבר רפיח עד להחזרת גלעד שליט", 25.6.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/995798.html>

²¹ מכתב לרות בר, עוזרת שר הביטחון, מעו"ד שרי בשי מעמותת גישה מ-31.7.08; תזכורות מ-28.9.08, 26.10.08 ו-5.11.08.

²² מכתב משי לב, ראש תחום פניות הציבור במשרד הביטחון לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, מ-18.11.08.

²³ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08. ר' להלן.

²⁴ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-12.10.08.

שליטה ופיקוח על העוברים בו, כחלופה למעבר רפיח הסגור.²⁵ עם זאת, ישראל לא אפשרה מעבר כזה בשום שלב, לדבריה בשל התנגדות חמאס, שבאה לידי ביטוי בהפגזת המעבר בפצצות מרגמה.²⁶ ישראל אף קטעה את הסדר ה"שאטלים" שהנהיגה במשך מספר חודשים לצורך מעבר מצומצם של אנשים בין רצועת עזה למצרים או ירדן באמצעות הסעות. מאז, ישראל מקפידה שלא לאפשר לתושבי הרצועה מעבר יבשתי חלופי למעבר רפיח הסגור, דרך מעברי הרצועה שמצויים בשליטתה הישירה, ומונעת, כפי שהיא עושה מזה שנים, את תנועתם דרך הים או האוויר.

גורמים מצריים רשמיים מסרו לעמותת גישה כי ישראל הפסיקה את הסדר ההסעות אחרי מרץ 2008 משום שבאותה עת החלה מצרים לפתוח מעת לעת את מעבר רפיח, בהסכמת ישראל ובידיעתה, וישראל החליטה שיש בכך בכדי להחליף את הסדר ההסעות.²⁷ בתגובה לשאלת גישה בדבר עמדתה של ישראל לגבי פתיחת רפיח אד הוק בידי מצרים, לא הביעו נציגי ישראל התנגדות לכך, ומסרו: "[...] המעבר פתוח מעת לעת לפעילויות שונות שעיקרן הומניטאריות והדבר באחריות המצרים".²⁸

²⁵ נמסר למשל מפי סגן אסף בהר"ל, תיאום הפעולות בשטחים, לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה, במכתב מ-15.7.07.

²⁶ בג"ץ 6475/07 אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום, תגובת המשיבים מיום 29.7.2007, ס' 5 (ר' הערה 8 בעמ' 32).

²⁷ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

²⁸ מכתב משי לב, ראש תחום פניות הציבור במשרד הביטחון לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, מ-18.11.08, סעיף 6.

עמדת מצרים:²⁹

מצרים מסרבת לפתיחתו הסדירה של מעבר רפיח ללא הסכמת ישראל והרשות הפלסטינית:

- סירוב לפתיחה סדירה של מעבר רפיח מול שלטון חמאס ברצועה.
- תמיכה בפתיחה מחודשת של רפיח בהתאם להסכם המעברים, או מתוקף הסכמה אחרת של ישראל והרשות הפלסטינית.
- פתיחות הגבול אד הוק מעת לעת, כמענה לצרכים הומניטריים של אוכלוסיית הרצועה.

מצרים תמכה בחתימתו של הסכם המעברים והפעילה את מעבר רפיח בהתאם להסדרים שקבע, עד יוני 2007, עת נקטע יישומו של ההסכם בידי הצדדים. מאז, מצרים הינה הגורם היחיד שבאפשרותו להחליט מתי ייפתח מעבר רפיח בפועל, והיא עושה זאת במסגרת פתיחות הומניטריות אד הוק של הגבול.

סגירת רפיח, וסירובה של מצרים לפתוח את הגבול ברפיח באופן סדיר מול חמאס, הם חלק מעמדה מצרית כוללת של אי הכרה בחמאס כשלטון חוקי, ראייתו כנטול לגיטימציה בינלאומית והכרה ברשות הפלסטינית כהנהגה הלגיטימית היחידה של הפלסטינים.

לפי העמדה המצרית הרשמית שנמסרה לעמותת גישה, מצרים רואה עצמה מחוייבת להסכם המעברים, המסדיר לדבריה את השליטה בצד הפלסטיני של רפיח, על אף שהיא אינה צד להסכם. משום כך, היא אינה יכולה, לדבריה, לפתוח את רפיח לתנועה סדירה מאז השתלטות חמאס על הרצועה ביוני 2007; זאת, משום שיהיה בכך הפרה של הסכם המעברים, הדורש את נוכחות הרשות הפלסטינית והכוח האירופי בצד הפלסטיני

של הגבול, ואת נוכחות ישראל בכרם שלום - תנאים שאינם מתקיימים מאז מועד זה.³⁰

סגירת רפיח, וסירובה של מצרים לפתוח את הגבול ברפיח באופן סדיר מול חמאס, הם חלק מעמדה מצרית כוללת של אי הכרה בחמאס כשלטון חוקי, ראייתו כנטול לגיטימציה בינלאומית והכרה ברשות הפלסטינית כהנהגה הלגיטימית היחידה של הפלסטינים. עמדה זו גם הביאה את מצרים לסגור את משרדיה בעזה ולהעבירם לרמאללה ביוני 2007. מצרים תהיה מוכנה, לדבריה,

²⁹ אלא אם מצוין אחרת, המידע על אודות עמדת מצרים מתבסס על ראיון שקיימו נציגותיה של עמותת גישה ב-28.10.08 עם גורמים מצריים רשמיים, אשר ביקשו שלא להזדהות בשמם. הראיון נערך בעקבות פנייתה של עמותת גישה לשגרירות מצרים בישראל, באישורו של משרד החוץ המצרי, לאחר שהובהר כי המידע שנמסר בראיון מהווה את עמדתה הרשמית של מצרים.

³⁰ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

לפתוח מחדש את הצד המצרי של הגבול רק במצב של הסכמה מחודשת של אותם גורמים שהסכימו על הסכם המעברים - ישראל, הרשות הפלסטינית, ארצות הברית והאיחוד האירופי - לגבי פתיחת הצד הפלסטיני של הגבול.³¹

לשאלה מדוע דרושה הסכמתה של ישראל לפתיחת מעבר רפיח מצד מצרים, השיבו נציגי הרשמיים של מצרים כי ישראל מוסיפה לשלוט בגדה המערבית וברצועת עזה, ותהליך השלום - בו תומכת מצרים - כולל העברה הדרגתית של שליטה מישראל לרשות הפלסטינית - הנציגה הלגיטימית של הפלסטינים, לפי מצרים. בנוסף, ציינו נציגי מצרים כי לישראל ומצרים קשרים טובים זו עם זו, כל אחת מהן מעוניינת ביציבות בתוך המדינה השכנה, והן מקיימות ביניהן שיתוף פעולה ביטחוני.³² גורמים מצריים אחרים מסרו לעמותת גישה כי לקשר עם ישראל נודעות השלכות על מדיניות מצרים לגבי רפיח, שכן מצרים רואה עצמה מחוייבת להמנע מצעדים שעלולים לאיים על ישראל, כמו פתיחת רפיח מול חמאס.³³

לפי התקשורת, הבטיח נשיא מצרים, חוסני מובארכ, לראש ממשלת ישראל, אהוד אולמרט, כי מעבר רפיח יישאר סגור עד שיושג הסכם לשחרור החייל השבוי גלעד שליט;³⁴ כך גם נמסר לעמותת גישה מפי גורם שמקורו למשרד החוץ המצרי;³⁵ בניגוד לכך, בעמדתה הרשמית, גורסת מצרים כי היא סוגרת את רפיח בשל אי יישום הסכם המעברים, ללא קשר לשליט; בד בבד, היא מצביעה על כך שאי-שחרורו של שליט חוסם את הדרך להשבת הסכם המעברים על כנו, ומציינת את תיווכה בין ישראל לחמאס בדיונים שהביאו להסכם הרגיעה שנכנס לתוקף ביוני 2008, דיונים אשר כללו גם ניסיון להביא לשחרורו של החייל השבוי גלעד שליט ולפתיחת מעבר רפיח. לפי עמדת מצרים, היא עשתה זאת כדי להקל על סבל האוכלוסייה ברצועת עזה ועל מנת לתרום ליציבות בתוך ישראל ובתוך עזה.³⁶

מראיונות עם גורמים מצריים נוספים, עולה כי גם שיקולים רחבים יותר, הנוגעים ליחסי הבינלאומיים, מכתיבים את מדיניותה של מצרים לגבי רפיח: לפי אותם מקורות, מופעל על מצרים לחץ מהקהילה הבינלאומית, כולל ארצות הברית, שלא להפר את הסכם המעברים שזכה להכרה בינלאומית, וזוהי אחת הסיבות למדיניותה בדבר סגירת הגבול;³⁷ גורמים אחרים מסרו שעצם התנגדותן של ישראל, ארצות הברית והקהילה הבינלאומית לפתיחת הגבול

³¹ שם.

³² שם.

³³ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-12.10.08.

³⁴ הארץ, יואב שטרן, ברק רביד וסוכנויות הידיעות, "מצרים לישראל: לא נפתח את מעבר רפיח עד להחזרת גלעד שליט", 25.6.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/995798.html>.

³⁵ בראיון עם עו"ד שרי בשי מעמותת גישה.

³⁶ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08. כמו כן, אתר האינטרנט של שירות המידע המצרי מצטט מתוך נאום של מובארכ בשיחות עם נשיא ישראל, שמעון פרס, בשארם א-שיח' ב-23.10.08: "אנו עושים את מירב המאמצים והצד הישראלי יודע מצוין שמאמצים מצריים נעשים לצורך שחרור רב"ט שליט", זמין ב- <http://www.sis.gov.eg/Ar/Politics/Plnstitution/President/Interview/000002/0401010300000000001027.htm>. הסכם הרגיעה יושם עד תחילת נובמבר 2008.

³⁷ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

שבצדו השני חמאס, מהווים שיקול פוליטי מצרי שתורם לסירובה של מצרים לפתוח את הגבול באופן סדיר מול חמאס.³⁸

מעבר לכך, מראיונות עם גורמים מצריים עולה כי שיקולים פנימיים נוספים של מצרים - פוליטיים וביטחוניים - מכתיבים את עמדתה לגבי רפיח: מעבר לעמדתה העקרונית של מצרים בדבר אי חוקיותו של שלטון חמאס, גורסים גורמים מצריים כי מצרים אינה מעוניינת לחזק את חמאס באמצעות פתיחת הגבול מולו, נוכח קשריו עם ארגון האחים המוסלמים במצרים,³⁹ שמהווה אופוזיציה למפלגת השלטון במצרים.

מצרים תומכת בחיזוק הרשות הפלסטינית בראשות עבאס אל מול חמאס, לפי גורמים מצריים אחרים, משום שרק הראשונה מחוייבת לתהליך השלום ולהסכמי אוסלו, אותם מנסה מצרים לשמה.⁴⁰ הסכמי אוסלו, עליהם התומה מצרים כעדה, בצד ארצות הברית ורוסיה, קושרים בין רצועת עזה לגדה המערבית ומגדירים אותן "יחידה טריטוריאלית אחת".⁴¹ האינטרס של מצרים בקידום הסכמים אלה נובע מרתיעתה מתסריט לפיו אל נוכח כשלונם תתנער ישראל מעזה לחלוטין, תנתק כליל את הזיקה בין הרצועה לבין הגדה המערבית ו"תפיל" את הרצועה למעמסה על מצרים.⁴² לפי גורם שמקורב למשרד החוץ המצרי, ישראל אכן מאיימת על מצרים שכן יקרה, אם האחרונה לא תכבד את עמדתה בדבר סגירת רפיח.⁴³

מקורות מצריים מדגישים כי הרצועה היא שטח כבוש בידי ישראל, ועל כן האחרונה נושאת באחריות ומחוייבות אליו. משום כך, לדבריהם, מסרבת מצרים להפעיל מעבר גבול עצמאי בין שטחה לבין הרצועה ואף נמנעת מלהתיר העברת סחורות מטעם ארגונים הומניטריים בינלאומיים מתחומה ישירות לרצועה דרך מעבר רפיח. בעמדתה הרשמית גורסת מצרים כי סחורות הומניטריות נשלחות משטחה לרצועת עזה דרך מעבר כרם שלום, בתיאום מלא עם ישראל,⁴⁴ ולמעשה בכפוף להגבלות שמטילה ישראל על כניסת סחורות לרצועה. מצרים אינה מוכנה להיות אחראית לעזה מבחינה ביטחונית והומניטרית, כי היא רואה זאת כחובתה של ישראל ככוח הכובש.⁴⁵

³⁸ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-12.10.08.

³⁹ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

⁴⁰ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-12.10.08.

⁴¹ הסכם הביניים, פרק 2, סעיף 11.

⁴² נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08. ההסתייגות המצרית ממיזוג עם רצועת עזה - אזור בעל צפיפות אוכלוסין גבוהה, שיעורי אבטלה גבוהים והעדר תשתית נאותה - אינה חדשה, ובאה לידי ביטוי כבר בין 1948 ל-1967, כאשר מצרים החזיקה ברצועה כשטח כבוש. באותה תקופה הקפידה מצרים שלא לספח את הרצועה לשטחה, לא להעניק מעמד חוקי לפלסטינים בתחומה הריבוניים, ולהגביל את מספרם בתחומה. ר' אילת יחיאב, "הנוכחות המצרית בציר 'פילדלפי' אינטרסים אזוירים, אתגרים מקומיים", עדכן אסטרטגי, כרך 8, גיליון 3, נובמבר 2005.

⁴³ נמסר בראיון עם עו"ד שרי בשי מעמותת גישה.

⁴⁴ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08. בינואר 2009, באופן חריג, התירה מצרים כניסת עשרות אמבולנסים ומשאיות עם ציוד רפואי דרך רפיח לבתי החולים ברצועת עזה, שכרעו תחת עומס הטיפול באלפי פצועים שנפגעו כתוצאה מהמתקפה הצבאית הישראלית נגד רצועת עזה, במצב של מחסור חמור בציוד רפואי. מקור: OCHA, Protection 2009 16-20 January, on Civilians Weekly Report, בעמ' 4, זמין ב-http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_protection_of_ civilians_weekly_2009_01_20_english.pdf

⁴⁵ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

בינואר 2008 נפרץ גבול עזה-מצרים בידי חמאס, ומאות אלפי תושבים מהרצועה הסגורה נהרו לשטח מצרים. הדבר הביא את מצרים, בצד התנגדותה לפתיחה סדירה של מעבר רפיח בתיאום עם חמאס, להסיק שגבול סגור הרמטית בינה לבין הרצועה מהווה איום עבורה. על-פי פירסומים בתקשורת, החלה מצרים בפברואר 2008 לפעול ברמה הדיפלומטית במטרה להביא לפתיחה מוסדרת ומוסכמת של הגבול, ובמקביל, היא החלה במרץ לפתוח את המעבר מעת לעת, בידיעת ישראל.

על מנת להגיע להסדר בינלאומי חדש או מחודש בדבר פתיחת רפיח מנהלת מצרים מגעים עם הצדדים השונים, בהם ישראל, חמאס והרשות הפלסטינית, ויוצאת ביוזמות שונות לפתיחת הגבול, שכוללות מעורבות של האיחוד האירופי וארצות הברית.⁴⁶ לפי עמדתה הרשמית, מצרים דוגלת בהשבת הסכם המעברים המקורי על כנו, אך תשתף פעולה גם עם כל הסכם אחר, ובלבד שיהיו חתומות עליו ישראל והרשות הפלסטינית.⁴⁷ מקורות מצריים נוספים מדגישים

שבה בעת, פועלת מצרים על מנת שמעבר רפיח יופעל בשיתוף פעולה בין חמאס והרשות הפלסטינית, ולצורך כך היא מקיימת שיחות עם נציגים של שני הצדדים ומנסה ללחוץ עליהם להגיע להסכמה. לפי אותם מקורות, הצדדים הפלסטיניים מסרבים להתפשר על חלוקת השליטה במעבר, ועל כן מהווים את המכשול הגדול ביותר לפתיחת רפיח.⁴⁸

פתיחות אד הוק של מעבר רפיח נערכות בידי מצרים מעת מעת, לפי עמדתה הרשמית, לצרכים הומניטריים, על מנת "לשחרר קיטור"

ולתת לאנשים לנשום אוויר.⁴⁹ גורמים מצריים נוספים מונים גם שיקולים ביטחוניים ושיקולים שנוגעים לדעת הקהל במצרים ובעולם הערבי כעומדים בבסיס ההחלטה לפתוח את הגבול אד הוק: לדבריהם, הלחץ שנוצר ברצועה הסגורה נתפס בעיני מצרים כמאיים עליה, שכן היא צופה שהוא עלול להתפרץ ברפיח. כהתבטאות אותם גורמים, "הבלון שישאל מנפחת ברצועת עזה יתפוצץ בסופו של דבר ברפיח",⁵⁰ ועזה היא "פצצה מתקתקת שתתפוצץ בפנים של המצרים,

כהתבטאות גורמים מצריים, "הבלון שישאל מנפחת ברצועת עזה יתפוצץ בסופו של דבר ברפיח", ועזה היא "פצצה מתקתקת שתתפוצץ בפנים של המצרים, לא של הישראלים". פיפוצ' כזה מנסה מצרים למנוע, באמצעות פתיחת המעבר מעת לעת.

⁴⁶ ר' למשל הארץ, יואב שטרן, אבי יששכרופ וברק רביד, "מצרים מקדמת: חמאס ופתח יפעילו יחד את המעבר ברפיח", 4.2.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/951013.html>; עמוס הראל, אבי יששכרופ ויובל אזולאי, "ראש המודיעין המצרי ינסה לקדם בישראל את פתיחת מעבר רפיח", 28.2.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/958680.html>; צבי בראל, "עד שיתממש חזון אחרית הימים", 7.3.08, זמין ב- <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/964974.html>.

⁴⁷ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

⁴⁸ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

⁴⁹ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-28.10.08.

⁵⁰ נמסר מפי מקורות מצריים רשמיים לעו"ד שרי בשי ותניה הרי מעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

לא של הישראלים".⁵¹ פיצוץ כזה מנסה מצרים למנוע, באמצעות פתיחת המעבר מעת לעת. בפתיחות הגבול הללו מנסה מצרים גם להעביר מסר לחמאס בדבר שליטתה במעבר, ולספק לו תמריץ לשמור על השקט בגבול.⁵² בנוסף, לפי גורמים מצריים, מקווה מצרים להקטין באמצעות פתיחות הגבול את הבעייה הביטחונית שנגרמת לה כתוצאה ממעבר אנשים במנהרות לסיני נוכח סגירת רפיח.⁵³

פתיחות הגבול נעשות גם בשל לחץ מצרי פנימי מצד ארגונים לא ממשלתיים, אנשי אקדמיה והתקשורת, כפי שנמסר מטעם גורמים מצריים לעמותת גישה.⁵⁴ כך, למשל, פורסמה בקיץ 2008 עצומה של 23 ארגוני זכויות אדם מצריים וערביים שדרשו ממצרים לפתוח את מעבר רפיח לסטודנטים.⁵⁵ ארגונים שונים, בהם איגודים מקצועיים, תנועות פוליטיות ואנשי אקדמיה, מנסים מעת לעת להעביר שיירות אספקה מקהיר לעזה, כמחאה נגד מצרים שמונעת מעבר סחורות לרצועה וכהבעת תמיכה בפלסטינים;⁵⁶ שיירות אלה נעצרות בכוח בידי רשויות מצרים הרבה לפני הגעתן לרפיח.

האחים המוסלמים עורכים אף הם פעילויות מחאה ציבוריות שונות, כולל נסיונות להעביר סיוע הומניטרי לרצועה, וקוראים למצרים לפתוח את מעבר רפיח.⁵⁷ דעת הקהל בעולם הערבי והמוסלמי נוכח מדיניות מצרים כלפי הפלסטינים בעזה תורמת אף היא להחלטת מצרים לפתוח את הגבול מעת לעת, לפי גורמים מצריים, שכן מצרים סובלת מתדמית ירודה בקרב קהלים אלה, בפניהם מוצג נשיא מצרים כמי ששם את עזה בסגר.⁵⁸

גם נוכח המשבר ההומניטרי החמור ברצועת עזה בדצמבר 2008 - ינואר 2009, כתוצאה מהמתקפה הצבאית הישראלית נגד רצועת עזה, ומול ביקורת חריפה מצד העולם הערבי ודעת קהל מצרית, סירבה מצרים לפתוח את מעבר רפיח לתנועה סדירה. נשיא מצרים, חוסני מובארכ, הכריז עם פרוץ המשבר: "אנו במצרים איננו עומדים לתרום להנצחת הקרע [בין חמאס לרשות הפלסטינית] באמצעות פתיחת מעבר רפיח בהעדר הרשות הפלסטינית והמשקיפים המאויחדו האירופי, תוך הפרה של ההסכם מ-2005".⁵⁹

⁵¹ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-12.10.08.

⁵² נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

⁵³ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-12.10.08.

⁵⁴ ש.ם.

⁵⁵ ר' מרכז בחריין לזכויות אדם, הודעה לעיתונות מ-19.8.08, זמין ב-<http://www.bahrainrights.org/en/node/2388>

⁵⁶ נמסר מפי פעילת זכויות אדם מצרית לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה בראיון שנערך ב-20.10.08. ר' גם אל ג'זירה, "קהיר מונעת סעד לרצועה, חמאס מאשר מבוי סתום בשיחות, שליטי" (בערבית), 7.10.08, זמין ב-<http://www.aljazeera.net/news/archive/-/archive?Archived=1100673>

⁵⁷ ר' למשל אתר האחים המוסלמים, "סטודנטים בקהיר מוחים למען עזה" (בערבית), 1.11.08, זמין ב-<http://www.ikhwanonline.com/> Article.asp?ArtID=42075&SecID=304. ר' גם חדשות אל בשיר, "מצרים עצרה 21 חברי האחים המוסלמים משום שניסו לסייע לאנשי עזה" (בערבית), 19.12.08, זמין ב-<http://www.islamtoday.net/albasheer/artshow-12-105576.htm>

⁵⁸ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון מ-12.10.08.

⁵⁹ ערוץ החדשות אל ערבייה, Egypt to keep Gaza border closed: Mubarak Says unless Abbas regains control over the territory, <http://www.alarabiya.net/articles/2008/12/30/63123.html>, זמין ב-30.12.08.

עמדת שלטון חמאס ברצועת עזה:

חמאס מתנגד לכל שליטה ישראלית בתנועה בין עזה לבין מצרים ומתנער מהסכם המעברים:

- הסכם המעברים אינו תקף.
- מעבר רפיח הוא מעבר גבול מצרי-פלסטיני, וצריך להיות מופעל באמצעות הסכם בין השלטון הפלסטיני והמצרי.
- התנגדות לכל שליטה ישראלית בתנועת התושבים בין הרצועה ומצרים.
- הסכמה לפיקוח אירופי במידה ויסייע לפתיחת רפיח.

בניגוד לשאר הצדדים, שלטון חמאס ברצועה אינו מכיר בתקפותו של הסכם המעברים, אשר יישומו נקטע מאז החל חמאס לשלוט ברצועה.⁶⁰ נציגי חמאס גורסים כי הכיבוש הישראלי ברצועה נגמ, ומצהירים על התנגדותם לכל שליטה ישראלית בתנועת התושבים בין רצועת עזה ומצרים: בין אם בצורת פיקוח ישראלי במצלמות וידאו על המעבר, כפי שהיה במסגרת יישום הסכם המעברים, או באמצעות הפעלת מעבר כרם שלום בין הרצועה למצרים, תוך פיקוח ישראלי ישיר על העוברים.⁶¹ מעבר לסירובו העקרוני למעורבות ישראל בגבול שבין מצרים לרצועה, מתנגד חמאס לבידוק ישראלי של העוברים בשל חשש כי ישראל תסרב לאפשר מעבר על בסיס פרטני ואף תעצור חלק מהעוברים.⁶²

נציגי חמאס טוענים כי מעבר רפיח הוא מעבר גבול מצרי-פלסטיני, אשר צריך להיות מופעל באמצעות הסכם בין השלטון הפלסטיני והמצרי, בלי שום מעורבות של ישראל. חמאס מוכן לפיקוח אירופי על המעבר, במידה ויש בכך בכדי להקל על פתיחת רפיח, ולא להוות מכשול.⁶³

חמאס מצהיר על נכונותו לחלוק את האבטחה ברפיח עם המשמר הנשיאותי של הרשות הפלסטינית, אך דורש להשאיר בידיו את הסמכות לאשר פרסונלית כל מי שאמור לאייש את הצד הפלסטיני של המעבר.⁶⁴ בפועל, בהעדר הסכם לשליטה משותפת, חמאס אינו מאפשר את פעילותו של המשמר הנשיאותי ברצועת עזה ואת נוכחותו במעבר רפיח.

⁶⁰ נמסר מפי ד"ר באסם נעים, שר הבריאות בעזה, לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בראיון ב-17.12.08.

⁶¹ שם, וכן נמסר מפי איהאב אל ע'סיני ממשרד הפנים בעזה לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בראיון ב-1.10.08.

⁶² נמסר מפי ד"ר באסם נעים, שר הבריאות בעזה, לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בראיון ב-17.12.08.

⁶³ שם. איהאב אל ע'סיני ממשרד הפנים (ר' הערה 61 לעיל) הוסיף שחמאס יסכים לפיקוח האירופי בתנאי שהפקחים האירופים יתגוררו בתוך הרצועה, כך שישראל לא תוכל למנוע את הגעתם לגבול.

⁶⁴ נמסר מפי ד"ר באסם נעים, שר הבריאות בעזה, לעאידה עבד אלבארי מעמותת גישה בראיון ב-17.12.08.

עמדת הרשות הפלסטינית:

הרשות הפלסטינית מתנגדת לפתיחת מעבר רפיח כל עוד כוחותיה אינם שולטים במעבר
וברצועה כולה:

- "מעבר רפיח לא ייפתח עד שיוחזר המצב לקדמותו"⁶⁵; דהיינו יושב על כנו הסכם המעברים, תתאפשר נוכחות המשמר הנשיאותי בגבול, ותקטע שלטון חמאס ברצועה.
- תמיכה במעבר בין הרצועה ומצרים דרך מעבר כרם שלום שבשליטת ישראל, כפתרון זמני.
- תמיכה בפתיחות אד הוק לצרכים הומניטריים.

הרשות הפלסטינית חתומה על הסכם המעברים, ואנשי המשמר הנשיאותי שלה איישו את הצד הפלסטיני של מעבר רפיח כאשר זה פעל כסדרו. מאז השתלטותו של חמאס על הרצועה ועל מעבריה, נמנעה פעילותו של המשמר הנשיאותי במעבר רפיח וברצועה בכלל.

**כמו מצרים, גם הרשות הפלסטינית
דואגת שפתיחת רפיח באמצעות חמאס
תקרב את הרצועה למצרים ותרחיק
אותה מהגדה. הסכמה לפתיחת רפיח
בנוכחות חמאס נתפסת בעיניה כהכרה
בשלטון חמאס ברצועה וכותרת על
שאיפתה לשליטה בלעדית באזור זה.**

העמדה העקבית של הרשות הפלסטינית מאז היא כי פתיחה מחדשת של רפיח צריכה להעשות לפי הסכם המעברים, תוך החזרת אנשי המשמר הנשיאותי של הרשות לצד הפלסטיני של הגבול. כל עוד אין זה מסתייע, מתנגדת הרשות לפתיחת המעבר באופן סדיר בידי מצרים מול חמאס, על מנת שלא להכשיר את שלטונו של האחרון ולהעניק לו לגיטימציה.⁶⁶

לפי מקור בכיר במשרדו של מחמוד עבאס, "הנשיא עבאס תומך בכל אסטרטגיה אשר תשים קץ לסבל אנשיו"⁶⁷; כדי להקל על מצוקת האנשים, לפי בכיר אחר ברשות, תומכת הרשות הפלסטינית בחלופה של מעבר כרם שלום כחלופה זמנית, ואף מנסה לשכנע את ישראל להפעיל את המעבר, אשר מצוי בשטח ישראל ומאפשר תנועה בין הרצועה למצרים בפקוק ישראל.⁶⁸ לפי נציגי הרשות, שואפת הרשות הפלסטינית להמשיך את תהליך השלום, להגיע לסיום הכיבוש, לזכות לתמיכה בינלאומית ולשלוט בגבולות. היא רואה בהמשך שליטת חמאס

⁶⁵ נמסר מפי נביל עמר, השגריר הפלסטיני בקהיר, לערבייה מנסור מעמותת גישה בשיחת טלפון מ-20.10.08.

⁶⁶ נמסר מפי בכיר במשרדו של מחמוד עבאס לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה בראיון טלפוני ב-22.7.08 ומפי נביל עמר, השגריר הפלסטיני בקהיר לערבייה מנסור מעמותת גישה בשיחת טלפון מ-20.10.08.

⁶⁷ נמסר מפי בכיר במשרדו של מחמוד עבאס לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה בראיון טלפוני ב-22.7.08.

⁶⁸ נמסר מפי חוסין אל שיח' מהוועדה האזרחית ברמאללה לעו"ד שרי בשי וערבייה מנסור מעמותת גישה בראיון ב-31.8.08.

ברצועה גורם שמטרפד את כל אלה, ומתנגדת לפתיחת רפיח בטרם יושב המצב לקדמותו, כפי שהיה לפני ההפיכה הצבאית של חמאס, כדבריה.⁶⁹

כמו מצרים, גם הרשות הפלסטינית דואגת שפתיחת רפיח באמצעות חמאס תקרב את הרצועה למצרים ותרחיק אותה מהגדה. הרשות שואפת להנהיג את כלל האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הכבושים, בגדה המערבית כמו גם ברצועת עזה, ולהמשיך את תהליך אוסלו אשר ביסס את סמכותה זו. הסכמה לפתיחת רפיח בנוכחות חמאס נתפסת בעיניה כהכרה בשלטון חמאס ברצועה וכיתור על שאיפתה לשליטה בלעדית באזור זה.

הרשות מברכת על פתיחות הגבול אך הוק אשר מצרים מקיימת, שכן היא רואה בהן הקלה על סבלם של הפלסטינים בעזה; עם זאת, בטרם "יוחזר המצב לקדמותו", דהיינו יוחזר המשמר הנשיאותי לרפיח, מתנגדת הרשות ללחוץ על מצרים לפתוח את מעבר רפיח לתנועה סדירה.⁷⁰

עמדת האיחוד האירופי:

האיחוד האירופי אינו יכול למלא את חלקו בהסכם המעברים ללא הסכמת ישראל ונוכחותה של הרשות הפלסטינית במעבר רפיח:

- השעיית פעילות הכוח האירופי ברפיח, כל עוד מאיישים את המעבר אנשי חמאס.
- המשך שהיית הכוח בישראל בהמתנה לחידוש פעולתו, ברגע שיתחדש יישום הסכם המעברים.
- פתיחת המעבר תלויה בהסכמה בין ישראל לחמאס, שתכלול את שחרור שליט, הסכם בין הרשות הפלסטינית וחמאס, והסכמת ישראל לאופן פתיחת הגבול.

במסגרת יישום הסכם המעברים פיקח כוח של האיחוד האירופי על מעבר רפיח (EUBAM), כצד שלישי. ההסכם העניק לכוח האירופי מעמד נייטרלי ביחס למעבר, בלי מנדט לפתוח או לסגור את הגבול בעצמו ללא הסכמה ושיתוף פעולה של שני הצדדים, ישראל והרשות הפלסטינית. ברוב התקופה בה הופעל הסכם המעברים היה מעבר רפיח סגור, בהחלטת ישראל; פקחי הכוח האירופי נהגו לקבל את הכרזותיה של ישראל בדבר סגירת המעבר מטעמים ביטחוניים, ולהמנע מלהגיע לגבול.⁷¹ ברמה הדיפלומטית, ניסה האיחוד באותה תקופה להביא לפתיחת המעבר, בעיקר לצרכים הומניטריים, באמצעות פניות לישראל ותיווך בין הצדדים.⁷²

⁶⁹ נמסר מפי בכיר במשרדו של מחמוד עבאס לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה בראיון טלפוני ב-22.7.08.

⁷⁰ נמסר מפי נביל עמר, השגריר הפלסטיני בקהיר לערבייה מנסור מעמותת גישה בשיחת טלפון מ-20.10.08. תגובתה של הרשות הפלסטינית לדו"ח מופיעה בנספח ב'.

⁷¹ מכתב מג'ב מריה טלריה, דוברת הכוח האירופי המפקח על מעבר רפיח (EUBAM), לעו"ד נעם פלג מעמותת גישה מ-15 בינואר 2007.

⁷² EUBAM, הודעה לעיתונות מ-14.11.06, זמין ב- <http://www.eubam-rafah.eu/portal/en/node/396>

לפי אתר האינטרנט של הכוח האירופי, המנדט של הכוח מתמקד בביקורת, וידוא והערכה של תפקודה של הרשות הפלסטינית בנוגע ליישום הסכם המעברים במעבר רפיח.⁷³ עם השתלטות חמאס על הרצועה ביוני 2007 נמנעה מהרשות הפלסטינית הנוכחות במעבר רפיח. הכוח האירופי הפסיק באותה עת את פעילותו ברפיח, נוכח מדיניות האיחוד האירופי שלא לדבר עם חמאס ובשל חשש לבטחונו של הכוח, אשר היה מוגן עד אז בידי כוחות המשמר הנשיאותי של הרשות הפלסטינית.⁷⁴ מאז, משעָה האיחוד האירופי את פעילותו ברפיח, כל עוד מאיישים את המעבר אנשי חמאס ולא אנשי הרשות הפלסטינית. עם זאת, הכוח מוסיף לשהות בישראל - אם כי במתכונת מצומצמת - ולשמור על יכולתו המבצעית, ומביע נכונות לחידוש מידי של פעולתו, ברגע שיתחדש יישום הסכם המעברים.⁷⁵

על מנת שרפיח ייפתח מחדש, לפי אתר הכוח האירופי, צריכים להתקיים כמה תנאים: הסכמה בין חמאס וישראל בדבר חילופי אסירים, שיכלול את שחרורו של החייל גלעד שליט ומאות אסירים פלסטינים; הסכם בין הרשות הפלסטינית וחמאס; התקדמות משמעותית מצד מצרים בהפסקת הברחות הנשק ממצרים לרצועה דרך מנהרות, והסכמת ישראל להסדרים להפעלת

⁷³ אתר EUBAM, זמין ב-<http://www.eubam-rafah.eu/portal/en/node/8>.

⁷⁴ נמסר מפי מריה טלריה, דוברת EUBAM, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, בשיחת טלפון ב-28.07.2007.

⁷⁵ נמסר מפי מריה טלריה, דוברת EUBAM, לתניה הרי מעמותת גישה, בדוא"ל ב-3.8.08.

מעבר הגבול.⁷⁶ לפי נציגיו בישראל, האיחוד האירופי "מנסה לתרום באופן חיובי לפתרון קונקרטי בשטח, בתיאום עם ממשלת ישראל והרשות הפלסטינית",⁷⁷ ועוסק באופן מתמשך מול הצדדים השונים בפעילות דיפלומטית ופוליטית בדרגים גבוהים, על מנת להביא לפתיחה מחודשת של המעבר.⁷⁸

עמדת ארצות הברית:

תמיכה בפתיחה מחודשת של רפיח על בסיס הסכם המעברים, ובהשתתפות הרשות הפלסטינית וישראל.

ארצות הברית, כמו האיחוד האירופי, תיווכה בין ישראל והרשות הפלסטינית במשא ומתן שהביא לחתימה על הסכם המעברים. מאז השתלטות חמאס על צדו הפלסטיני של מעבר רפיח וקטיעת יישומו של הסכם המעברים, ממעטת ארצות הברית לעסוק במעבר רפיח, לפחות באופן ציבורי.

**ארצות הברית לוחצת על מצרים
למנוע הברחות מתחומה לתוך
הרצועה דרך מנהרות באזור רפיח
ולפעול למען איתורן והריסתן; היא אף
החליטה להטיל על מצרים סנקציה
כלכלית בהקשר זה ובהמשך המירה
את הסנקציה בסיוע כלכלי שיסייע
למצרים לפעול בכיוון.**

מחלקת המדינה האמריקאית, אליה פנתה עמותת גישה באמצעות השגרירות האמריקאית בתל אביב, הודיעה כי היא אינה מעוניינת להשיב לשאלות לגבי מדיניות ארצות הברית ביחס למעבר רפיח. לפי התבטאויות רשמיות, תומכת ארצות הברית בפתיחה מחודשת של רפיח רק על בסיס עקרונות הסכם המעברים, בנוכחות כוחות הרשות הפלסטינית ופקחים אירופיים.⁷⁹

ארצות הברית לוחצת על מצרים למנוע הברחות מתחומה לתוך הרצועה דרך מנהרות באזור רפיח ולפעול למען איתורן והריסתן; היא אף החליטה להטיל על מצרים סנקציה כלכלית

בהקשר זה ובהמשך המירה את הסנקציה בסיוע כלכלי שיסייע למצרים לפעול בכיוון.⁸⁰ לדברי מקורות מצריים, ארצות הברית אף מפעילה לחץ על מצרים שלא להפר את הסכם המעברים, ולא לפתוח את מעבר רפיח שלא במסגרת הסכם זה.⁸¹

⁷⁶ אתר EUBAM, זמין ב-<http://www.eubam-rafah.eu/portal/en/node/457>.

⁷⁷ נמסר מפי רמירו קיבריאן אוזאל, ראש משלחת הנציבות האירופית לישראל, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה במכתב מ-8.8.07.

⁷⁸ נמסר מפי מריה טלריה, דוברת EUBAM, לתניה הרי מעמותת גישה בדוא"ל ב-3.8.08.

⁷⁹ מחלקת המדינה של ארצות הברית, עדכון יומי לעיתונות, 6.1.09, זמין ב-<http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2009/jan/113610.htm>.

⁸⁰ ר' לעיל, בעמ' 45-46.

⁸¹ נמסר מפי מקורות מצריים לעמותת גישה בראיון ב-19.3.08.

פרק ו'

ניתוח אחריות הצדדים לסגירת מעבר רפיה

בפרק הקודם, הבאנו את עמדות הצדדים לגבי התנאים בהם הם היו מסכימים לאפשר את פתיחתו של מעבר רפיה. כעת, נפנה לניתוח שלנו באשר לשתי שאלות מרכזיות: ראשית, מי סוגר את מעבר רפיה, ומה התפקיד של כל צד בסגירתו? שנית, אילו חובות מוטלות על כל צד, כתוצאה משליטתו באפשרות של תושבי עזה לצאת מעזה ולהיכנס אליה ובהתחשב בפעולותיהם של שאר הצדדים?

ישראל

על אף שכוחות ישראליים אינם נמצאים בגבול מצרים-עזה באופן קבוע, מוסיפה ישראל להפעיל שליטה מהותית ועקיפה באפשרות לפתוח את מעבר רפיה, ועושה שימוש בשליטה זו על מנת להפעיל לחץ על תושבי עזה, כחלק ממדיניות של ענישה קולקטיבית. ישראל שולטת בכל שאר המעברים של רצועת עזה וסוגרת אותם, ובכך יוצרת תלות במעבר רפיה כערוץ בלעדי בין הרצועה לעולם החיצון.

שליטת ישראל במעברי הרצועה, בנוסף לשליטתה בהיבטים משמעותיים נוספים של החיים ברצועת עזה, מולידה את אחריותה של ישראל לאפשר חופש תנועה מעזה ואליה. לפי עמדות גישה ורל"א, שליטה זו מהווה שליטה אפקטיבית, אשר מטילה על ישראל חובות מכוח דיני הכיבוש; אולם, גם על-פי העמדה שלא מדובר בכיבוש, השליטה הישראלית בעזה - בעבר ובהווה - מטילה על ישראל חובות כלפי תושבי עזה מתוקף דיני זכויות האדם, מתוקף זכות המעבר של תושבי הרצועה החסומה, וכפועל יוצא של דיני "פוסט-כיבוש". אחריות זו מחייבת את ישראל לאפשר את הפעלתו הסדירה של מעבר רפיה ולחילופין לאפשר תנועה דרך המעברים האחרים - ים אוויר ויבשה.

על ישראל מוטלת אחריות מיוחדת למערכת הבריאות בעזה, ובכלל זה לגישה של חולים לטיפול רפואי שאינו זמין ברצועה, בין היתר כתוצאה מהסגר הישראלי, המונע ממערכת הבריאות בעזה להתפתח.

שליטת ישראל ברפיח ובמעברי הגבול האחרים של רצועת עזה

מאז ביצוע תכנית ההתנתקות בקיץ 2005, לישראל אין נוכחות קרקעית קבועה בגבול בין עזה לבין מצרים ובמעבר רפיח. האם משמעות הדבר, כי היא אינה מפעילה שליטה על פתיחתו של מעבר רפיח? גורמים ישראליים רשמיים מצהירים על העדר שליטה ישראלית ברפיח, אך בד בבד מכריזים שהמעבר יישאר סגור לפי תנאיהם. כך, טוענת ישראל בפני בית המשפט העליון כי "לישראל אין כל שליטה אפקטיבית-פיזית במעבר זה", ולעומת זאת מצהירים נציגיה כי ההחלטה על פתיחת המעבר "מסורה בידי שר הביטחון והוא טרם החליט על מועדי הפתיחה הקרובים", וכי "אם גלעד שליט לא ישוחרר, מעבר רפיח לא ייפתח". כיצד ניתן להבין את המסר הכפול אשר מעבירים נציגי ישראל בנוגע לשליטת ישראל במעבר רפיח?

אין באפשרותנו להיכנס לחדרי החדרים ולהאזין לדיונים בהם קובעות רשויות ישראל את מדיניותן בנוגע למעבר רפיח ופועלות ליישמה באמצעות מגעיהן עם מצרים, ארצות הברית, הרשות הפלסטינית והאיחוד האירופי. עם זאת, ברור כי אף אחד מהצדדים הללו אינו נוקט את מדיניותו מבלי לתאם את עמדתו עם האחר, והדבר נכון בעיקר לגבי מצרים וישראל, הגורמים העיקריים שיכולים להביא לכך שמעבר רפיח ייפתח. מכאן עולה כי כאשר מצרים בוחרת שלא לפתוח את מעבר רפיח - החלטה זו קשורה לעמדתה של ישראל, הגם שלמצרים אינטרסים משלה שלא לפתוח את המעבר מול שלטון חמאס.

כאשר גורמים ישראליים מכריזים כי מעבר רפיח לא ייפתח ללא שחרורו של גלעד שליט, לא מדובר במשאלה בלבד או באבחנה אינפורמטיבית שנמסרת מצד צופה מן הצד; מאחורי המסרים הללו, ומאחורי הצייתנות של הגורמים הרלוונטיים לסירובה של ישראל לאפשר את יישום הסכם המעברים ולהצהרותיה בדבר סגירת רפיח - עומד השימוש בשליטה עקיפה - אך מהותית - על פתיחתו של המעבר.

שליטה זו מופעלת באמצעות יכולתה של ישראל להטיל וטו על פתיחת המעבר לתנועה סדירה, שבאה לידי ביטוי בסירובה להשתתף בהסכם המעברים ובהתנגדותה להסכמים חלופיים שיאפשרו תנועה סדירה ברפיח. ממועד נפילתו בשבי של שליט ועד יוני 2007, ישראל היתה היחידה מבין הצדדים שהתנגדה ליישום סדיר של הסכם המעברים, ובשל כך היה מעבר רפיח סגור רוב הזמן בתקופה זו, ונפתח רק כאשר שר הביטחון החליט על כך. החל מיוני 2007 גם יתר הגורמים המעורבים מתנגדים ליישום ההסכם - הרשות הפלסטינית, שהינה צד להסכם, חמאס, ששולט בפועל בצד הפלסטיני של מעבר רפיח ומתנגד לפתיחתו תחת פיקוח ישראלי, מצרים, ששולטת בצידו המצרי של המעבר והאיחוד האירופי, אשר שימש ככוח פיקוח - ובשל כך מעבר רפיח סגור לתנועה סדירה.

מבלי לגרוע מאחריותם של הגורמים האחרים המעורבים - התנגדותה של ישראל לפתיחת המעבר מהווה גורם מרכזי בסגירתו, בשל שליטתה העקיפה של ישראל במעבר רפיח: שליטה זו נובעת מכך שגם לאחר ביצוע תכנית ההתנתקות, ישראל חתומה על הסכם המעברים שאמור

להסדיר את פתיחת מעבר רפיח; מכך שכל הצדדים, למעט חמאס, רואים את הסכמתה כתנאי הכרחי לפתיחת המעבר; מיכולתה להציב כוחות בגבול בין עזה למצרים - יכולת אשר מומשה מספר פעמים מאז ההתנתקות; מיכולתה הממשית להשפיע על מצרים, אשר מחזיקה בפועל את המפתחות למעבר רפיח מהצד המצרי, להשאירו סגור; מהשליטה שהיא מפעילה על הרשות הפלסטינית ועל מרחב התמרון שבה מותר לה לפעול, בהיותה רשות שאינה ריבון אלא יונקת את כוחה מסמכויות שהועברו אליה על ידי ישראל, במסגרת הסכמי הביניים,¹ וכן מיכולתה של ישראל לנתב את כל התנועה מרצועת עזה ואליה למעבר רפיח, על ידי סגירת כל הגבולות האחרים של רצועת עזה - ים, אוויר ויבשה. כל אלה מצביעים על המשך שליטה עקיפה, אך מהותית, של ישראל באפשרות לפתוח את מעבר רפיח. ישראל משתמשת בשליטה עקיפה זו מאז יוני 2006 לצורך סגירתו של מעבר רפיח, כדי להפעיל לחץ על תושבי עזה: אם במטרה ללחוץ לשחרורו של החייל השבוי גלעד שליט,² ואם כחלק מההגבלות שהיא מטילה על האוכלוסייה האזרחית בעזה, במטרה לפגוע בשלטון החמאס ברצועה.³

ישראל טוענת בפני בית המשפט העליון כי "לישראל אין כל שליטה אפקטיבית-פיזית במעבר זה", ולעומת זאת מצהירים נציגיה כי "ההחלטה על פתיחת המעבר מסורה בידי שר הביטחון והוא טרם החליט על מועדי הפתיחה הקרובים", וכי "אם גלעד שליט לא ישוחרר, מעבר רפיח לא ייפתח".

יש לנתח את השליטה שמפעילה ישראל במעבר רפיח, על רקע שליטתה בשאר מעברי הרצועה. זאת, משני טעמים: ראשית, ישראל שולטת על עזה באופן הדוק מבחוץ, תוך שהיא מונעת מתושבי הרצועה תנועה דרך המים הטריטוריאליים והמרחב האווירי של רצועת עזה, ומגבילה כמעט לחלוטין את השימוש במעברים היבשתיים עם ישראל.

שליטה זו, יחד עם שליטתה בהיבטים משמעותיים נוספים של החיים בעזה, מטילות על ישראל חובות מיוחדות כלפי תושבי עזה, בייחוד בנוגע לזכותם לחופש תנועה.

שנית, באמצעות סגירת יתר המעברים מהרצועה, הפכה ישראל את עזה לשטח חסום ואת מעבר רפיח לערוץ כמעט בלעדי לצורך תנועה מרצועת עזה ואליה; מצב זה אינו טבעי מבחינה גיאוגרפית ומבחינת זיקה תרבותית, ואינו מחוייב המציאות: לרצועת עזה מרחב אווירי שפעם פעל בו שדה תעופה, מים טריטוריאליים שבהם אמור היה להיבנות נמל, ומעבר יבשתי עם ישראל, אשר נהג לחבר בין עזה לבין ישראל והגדה המערבית. טבעי היה שתנועה סדירה של אנשים וסחורות תתבצע גם דרך המעברים הללו, אולם הדבר אינו מתאפשר, בגין מדיניות הסגר

¹ גישה, כובשים מנותקים, עמ' 53-55 (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23).

² סטטוס מעבר רפיח, סיכום דיון שנערך בלשכת יועץ שר הביטחון, ר' הערה 8, בעמ' 100; דבריו של עמוס גלעד, ר' הערה 18, בעמ' 102.

³ החלטת הקבינט המדיני בטוחני מ-19.9.07, ר' הערה 21 בעמ' 35.

הישראלית. במאמציה של ישראל להנציח את מצבו הסגור של רפיח, משלימה ישראל את הסגר, וסותמת את הגולל על חופש התנועה של תושבי הרצועה.

חובתה של מצרים לפתוח את מעבר רפיח נובעת מהסגר הישראלי שמוטל על שאר מעברי הרצועה. בניגוד לכך, למשל, לפני הסכם השלום בין ישראל ומצרים לא הוטלה על מצרים חובה לפתוח את גבולה עם ישראל, למרות שכל מעברי הגבול היבשתיים של ישראל היו סגורים, וזאת משום שלרשות האחרונה עמדו נמלי ים ותעופה לצורך מגע עם העולם החיצון. לעומת זאת, כפי שיוסבר בהמשך, סגירת המעברים של רצועת עזה בידי ישראל - ים, אוויר ויבשה - היא זו שיוצרת חובה אצל הצדדים האחרים, ובעיקר מצרים, לפתוח את מעבר רפיח.

שליטת ישראל ברצועת עזה

גם אחרי נסיגת כוחות צה"ל מרצועת עזה ב-2005, מוסיפה ישראל לשלוט בהיבטים משמעותיים של החיים ברצועת עזה, בייחוד במעבר אנשים וסחורות אל הרצועה וממנה דרך הים, היבשה והאוויר,⁴ במרשם האוכלוסין, לרבות בקביעה מיהו תושב עזה,⁵ ובמערכת המיסוי, ודרכה במימון

שירותים ציבוריים.⁶ עמדתן של עמותות גישה ור"א היא כי בכך, שליטת ישראל ברצועה מגיעה לדרגה של שליטה אפקטיבית; כאשר שליטה כזו מתקיימת - מתקיים מצב של כיבוש, לפי המשפט הבינלאומי.⁷ אי לכך, גורסות העמותות כי רצועת עזה היא עדיין שטח כבוש בידי ישראל, ומשום כך חלות על ישראל חובות כלפי האוכלוסיה האזרחית בעזה, מתוקף המשפט ההומניטרי הבינלאומי.⁸

לעמדה זו שותפים האומות המאוחדות,⁹ הצלב האדום הבינלאומי¹⁰ וגורמים בינלאומיים רבים נוספים.

מבלי לגרוע מאחריותם של הגורמים האחרים המעורבים - התנגדותה של ישראל לפתיחת המעבר מהווה גורם מרכזי בסגירתו, בשל שליטתה העקיפה של ישראל במעבר רפיח

⁴ ר' גישה, כובשים מנותקים, עמ' 29-45 (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23).

⁵ שם, עמ' 49-51. וכן ר' לעיל, בעמ' 49-53.

⁶ גישה, כובשים מנותקים, עמ' 51-52.

⁷ שם, פרק 4.

⁸ מידע מפורט על אודות עמדה זו ניתן למצוא שם.

⁹ נמסר מפי איב סורוקובי ממשרד דובר המזכירות הכללית של האו"ם, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, בדוא"ל מ-27.2.07.

¹⁰ "עמדת הוועד הבינלאומי של הצלב האדום היא כי רצועת עזה מוסיפה להיות כבושה בידי מדינת ישראל [...] המחוייבויות שמוטלות על ישראל ככוח כובש במצב זה מופחתות, משום שלישראל אין עוד נוכחות קבועה בשטח. מחוייבויות אלה קשורות למרכיבי השליטה שנשמרו בידי ישראל, כמו שליטה בגבולות [...]". נמסר מפי לארי מייבי, מנהל המחלקה המשפטית של משלחת הוועד הבינלאומי של הצלב האדום בישראל ובשטחים הכבושים, לעו"ד שרי בשי מעמותת גישה, בדוא"ל מ-4.2.09.

בית המשפט העליון הישראלי, לעומת זאת, אינו מחיל את דיני הכיבוש על רצועת עזה, מתוך עמדה כי לישראל אין שליטה על הנעשה בתוך הרצועה ולכן אין היא נושאת ב"חובה כללית לדאוג לרווחת תושבי הרצועה"; עם זאת, בית המשפט העליון קבע שישראל מוסיפה לשאת בחובות ביחס לתושבי עזה אשר נובעות, בין היתר, משליטתה הנמשכת בגבולותיה של עזה וכן מהתלות החזקה שנוצרה ברצועה בשירותים מטעם ישראל, בעקבות השנים בהן שלטה ישראל ברצועה ישירות, מ-1967 ועד 2005.¹¹

בין אם מתוקף המשך כיבושה של עזה בידי ישראל, ובין אם בשל שליטת ישראל בגבולות הרצועה, ושליטתה הממושכת ברצועה קודם להתנתקות - ישראל עודנה נושאת באחריות כלפי רצועת עזה ותושביה. סוג האחריות והיקפה נגזרים, בין היתר, מתחומי הפעלת השליטה וממידת השליטה המופעלת. עקרון זה עולה מפסיקתו של בית המשפט העליון הישראלי וגם מהפרקטיקה שהונהגה מאז כניסתם לתוקף של הסכמי הביניים הישראליים-פלסטיניים, במסגרתם סמכויות מסוימות הועברו לרשות הפלסטינית בעוד שישראל הוסיפה להפעיל סמכויות אחרות ולחוב חובות באותם תחומים בהם היא מוסיפה לשלוט. על כן, אחריות ישראל לרצועת עזה משתרעת על התחומים בהם ישראל שולטת, ובכלל זאת מעבר של אנשים וסחורות מעזה ואליה. בתחומים בהם ויתרה ישראל על השליטה ואפשרה לאחרים להפעיל אותה, שם אחריותה פוחתת, ועולה אחריותם של יתר הגורמים המעורבים, המפעילים שליטה באותם תחומים.¹² ככל שמדובר בשליטה על המעברים, ישראל נושאת באחריות כוללת לתנועה

¹¹ בג"ץ 9132/07 אלבסיוני נ' שר הבטחון, פס' 12 לפסק דינה של נשיאת בית המשפט העליון, ד. ביניש (טרם פורסם, 30.01.08).

¹² ר' רעננין זה גישה, כובשים מנותקים, עמ' 77-78 (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23). הצלב האדום נוקט, כאמור, בעמדה דומה.

אל רצועת עזה וממנה, בין אם מתוקף היותה כוח כובש, ובין אם מתוקף שליטתה במעברי הגבול של הרצועה - ים, אוויר ויבשה.

החלק הבא עוסק במקורות שמבססים את חובותיה של ישראל מתוקף הדין הבינלאומי ומתוקף הדין הישראלי. הניתוח המשפטי יתייחס למכלול החובות ויעמיד טענות חלופיות המתאימות לתפיסות שונות ביחס למעמדה של רצועת עזה. בהסתמך על דיני הכיבוש, דיני "פוסט כיבוש", דיני זכויות האדם והמשפט המינהלי, יבסס הניתוח את העקרון הכללי המושרש במשפט הבינלאומי והישראלי, לפיו "שליטה מולידה אחריות".

חובותיה של ישראל

חובות מכוח המשפט ההומניטרי הבינלאומי

תקנה 43 לתקנות האג, שהן חלק מהמשפט הבינלאומי המינהגי, המחייב את כל מדינות העולם מכוח מנהג העמים, מטילה על כוח כובש חובה לשמור על הסדר הציבורי ולהבטיח את קיומם של חיים תקינים ("la vie publique") לאוכלוסיה האזרחית. חובה זו כוללת אחריות לדאוג להתפתחותם של כלכלה תקינה, מערכת חינוך ובריאות ומגוון צרכי החיים.¹³ מכאן, שבהיותה הכוח הכובש בעזה, אחראית ישראל

מתוקף אמנת ג'נבה מחוייבת ישראל לאפשר לתושבים לנוע אל רצועת עזה וממנה ולהבטיח להם אספקת מזון ותרופות; האמנה מחייבת את ישראל להימנע מהגבלת תנועתם של תושבי עזה כאקט של ענישה קולקטיבית שפוגע בכלל תושבי הרצועה, בגין מעשים שהם לא ביצעו.

לדאוג לכך שמדיניותה בנוגע למעברים תאפשר לתושבי הרצועה חיים תקינים, כנדרש בתקנה 43 לתקנות האג. חופש התנועה אל רצועת עזה וממנה הכרחי להבטחת חיים תקינים משום שמימוש דרוש להגשמת זכויות אחרות ולקיומם של צרכיה הבסיסיים של האוכלוסייה, כגון קיום קשרי משפחה, רכישת השכלה, ניהול מסחר, ניהול מערכת בריאות ופיתוח עסקים.

נציין, כי ישראל חבה חובות לתושבי עזה מתוקף המשפט ההומניטרי גם לשיטתם של אלה שגורסים כי כבר לא קיים מצב של כיבוש ישראלי בעזה. כפי שצויין לעיל, גם לפי בית המשפט העליון הישראלי, עצם השליטה במעברים מטיל על ישראל חובות בנוגע לתנועה דרכם. אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, שישראל היא צד לה, קובעת בסעיף 27 - אשר חל בכל מצב של עימות מזוין, כיבוש או הפעלת כוח ושליטה על האוכלוסייה - את העיקרון הבסיסי ביחס למעמדם של האנשים עליהם היא באה להגן: "מוגנים זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך ארץ לגופם, לכבודם, לזכויותיהם המשפחתיות, לאמונתם ולפולחנם, לנימוסיהם

¹³ ר' תקנה 43 לאמנת האג (Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907), והפרשנות שניתנה לה בפסיקה הישראלית: בג"ץ 10356/02 הס נ' כוחות צה"ל בגדה המערבית, פ"ד נח(3) 460, 443; בג"ץ 393/82 גמיעת אסכאן אלמעלמון אלטעאווני נ' מפקד כוחות צה"ל, פ"ד 804, 785 (4) 804.

ולמנהגיהם"¹⁴. הזכות לחופש תנועה נגזרת מהזכות הבסיסית לכבוד ולאוטונומיה של רצון הפרט.¹⁵ בסעיף 33 קובעת האמנה כי "שום מוגן לא יענש על עבירה שלא ביצע בעצמו", ומוסיפה כי עונשים קולקטיביים הינם אסורים. יש להדגיש, כי האיסור על עונשים קולקטיביים קיים לא רק במצבים של כיבוש, אלא גם במצבים נוספים בהם תושבים מוצאים את עצמם תחת שליטה של כוח זר.¹⁶

עם זאת, החובות הנגזרות ממעמד המיוחד של מוגנים מוגברות במצב של כיבוש; כך, למשל, חייבת המדינה השולטת בשטח כבוש להבטיח אספקת מזון ותרופות לאוכלוסייה (סעיפים 55, 59), להבטיח את תפעולם הראוי של מוסדות הרפואה בשטח הכבוש (סעיף 56), ולהקל על חלוקתם המהירה של משלוחי הסיוע (סעיף 61). לפי סעיף 69 לפרוטוקול הראשון לאמנות ג'נבה המדינה הכובשת צריכה להבטיח גם אספקה של ביגוד, ציוד שינה, אמצעי מחסה, ואספקה אחרת, החיונית להישרדות האוכלוסייה האזרחית של השטח הכבוש.¹⁷

מתוקף אמנת ג'נבה, אם כך, מחוייבת ישראל לאפשר לתושבים לנוע אל רצועת עזה וממנה ולהבטיח להם אספקת מזון ותרופות; כמו כן, מחייבת האמנה את ישראל להימנע מהגבלת תנועתם של תושבי עזה כאקט של ענישה קולקטיבית שפוגע בכלל תושבי הרצועה, בגין מעשים שהם לא ביצעו.

חובות מכוח דיני זכויות האדם הבינלאומיים

דיני זכויות האדם הבינלאומיים חלים במקביל לדינים ההומניטריים בכל מקום בו ישראל פועלת ומפעילה שליטה, במסגרת עימות מזויין¹⁸ או במהלך כיבוש.¹⁹ דיני זכויות האדם חלים, לפחות במידה מסוימת, גם על פעולות שלטוניות שנעשות מחוץ לגבולות המדינה. התחולה החוץ-טריטוריאלית של דיני זכויות האדם נובעת מאופיים האוניברסלי והיא עוגנה בקביעותיהם של פורומים בינלאומיים שונים, כמו גם בפרקטיקות של מדינות.²⁰ גישה זו זכתה לתמיכה מסוימת גם בפסיקותיו של בית המשפט העליון בישראל.²¹

¹⁴ Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of August 12, 1949. להלן: אמנת ג'נבה הרביעית.

¹⁵ סעיף 3 המשותף לאמנות ג'נבה; סעיף 27 לאמנת ג'נבה הרביעית; סעיף 75 לפרוטוקול הנוסף הראשון לאמנות ג'נבה. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977. (להלן: הפרוטוקול הראשון).

¹⁶ ס' 27 ו-33 קבועים שניהם בפרק של האמנה הרביעית שחל לא רק לגבי שטחים כבושים אלא לגבי כל מי שמוגדרים כמוגנים בס' 4 לאמנה. יתר על כן, ס' 75 לפרוטוקול הראשון קובע מפורשות כי ענישה קולקטיבית אסורה בכל עת ובכל מקום כנגד אנשים שהם בשליטתו של כוח זר.

¹⁷ הפרוטוקול הראשון, בסעיף 69.

¹⁸ Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, 1996 (I) I.C.J. 66, 240

¹⁹ ביולי 2004 קבע בית הדין הבינלאומי לצדק באופן חד-משמעי שדיני זכויות האדם חלים במקביל לדינים ההומניטריים בשטחים הכבושים 1009 I.L.M., 43 I.C.J., 2004 I.C.J., Legal Consequences of a Wall in the Occupied Palestinian Territory.

²⁰ Orna Ben-Naftali and Yuval Shany, Living in Denial: The Application of Human Rights in the Occupied Territories, 37 Isr. L. Rev. 17 (2003-2004)

²¹ שם, בעמ' 87-96.

ועדת זכויות האדם של האו"ם, האחראית על יישום האמנה לזכויות אזרחיות ופוליטיות, קבעה בהערה כללית 31, כי האמנה חלה על כל מי שכפוף "לכוח או לשליטה האפקטיבית של אחת מהמדינות החברות, גם אם אינם נמצאים בטריטוריה של אותה מדינה".²² לפי קביעה זו, הוראות האמנה לזכויות אזרחיות ופוליטיות (וכך גם הוראותיהן של אמנות זכויות אדם אחרות) חלות במקום בו ישראל מפעילה שליטה, אפילו אם אין היא מקיימת שם שליטה אפקטיבית (דהיינו, כיבוש). הסגר על רצועת עזה והשליטה על

עורקי החיים שלה מגיעים לדרגה של הפעלת כוח והשפעה מכרעת על תושבי הרצועה, ובכך הם מקימים לישראל חובות מתוקף דיני זכויות האדם הבינלאומיים.²³

לפי דיני זכויות האדם, ישראל מחוייבת לכבד את זכותם של תושבי רצועת עזה לחופש התנועה, ובכלל זאת, לקיים את העיקרון הבסיסי לפיו "כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו ולחזור אל ארצו".²⁴ בנוסף, מחוייבת ישראל מכוח אמנות בינלאומיות לכבד את זכותם של תושבי

עזה לבריאות,²⁵ לחינוך,²⁶ לתנאי מחייה נאותים,²⁷ לחופש העיסוק²⁸ לחופש דת ופולחן²⁹ ולחיי משפחה.³⁰ כל אותן זכויות נפגעות במידה זו או אחרת בהעדר חופש תנועה מחוץ לרצועת עזה ואליה; ההזנחה שנקטה ישראל בפיתוח כלכלה עצמאית ושירותים מספקים ברצועת עזה ב-38 השנים בהם שלטה ברצועת עזה ישירות, מגבירה את הצורך בחופש תנועה לתושבי הרצועה, לצורך מימוש חלק מהזכויות הללו.

²² Human Rights Committee, General Comment 31, Nature of the General Legal Obligation on States Parties to the Covenant, para. 10 (2004). U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (2004).

²³ Yuval Shany, The Law Applicable to Non-Occupied Gaza, forthcoming in 42 Israel Law Review (2009)

²⁴ סעיף 13(2) להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם. U.N. Doc A/810 (III), G.A. res. 217A (1948). ר' גם סעיף 12(2) לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות. לראשונה נודע מעמד של משפט מנהגי; באשר לשניה, ועדת זכויות האדם של האו"ם קבעה כי היא חלה על מדינת ישראל גם בשטחים הפלסטיניים הכבושים (ר': Concluding Observations of the Human Rights Committee, Israel, section 11 U.N. Doc. CCPR/CO/78/ISR (2003)). בית המשפט העליון הישראלי נוהג להניח שההתייבויות הבינלאומיות שלקחה ישראל על עצמה חלות גם בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ומנתח את חובותיה של ישראל שם בהתאם לחובות אלו - לרבות החובה להגן על חופש התנועה. ר' בג"ץ 769/02 הוועד הציבורי נגד העיניים בישראל נ' ממשלת ישראל (טרם פורסם, ניתן ביום 14.12.2006) פרשת מראעבה, בפסקה 27 ועוד. על ההכרה בזכות לחופש התנועה כזכות יסוד במשפט הישראלי, ר' סעיף 6 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו: "כל אדם חופשי לצאת מישראל" (ר' אהרן ברק, פרשנות במשפט - פרשנות חוקתית (נבו, 1994, 428-429); ר' גם בג"ץ 5016/96 חורב נ' שר התחבורה, פ"ד נא(4) 1, 59.

²⁵ סעיף 25 ל-UDHR; אמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות מ-1966, סעיף 12.

²⁶ סעיף 26 ל-UDHR; אמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, סעיף 13.

²⁷ סעיף 25 ל-UDHR; אמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, סעיף 11.

²⁸ אמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, סעיף 6.

²⁹ סעיף 18 ל-UDHR; סעיף 18 לאמנה לזכויות אזרחיות ופוליטיות, 1966.

³⁰ סעיף 16 ל-UDHR; האמנה לזכויות אזרחיות ופוליטיות, סעיף 23; סעיף 10 לאמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, 1966; האמנה בדבר זכויות הילד, סעיף 1; האמנה בדבר אזרחות של נשים נשואות, סעיף 3(1).

לפי דיני זכויות האדם, ישראל מחוייבת לכבד את זכותם של תושבי רצועת עזה לחופש התנועה, ובכלל זאת, לקיים את העיקרון הבסיסי לפיו "כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו ולחזור אל ארצו".

חובות מכוח דיני "פוסט-כיבוש"

כאמור, עמדתן של גישה ושל רל"א היא שישראל עודנה שולטת בעזה ככוח כובש; עם זאת, גם לפי עמדתו של בית המשפט העליון הישראלי, לפיה לישראל אין שליטה אפקטיבית על רצועת עזה החל מנסיגת כוחות הצבא מעזה בשנת 2005, ישראל עודנה נושאת באחריותה לפתיחת המעברים ולהבטחת חופש התנועה של תושבי עזה מתוך ואל הרצועה, הנובעת בין היתר מהכיבוש הממושך ומהתלות שנוולדה ממנו.

בהסתמך על העקרונות בדבר אחריות מדינות לעוולות בינלאומיות, כובש שנכשל בסילוק חובותיו ככוח כובש על פי המשפט הבינלאומי, עשוי להמשיך ולשאת בחובות גם אחרי סיום הכיבוש.³¹ דיני "פוסט-כיבוש" מטילים על ישראל אחריות לרפא את נזקי הכיבוש³² ולהבטיח שהסדר הציבורי והחיים האזרחיים יימשכו כסדרם גם לאחר תום הכיבוש בפועל.³³ היקף המחויבות תלוי באופן ישיר במשך הכיבוש ובעומק התלות של האוכלוסייה בכוח הכובש, אשר בתורה נגזרת ממידת המעורבות של הכוח הכובש בניהול חיי היומיום, בשליטה על המוסדות הציבוריים ובמגע עם האוכלוסייה המקומית.³⁴ אי מילוי מחויבות זו מהווה בעצמו עוולה בינלאומית.³⁵

חובותיה של ישראל בתקופה שלאחר הכיבוש נובעות גם מדיני זכויות האדם, אשר חלים בכל מקרה בו מדינה שהיא צד לאמנות מפעילה שליטה על שטח מסוים.³⁶ המחויבות של כוח כובש היא לנקוט את כל הצעדים האפשריים בנסיבות העניין על-מנת להבטיח את המשך התחולה האפקטיבית של דיני זכויות האדם, גם לאחר נסיגתו.³⁷ חובות אלה תקפות במיוחד בתחום הבריאות, שם ישראל טיפחה את תלותה של מערכת הבריאות הפלסטינית בשיירות בריאות שנמצאים מחוץ לרצועת עזה ונמנעה מלפתח ואף לאפשר את פיתוחה של מערכת בריאות עצמאית ומספקת. במסגרת המשך שליטתה על עורקי החיים המרכזיים של רצועת עזה עד היום, מגבילה ישראל הן מעבר אנשים, כולל יציאת אנשי צוות רפואי לצרכי הכשרה, והן אספקת אנרגיה ומעבר סחורות, לרבות סיוע הומניטרי, מזון ותרופות. שליטה זו מטילה על ישראל אחריות למצב מערכת הבריאות בעזה, ובכלל זה לגישה של חולים לטיפול רפואי שאינו

³¹ (Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, G.A. Res. 56/83, U.N. Doc. A/56/10 (Dec. 12, 2001) מנותקים, עמ' 84-86 וההפניות שם (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23).

³² לפי ס' 131 (1) לטיוטת הכללים לגבי אחריות מדינה, כשמדינה מבצעת עוולה בינלאומית, כהגדרתה בסעיף 2 לטיוטת הכללים, היא נושאת באחריות "לרפא באופן מלא את הנזק שנגרם כתוצאה מהעוולה". סעיף 32 (2) לטיוטת הכללים מגדיר נזק ככזה הכולל "כל נזק, חומרי או נפשי, שנגרם בשל עוולה בינלאומית של מדינה".

³³ The Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 2004 I.C.J., 43 I.L.M. 1009; Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), I.C.J. Reports 2005, paras 173, 177.

³⁴ שם, בעמ' 7.

³⁵ ר' סעיף 2 לטיוטת הכללים. כמו כן, לפי סעיף 41 לטיוטת הכללים מדינה אשר משמרת או מסייעת לשימור מצב לא חוקי שנגרם כתוצאה מעוולות בינלאומיות חמורות מפרה את הדין הבינלאומי.

³⁶ The Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 2004 I.C.J., 43 I.L.M. 1009; Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), I.C.J. Reports 2005, paras 173, 177.

³⁷ אייל בנבנישתי, ר' לעיל הערה 33.

זמין בה. ההגבלות החמורות שמוטלות על חולים תושבי עזה מלצאת את עזה כדי לקבל טיפול רפואי, לרבות טיפול רפואי בישראל, אינן עולות בקנה אחד עם חובות אלה, כמו גם טענתה של ישראל, לפיה אין היא אחראית למצב שנוצר ברצועת עזה כתוצאה מסגירת הגבולות.

לפי עמדתן של גישה ורל"א, מוקדם לדבר על חובות מכוח דיני "פוסט-כיבוש" במצב בו ישראל מוסיפה להפעיל שליטה אפקטיבית על רצועת עזה; עם זאת, גם אם מחזיקים בעמדה שתם הכיבוש ברצועת עזה - לא תמה אחריותה של ישראל לאפשר חופש תנועה מעזה ואליה.

חובות מכוח המשפט המינהלי הישראלי

חובותיה של ישראל כלפי רצועת עזה נובעות גם מהמשפט המינהלי הישראלי, שעיקרון יסוד בו הוא כי אין הפעלת סמכות מבלי שיחולו עליה הגבלות החוק, וכי הרשות המינהלית שמפעילה סמכויות - מחוייבת לעשות זאת לפי הנורמות המשפטיות המחייבות. כה קבע בית המשפט העליון הישראלי ש"על הרשות הציבורית להפעיל את שיקול דעתה [...] על פי 'אמות המידה המקובלות לפי עקרונות המנהל התקין'

[...] דיינו על פי הנורמות המשפטיות החלות על הפעלתו של כל שיקול דעת מינהלי"³⁸. נורמות משפטיות אלה כוללות את עקרונות היסוד של המשפט הישראלי ובהם כיבוד זכויות האדם של אלה שמושפעים מהפעלת הסמכות וכן את דיני זכויות אדם הבינלאומיים.³⁹

משהחליטו רשויות ישראל שבסמכותן להפעילו שיקול דעת ביחס לפתיחתו וסגירתו של מעבר רפוח ושל המעברים האחרים ברצועת עזה, הרי שקנו לעצמן אחריות לעשות זאת תוך כיבוד זכויותיהם של אלה שמבקשים לנוע.

חובה מכוח זכות המעבר

על פי מנהג העמים, חובה על מדינות לאפשר מעבר דרך שטחן לתושבי טריטוריה שכנה, במקרים בהם טריטוריה זו הפכה להיות חסומה. כבר בתקופת התנ"ך הוכר ההבדל בין מעבר דרך שטח מדינה, לבין כניסה למדינה לצורך עבודה או השתקעות; בספר במדבר מוזכרת, לראשונה, זכות המעבר:

³⁸ בג"ץ 389/80 דפי זהב בע"מ נ' רשות השידור, פ"ד לה (1) 435, 421. לעניין זה ראו גם בג"ץ 935/89 אורי גנור נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד מד (2) 514, 485. ר' גם ברוך ברכה, משפט מינהלי 131 (כרך א, 1997); יאחק זמיר, הסמכות המינהלית 700-702 (כרך א, 1996).

³⁹ ר' גישה, כובשים מנותקים, בעמ' 89 (ר' הפנייה בהערה 29 בעמ' 23).

כא. וישלח ישראל מלאכים, אל־סיחון מלך־האמרי לאמר כב. אַעֲבֹרָה בְּאַרְצְךָ, לֹא נִשָּׂה בְּשׂוֹדָה וּבְכֶרֶס־לֹא נִשְׁתָּה, מִי בָּאָר: בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ גֵּלְךָ, עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלְךָ כג. וְלֹא־נָתַן אֶת־יִשְׂרָאֵל, עֹבֵר בְּגְבֻלְךָ, וַיֵּאָסֶף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל הַמְּדַבְּרָה, וַיָּבֵא יְהֵצָה; וַיִּלְחֶם, בְּיִשְׂרָאֵל. (במדבר כ"א כ"א-כ"ג)

גם במשפט הבינלאומי מוכרת זכות המעבר (right of transfer) כזכות מינהגית, לפיה מדינה מחוייבת לאפשר מעבר בתחומיה לנתינים זרים המבקשים להגיע למדינה אחרת. העיקרון של זכות המעבר התפתח נוכח מצב של מדינות ללא גישה לים (Landlocked states), כמו שווייץ או מדינות הקווקז, והוא חל גם על מובלעות המוקפות במדינה אחרת (כמו מערב ברלין טרם איחוד גרמניה ומובלעת הר הצופים בשנים 1948-1967) ומדינות שמפוצלות מבחינה גיאוגרפית, כמו השטחים הפלסטיניים. לפי המומחה למשפט בינלאומי אליהו לאוטרפאקט, מדובר בזכות בעלת אופי מינהגי, שמופיעה בצורה אחידה באינספור אמנות דו-צדדיות ורב-צדדיות.⁴⁰

התנאים היחידים למעבר בשטח של מדינה שכנה הינם נחיצות המעבר והיעדר פגיעה באותה מדינה. לצורך קיום התנאי השני, יכול המעבר להיות מותנה בתשלום עבור הוצאות הכרוכות בו, או בדרישות כגון הסגה, למניעת הפצתן של מחלות. כמו כן, המדינה בה נעשה המעבר רשאית לקבוע הסדרים אשר יתנו מענה לשיקולי בטחון, אך שיקול דעתה בהקשר זה מוגבל לקביעת נתיב מעבר מועדף או תנאים לשימוש בו.⁴¹

גישה זו משתקפת באמנות שעייגנו בנסיבות קונקרטיות את העיקרון הכללי של זכות המעבר, וקבעו כי זו אינה חדלה מלהתקיים בעת חירום, ואף לא בעת מלחמה. לפי אחת מאמנות אלה, אמנת ניו-יורק בדבר המעבר והסחר של מדינות הכלואות ביבשה (1965), ניתן להגביל את זכות המעבר בהתאם לנסיבות, אך על ההגבלה להיות מינימלית ככל הניתן, הן מבחינת היקפה והן מבחינת משכה.⁴² סעיף 13 לאמנה קובע כי היא מוסיפה להיות בתוקף גם במהלך מלחמות, בכפוף לזכויות ולחובות של גורמים לוחמים וגורמים נייטרליים בעת מלחמה.

רצועת עזה שוכנת אמנם לחוף הים, אולם גישה תושביה לים, לצורך מעבר למדינות אחרות, חסומה על ידי ישראל מזה קרוב ל-42 שנים. חסימה זו הופכת את רצועת עזה ל-Landlocked, דה פקטו, ומטילה חובה על ישראל לאפשר את מעבר תושבי עזה דרך שטחה, אם לצורך מעברם לחו"ל ואם בדרכם למובלעת השנייה של השטחים הפלסטיניים, בגדה המערבית. חובה זו מקבלת משנה תוקף נוכח החסימה הישראלית של המרחב האווירי של רצועת עזה.

מכאן, שאם יציאתם וכניסתם של תושבי רצועת עזה דרך מעבר רפיח אינה מסייעת, מסיבה זו או אחרת, על ישראל לכבד את זכותם של תושבי עזה לעבור גם דרך שיטחה, בדרכם לחו"ל או לגדה המערבית.

⁴⁰ E. Lauterpacht, Freedom of Transit in International Law, Transactions of the Grotius Society, Vol. 44 (1958), pp. 313-356, p. 320

⁴¹ שם, בעמ' 340.

⁴² Convention on Transit Trade of Land-locked States, New York, 8 July 1965, Art. 12, 597 UN.T.S. 3, entered into force June 9, 1967

ישנן דרכים שונות לעגן את חובותיה המשפטיות של ישראל כלפי תושבי רצועת עזה, מהן נגזרת גם חובתה לאפשר את הפעלתו הסדירה של מעבר רפיח ולחילופין לאפשר תנועה דרך המעברים האחרים, ים אוויר ויבשה. מכוח המשפט ההומניטרי, מתוקף דיני זכויות האדם, בגין זכות המעבר או כפועל יוצא של דיני "פוסט-כיבוש" - ישראל נושאת באחריות על ההפרות הנובעות מסגירתו של מעבר רפיח, מכיוון שהיא מחזיקה בשליטה עקיפה על הפעלתו של המעבר והיא שיצרה את התלות המוחלטת דווקא בו באמצעות מדיניות הסגרה או בפשטות: "שליטה מולידה אחריות".

בין אם בשל השליטה האפקטיבית של ישראל בעזה בהווה, בשל הכיבוש הממושך בעבר והתלות שזה יצר, בגלל הסגר או בגין השליטה שישראל מפעילה בפועל על מרחבי התנועה והמחייה ברצועה - ישראל אחראית לתוצאות שליטתה ומחוייבת להפסיק את ההפרות הכרוכות בפעולתה ולרפא את הנזק שגרמה בפעולותיה עד עתה.

הפעולות בהן נוקטת ישראל על מנת לסגור את מעבר רפיח - בין אם ישירות, באמצעות סירובה להשתתף בהסכם המעברים, ובין אם באמצעות הפעלת לחץ על מצרים שלא לפתוח את המעבר - נעשית על מנת להפעיל לחץ על תושבי רצועת עזה במטרה לפגוע בשלטון חמאס ברצועה ולהביא לשחרור החייל השבוי גלעד שליט. בכך, הן מהוות ענישה קולקטיבית - האסורה על-פי אמנת ג'נבה - של 1.5 מיליון תושבי הרצועה, בגין מעשה שהם אינם אחראים לביצועו.⁴³

ישראל מונעת מתושבי הרצועה את היציאה מהאזור דרך הים, האוויר או מעברי היבשה לישראל, פועלת לסגירתו של מעבר רפיח ונמנעת מלדאוג לחלופות למעבר רפיח הסגור דרך שטחה. בכך, מתנערת ישראל ממחוייבותה לאפשר לתושבי עזה תנועה אל מחוץ לרצועה ובחזרה אליה, מתעלמת מחובתה לאפשר מעבר בשטחה לתושבי שטח חסום כמו רצועת עזה, ופוגעת בזכותם של תושבי עזה לחופש תנועה ובזכויות רבות אחרות שאינן יכולות להתממש במלואן בהעדר חופש תנועה, כגון הזכות לבריאות, לחינוך ולחיי משפחה.

יודגש, כי ישראל נושאת באחריות רחבה לזכות לבריאות ברצועת עזה, לאור התלות שיצרה עבור תושבי הרצועה במהלך השנים בשירותי בריאות מחוץ לרצועה, ונוכח המשך ההגבלות שהיא מטילה על מעבר אנשים וסחורות, הגבלות שמסכלות נסיונות לספק שירותי בריאות נחוצים בתוך הרצועה. בהקשר זה, ולאור העובדה שעבור חולים קשים, החלופה המעשית היחידה הינה יציאה דרך מעבר ארז לצורך טיפול רפואי בישראל, בגדה המערבית או בירדן, מחוייבת ישראל לאפשר מעבר כזה, גם אם רפיח היה נפתח.

דבקתה של ישראל בהסכם המעברים וההמתנה לחידושו מביאים לכך שכל עוד ההסכם אינו מתחדש, מוסיפה להפגע זכותם של תושבי עזה להכנס ולצאת משטחם. גם במסגרת הסכם המעברים, כזכוה סגרה ישראל את מעבר רפיח אחת לברקרים, כך שגם האופן בו הסכם זה יושם בעבר אינו מהווה מענה מתאים לכיבוד זכויותיהם של תושבי עזה.

⁴³ להרחבה בנושא זה ר' גישה, "הסגר על עזה מוגדר: ענישה קולקטיבית", זמין ב- <http://www.gisha.org/UserFiles/File/publications...> Gaza%20Closure%20Defined-Heb.pdf

עמותות גישה ורל"א קוראות לישראל:

- להפעיל באופן מיידי הסדר שיאפשר תנועה חופשית של תושבי עזה למדינות אחרות, ויתיר להם לשוב לביתם על פי בחירתם.
- אם מימוש זכותם של תושבי עזה לחופש תנועה אל מחוץ לרצועה אינה יכולה להתקיים דרך מעבר רפיח, מסיבה זו או אחרת, על ישראל לאפשר להם מעבר כזה דרך המעברים האחרים - בין אם תנועה יבשתית דרך מעברי כרם שלום או ארז, ובין אם תנועה אווירית וימית מרצועת עזה לעולם החיצון.
- לאפשר תנועה של חולים לשטח ישראל לצורך טיפול רפואי, בין אם לשם קבלת טיפול בבתי חולים בישראל ובין אם לצורך תנועה דרך שטח ישראל לגדה המערבית, לירושלים המזרחית ולירדן.
- לאפשר את צמיחתה של מערכת בריאות עצמאית ומפותחת בעזה, באמצעות התרת מעברם של צוותים רפואיים לצורך מגע עם הקהילה הרפואית הפלסטינית בגדה המערבית ובמזרח ירושלים ועם הקהילה הרפואית העולמית, ובאמצעות הכנסת ציוד רפואי ותרופות בהתאם לסטנדרטים מקובלים של מערכת בריאות מפותחת.

מצרים, שהינה בעלת יכולת פיזית לפתוח את מעבר רפיח, סוגרת אותו כתוצאה מלחץ שמופעל עליה בידי ישראל וגורמים אחרים ועל מנת לקדם אינטרסים שלה עצמה, שלא להכיר בשלטון החמאס ברצועת עזה ושלא לאפשר חיבור בינו לבין גורמים מצריים שמתנגדים לשלטון. הסגר על עזה ומצוקת תושביה יוצרים לחץ על מצרים לפתוח את המעבר, והיא עושה זאת לצרכים הומניטריים מעת לעת אד הוק, תוך יידוע ישראל. פתיחות אלה מספקות מענה לאחוזים בודדים מצרכי התנועה של תושבי עזה.

בד בבד, מצרים מתווכת בין הצדדים, על מנת להביא להסכמה בדבר פתיחת המעבר. גם בהיעדר הסכם בין הצדדים האחרים, מצרים מחוייבת לפתוח את מעבר רפיח; חובה זו נובעת מפעולותיה של ישראל, אשר סגרה את שאר המעברים של רצועת עזה ועושה שימוש במעבר רפיח כדי ליישם מדיניות של ענישה קולקטיבית: הסגר השראלי על הרצועה מטיל על מצרים חובה לפתוח את רפיח מכוח חובתה לכבד את זכות המעבר של תושבי הרצועה החסומה, ומכוח חובתה לפעול נגד הפרתה של אמנת ג'נבה הרביעית בידי ישראל. כמו כן, מצרים מחוייבת לאפשר מעבר של סיוע הומניטרי משטחה לרצועת עזה.

למרות שמצרים אינה מהווה צד להסכם המעברים, היא קיבלה על עצמה לפתוח את מעבר רפיח רק על פי תנאיו. כך, במסגרת יישום ההסכם, פתחה מצרים את הגבול מהצד שלה בכל פעם שישראל התירה את פתיחת הגבול בצד הפלסטיני. מאז הפסקת יישום ההסכם המעברים ביוני 2007, טוענת מצרים שכל עוד אין אפשרות לקיימו, או להגיע להסכם חלופי בין ישראל לרשות הפלסטינית, אין בידה לפתוח את מעבר רפיח באופן סדיר. מצרים מסרבת לשתף פעולה עם החמאס לצורך פתיחה סדירה של המעבר, אך מעת לעת פותחת את הגבול אד הוק כמענה לצרכים הומניטריים של אוכלוסיית הרצועה. את סירובה להגיע להסכם בדבר פתיחת רפיח עם חמאס, לאחר השתלטותו על רצועת עזה ביוני 2007, מנמקת מצרים בכך שהיא אינה מכירה בחמאס כשלטון לגיטימי ברצועת עזה. מצרים רואה ברשות הפלסטינית את נציגו המוכר של העם הפלסטיני, ואת ישראל ככוח כובש ברצועת עזה ובגדה המערבית, שאישורו דרוש לצורך קביעת הסדרי הגבול.

כפי שנציגי מצרים עצמם מדגישים, ההחלטה לסגור את מעבר רפיח מן הצד המצרי הינה החלטה עצמאית של מצרים, אשר נובעת מאינטרסים שלה להשאיר את המעבר סגור ומתפיסתה את מחוייבויותיה הבינלאומיות, לרבות חובתה לכבד את ההסכם המעברים ואת מעמדה של הרשות הפלסטינית ושל ישראל בקביעת הסדרים לגבי רצועת עזה. בו בזמן, בהחלטה לשמור על מצבו הסגור של הגבול, נענית מצרים ללחצים דיפלומטיים או כלכליים מצד ישראל; לפחות במקרה אחד הצליחה ישראל לגרום לארצות הברית להטיל סנקציות כלכליות על מצרים,

על מנת ללחוץ עליה לפעול נגד מנהרות הברחה ממצרים לעזה, מנהרות אשר משמשות הן למעבר אמצעי לחימה והן למעבר סחורות אזרחיות כגון גבינה, נעליים ומוצרים רבים נוספים שאספקתם נמנעה דרך המעברים האחרים. הלחצים שמפעילה ישראל על מצרים לסגור את הגבול עולים בקנה אחד עם הסתייגותה של מצרים עצמה לפתיחה סדירה של מעבר רפיח; כך, שילוב האינטרסים של מצרים וישראל מאפשר להשאיר את מעבר רפיח סגור.

לצורך ניתוח אחריותה של מצרים, יש צורך להפריד בין יכולתה לגרום לכך שמעבר רפיח ייפתח, לבין החובה לעשות זאת. למצרים יש יכולת פיזית לפתוח את מעבר רפיח; האם מוטלת עליה חובה לעשות כן? בנסיבות רגילות, ובהתאם לסמכותה הריבונית להחליט מי ומה ייכנסו לשטחה, למצרים אין חובה לאשר מעבר דרך גבולה, פרט לחובתה לאפשר מעבר של סיוע הומניטרי לתושבי עזה שמושפעים ממצב של עימות מזוין. אולם, פעולותיה של ישראל יוצרות את חובתה של מצרים לפתוח את מעבר רפיח, וזאת משני טעמים: ראשית, האיסור שמטילה ישראל על תנועה דרך הים והאוויר ומעברי היבשה לישראל הפכה את עזה לשטח חסום, שלתושביו הזכות לדרוש מעבר דרך מדינה שכנה. שנית, סגירת המעברים של רצועת עזה על ידי ישראל כאמצעי לחץ על תושבי עזה במסגרת מדיניות של ענישה קולקטיבית מהוות הפרה של אמנת ג'נבה הרביעית; מצרים - כמו כל מדינה בעולם - מחוייבת לפעול נגד הפרת האמנה ולא לסייע לה באמצעות השלמת הסגור, בדמות סגירת מעבר רפיח.

חובה מכוח זכות המעבר

כפי שצוין לעיל, על מדינות ששוכנות ליד שטח שהפך חסום, מוטלת חובה מתוקף מנהג העמים לאפשר את מעברם של תושבי השטח החסום בשטחן הריבוני. מאחר שישראל הפכה את רצועת עזה לשטח חסום, חלה על מצרים - השכנה היחידה של רצועת עזה מלבד ישראל - חובה לפתוח את מעבר רפיח לתושבי הרצועה, לצורך מעבר בשטח מצרים.

חובה לאפשר מעבר סחורות הומניטריות לאוכלוסיה שמושפעת ממצבים של סכסוך מזוין

למרות שדו"ח זה אינו מתמקד במעבר סחורות, חשוב לציין שעל מצרים מוטלת חובה לאפשר מעבר של סיוע הומניטרי לרצועת עזה משטחה;⁴⁴ זאת, מתוקף סעיף 23 לאמנת ג'נבה וסעיף 70(2) לפרוטוקול הראשון, הדורש להתיר "מעבר מהיר וללא עיכובים" של המשלוחים ההומניטריים המיועדים לאוכלוסיה אזרחית במצב של סכסוך מזוין.⁴⁵ סעיף זה של הפרוטוקול אוסר להטיל מגבלות על המעבר או להפריע לו, פרט להגבלות טכניות הקשורות במעבר

⁴⁴ כמובן שבראש ובראשונה מחוייבת ישראל לאפשר מעבר של סחורות הומניטריות לרצועת עזה, דבר שהיא עושה בצורה מוגבלת מאוד. דו"ח זה לא ידון בנושא זה. ר' שם.

⁴⁵ הפרוטוקול הראשון, סעיף 70(2).

ולאמצעים שיבטיחו כי החלוקה תיעשה בצורה שאינה מפלה.⁴⁶ לפי פרשנות הצלב האדום, החובה לאפשר אספקה הומניטרית חלה על מדינות שהן צד לסכסוך או לאמנה, ואשר מיקומן הגיאוגרפי הופך את משלוח האספקה ההומניטרית דרך שטחן ל"חיוני או שימושי".⁴⁷

ישראל שולטת באופן בלעדי במעבר טובין לרצועת עזה ומגבילה מעבר כזה באופן דרסטי, מה שיוצר ברצועה מחסור במצרכים חיוניים כמו מזון, תרופות ודלק. מיקומה הגיאוגרפי של מצרים - בשכנות לרצועת עזה - מאפשר לה להעביר ישירות סיוע הומניטרי לרצועה, לו נזקקים תושבי עזה. משום כך חלה על מצרים חובה מתוקף הפרוטקול הראשון לאפשר כניסה מהירה של סיוע כזה לרצועה. בניתוב המשלוחים ההומניטריים משטחה למעבר כרם שלום, מצרים אינה מקיימת את חובתה בהקשר זה, משום שידוע לה כי ישראל מגבילה את כניסת הסחורות דרך מעבר כרם שלום לא בשל שיקול בטחוני, הקשור לצורך לבדוק את המשלוח, אלא במסגרת הגבלות יזומות על כניסת טובין, שהוטלו משיקולים של ענישה קולקטיבית.

חובה לפעול נגד הפרות של אמנת ג'נבה הרביעית ולא לסייע להן

הסעיף הראשון של אמנת ג'נבה הרביעית קובע כי "בעלי האמנה מתחייבים לכבד אמנה זו ולדאוג לכיבודה בכל הנסיבות".⁴⁸ לפי פרשנות הצלב האדום, דורש הסעיף מכל המדינות החתומות על האמנה הן לכבד את הוראותיה, והן להבטיח את כיבודן מצד אחרים. במצב שבו צד לאמנה אינו ממלא את מחויבותיו לפיה, הצדדים האחרים לאמנה נדרשים לפעול על מנת לשנות מצב זה, ו"לעשות כל שבכוחם על מנת להבטיח שהעקרונות ההומניטריים שבבסיס האמנות ייושמו באופן אוניברסלי".⁴⁹

סעיף 146 לאמנת ג'נבה הרביעית קובע, בין היתר, כי "כל אחד מבעלי האמנה ינקוט את האמצעים הדרושים להדברת כל הפעולות שבניגוד להוראות האמנה הזאת [...]". פרשנות הצלב האדום לסעיף קובעת כי המחויבות מכסה "כל שניתן לעשות בידי מדינה על מנת למנוע ביצוע או חזרה של פעולות המנוגדות לאמנה".⁵⁰

⁴⁶ שם, סעיף 70(3).

⁴⁷ Commentary to on the Additional Protocol of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (ICRC, Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann eds., 1987), paras. 2824-2825, available at <http://www.icrc.org/IHL.nsf/COM/470-750001?OpenDocument>.

⁴⁸ אמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 1.

⁴⁹ Jean S. Pictet (ed), Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1958, p.16.

⁵⁰ שם, עמ' 594.

**מצרים, אשר שולטת במעבר היחידי
מרצועת עזה אשר אינו נשלט ישירות
בידי ישראל, מחוייבת לכבד את
זכותם של תושבי הרצועה לעבור
בשטחה, נוכח מניעת כל אפשרות
אחרת לצאת מהרצועה בידי ישראל.**

בחוות דעתו בנוגע לבניית חומת ההפרדה בגדה המערבית בידי ישראל, הסתמך בית הדין הבינלאומי לצדק על סעיף 1 לאמנת ג'נבה הרביעית בקובעו כי כל הצדדים לאמנה מחוייבים "להבטיח את ציות ישראל למשפט ההומניטרי הבינלאומי כפי שבא לידי ביטוי באמנה".⁵¹ חוות הדעת קבעה עוד כי "כל המדינות מחוייבות שלא להכיר במצב בלתי חוקי הנובע מבניית חומה ולא לספק סיוע או עזרה לשימור המצב שנוצר כתוצאה מבנייה כזו".⁵²

הוועדה למשפט בינלאומי של האו"ם, אשר מופקדת על קידוד ופיתוח המשפט הבינלאומי המנהגי ונהנית מהכרה בינלאומית נרחבת, הרחיבה ביחס לאיסור שחל על מדינות לסייע למדינות אחרות לבצע הפרות של המשפט הבינלאומי. בטיוות התקנות בדבר אחריות מדינות למעשים פסולים מבחינה בינלאומית (Internationally Wrongful Acts), המוגדרים כמעשים המנוגדים למחוייבותה של מדינה מתוקף המשפט הבינלאומי, קבעה הוועדה שמדינה אשר מסייעת למדינה אחרת לבצע מעשה פסול מבחינה בינלאומית, נושאת בעצמה באחריות למעשה, אם עשתה זאת תוך ידיעת הנסיבות ואם אותו מעשה היה נחשב פסול לו היה מבוצע בידי אותה מדינה.⁵³

על מצרים, שהיא צד לאמנת ג'נבה הרביעית, מוטלת חובה כללית למנוע מישראל להפר את תקנות האמנה. מעבר לכך, נאסר על מצרים לסייע לישראל להפר את הוראות האמנה, ובהן האיסור על ענישה קולקטיבית, שמירת כבודם של תושבים מוגנים, החובה לאפשר חיים תקינים והחובה לאפשר אספקת מזון ותרופות.

מצרים, אשר שולטת במעבר היחידי מרצועת עזה אשר אינו נשלט ישירות בידי ישראל, מחוייבת לכבד את זכותם של תושבי הרצועה לעבור בשטחה, נוכח מניעת כל אפשרות אחרת לצאת מהרצועה בידי ישראל. האיסור שהטילה ישראל על התנועה הימית והאווירית מהרצועה, וסגירתה את הגבול היבשתי בינה לבין הרצועה, הפכו את עזה לשטח חסום והגבירה את תלותם של תושבי עזה במעבר רפיח. בכך, יצרה ישראל את חובתה של מצרים לפתוח את המעבר, מכוח חובתיה של מצרים לאפשר מעבר משטח חסום, להימנע משיתוף פעולה בהפרה של אמנת ג'נבה, ולהקל על מעבר של סיוע הומניטרי.

מצרים מאפשרת מעבר בשטחה לתושבי עזה באופן מוגבל וחלקי מאוד, באמצעות פתיחתו של מעבר רפיח אד הוק מעת לעת, והתרת יציאה וכניסה של מספר מוגבל של אנשים מרצועת עזה

⁵¹ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 2004 I.C.J., 43 I.L.M. 1009, para. 163

⁵² שם. בסדרת כנסים ב-1999, 2002 ו-2005 ניסה האו"ם להגדיר מהן מחוייבויות המדינות החתומות על אמנת ג'נבה הרביעית, נוכח הפרות האמנה בידי ישראל בשטחים הפלסטיניים הכבושים. הכינוסים נעלו מבלי שנתקבלו החלטות על פעולה כלשהי.

⁵³ International Law Commission, "Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts," 2001, article 16. Official Records of the General Assembly, 56th Session, Supplement No. 10 (A/56/10), p. 47. ההסתמכות עליהן מצד ערכאות בינלאומיות, בהן בית הדין הבינלאומי לצדק, מלמדת על התקבלותן כסטנדרטים משפטיים מנחים. ר' Stephen M. Thías, Current Developments: The 2007 Judicial Activity of the International Court of Justice, 102 A.J.I.L. 588, 595 (2008).

ואליה. פתיחות אלה של הגבול עונות על הצורך של אחוזים בודדים בלבד מכלל תושבי הרצועה הנזקקים לכניסה ויציאה. זאת, במצב בו רפיח נשאר סגור לתנועה סדירה, בנסיבות שכרוכות באופן בלתי נפרד בהפרה של אמנת ג'נבה בידי ישראל - מצב שמצרים מחוייבת לעשות כל שביכולתה כדי למנוע. כיוון שהפתיחות אד הוק שמקיימת מצרים אינן עונות על צרכיהם של תושבי עזה, אינן מאפשרות להם חיים תקינים ואינן נותנות ביטוי הולם לזכותם לחופש תנועה ולזכויות אחרות שמימושן תלוי בחופש תנועה - אין בפתיחות אלה לרפא את ההפרה של אמנת ג'נבה. מצרים אכן מתווכת בין הצדדים - ישראל, הרשות הפלסטינית וחמאס - בנסיון להגיע להסדר שיאפשר את פתיחת מעבר רפיח, ויש לה אינטרס מובהק בפתיחתו המוסדרת; אולם, ככל שמאמצים אלה אינם מביאים לפתיחת המעבר, גוברת אחריותה של מצרים לפתוח את המעבר גם ללא הסכמת כל הצדדים, במסגרת חובתיה להבטיח את כיבודה של אמנת ג'נבה ולהימנע ממעורבות בהפרתה, שכן סגירת רפיח מאפשרת את התמשכות הסגר הישראלי על הרצועה.

בהקשר של מעבר סחורות, מיקומה של מצרים בשכנות לרצועת עזה, במצב של הגבלת מעבר סחורות הומנטריות לרצועה מצד ישראל, הופך את משלוח האספקה ההומנטרית ממצרים לרצועה לחיונית עבור תושבי הרצועה ומטיל על מצרים חובה לאפשר משלוח כזה. חובה זו מופרת בידי מצרים, משום שהיא מסרבת ככלל לאפשר מעבר של אספקה הומנטרית דרך רפיח, ומונעת מעבר כזה מארגוני סעד שמנסים לקיימו. מצרים מנתבת אמנם מעבר של

סיוע הומניטרי למעבר כרם שלום, אשר היקף הסחורות שעוברות דרכו מוגבל על ידי ישראל; בכך, מצרים מקבלת על עצמה, למעשה, את ההגבלות שמטילה ישראל על הכנסת סחורות הומניטריות משיקולים פסולים של ענישה קולקטיבית.

**מצרים מונעת יציאה וכניסה מספקת
וסדירה של תושבי רצועת עזה דרך מעבר
רפיח, ומסרבת להכניס דרכו סחורות
הומניטריות לרצועה, למרות שהיא
מודעת למצוקה ההומניטרית שהיא מנת
חלקם של תושבי הרצועה הסגורה.**

מצרים מונעת יציאה וכניסה מספקת וסדירה של תושבי רצועת עזה דרך מעבר רפיח, ומסרבת להכניס דרכו סחורות הומניטריות לרצועה, למרות שהיא מודעת למצוקה ההומניטרית שהיא מנת חלקם של תושבי הרצועה הסגורה. בסירובה של מצרים לפתוח את רפיח לסחורות הומניטריות ובהימנעותה מלעשות ככל שביכולתה כדי למנוע את הסגר על עזה, מפרה מצרים את מחויבותיה הבינלאומיות.

עמותות גישה ור"א קוראות למצרים לפתוח את מעבר רפיח באופן סדיר לצורך מעבר של תושבי רצועת עזה דרך שטח מצרים, ולאפשר כניסת סחורות הומניטריות משטחה באופן מספק לתוך רצועת עזה.

שלטון חמאס ברצועה

בניגוד ליתר הצדדים - ישראל, מצרים והרשות הפלסטינית - חמאס הינו הגורם היחיד אשר מעוניין בפתיחתו המיידית והמלאה של מעבר רפיח. עם זאת, התנגדותו של חמאס למעורבות ישראלית בהפעלת מעברי הגבול של רצועת עזה מהווה מכשול לפתיחתם; בנוסף, שליטת חמאס בצד הפלסטיני של מעבר רפיח מונעת מהמשמר הנשיאותי של הרשות הפלסטינית לפעול במקום, מה שגורם ליתר הצדדים להותיר את המעבר סגור. מעבר רפיח מהווה, על כן, זירה במאבק פוליטי בין חמאס ובין הרשות הפלסטינית וישראל, כשהנפגעים הם תושבי הרצועה, עליהם שולט חמאס באופן ישיר, ואשר לזכויותיהם הוא נושא באחריות.

למרות שהוא אינו גורם מדינתי, חמאס מחוייב לקיים את זכויותיהם של תושבי עזה בתחומים בהם הוא שולט. גורמי או"ם שונים חוזרים באופן עקבי על הצהרה, לפיה גורמים לא-מדינתיים חבים חובות מתוקף דיני זכויות האדם הבינלאומיים. כך, בדו"ח משותף מטעם ארבעה נציבי או"ם בעניין לבנון וישראל, נקבע כי:

"למרות שחזבאללה, גורם לא-מדינתי, אינו יכול להיות צד לאמנות זכויות אדם אלה, הוא נותר כפוף לדרישת הקהילה הבינלאומית, אשר הובעה לראשונה בהכרזה האוניברסלית לזכויות האדם, שכל חלק של החברה יכבד ויקדם זכויות אדם".⁵⁴

יתר על כן, כתבי הדוח הדגישו כי:

"ראוי ואפשרי במיוחד לקרוא לקבוצה חמושה לכבד זכויות אדם, כאשר היא מפעילה שליטה משמעותית על שטח ועל אוכלוסייה, והיא בעלת מבנה פוליטי ניתן לזיהוי".⁵⁵

מאז השתלטותו על השלטון ברצועת עזה ביוני 2007, חמאס מפעיל סמכויות שלטוניות נרחבות ברצועה, המשתרעות על כל תחומי היומיום של האוכלוסייה, כגון חינוך, בריאות, ביטחון פנים ותברואה, ושולט גם בצד הפלסטיני של מעבר רפיח. מכוח שליטת חמאס ברצועת עזה בכלל, ובמעבר רפיח בפרט - נושא חמאס באחריות לתושבי הרצועה ולזכויותיהם, כולל זכותם לחופש תנועה, ככל שהדבר בשליטתו.

כמו כן, כגורם המעורב בעימות מזוין, ארגון חמאס חב חובות על-פי המשפט הבינלאומי ההומניטרי, וזאת ללא קשר למעמדו המשפטי, או לאי היותו צד להסכמים בינלאומיים. זאת, בהתאם למגמה ברורה במשפט הבינלאומי, להטיל חובות על גורמים לא-מדינתיים שהם צד לעימות מזוין. המכון למשפט בינלאומי (Institute of International Law), למשל, קבע כבר ב-1999 כי גם גורמים לא-מדינתיים המעורבים בעימותים מזוינים, מקומיים או בינלאומיים, כפופים לחובות ולעקרונות המשפט ההומניטרי הבינלאומי, כמו גם לחובות משפט זכויות האדם הבינלאומי.⁵⁶ כן, החלטות שונות של מועצת הביטחון של האו"ם ביחס לעימות ביוגוסלביה לשעבר, ייחסו חובות משמעותיות למגוון גורמים לא-מדינתיים שהיו מעורבים בעימות, ביניהם מיליציות רשמיות ולא-רשמיות, כמו גם מספר מפלגות. גורמים אלו נדרשו, בין היתר, לאכוף הסכמים, לאפשר סיוע הומניטרי, לכבד התחייבויות, להפסיק להפר את המשפט ההומניטרי הבינלאומי ולשתף פעולה עם גורמים הומניטריים.⁵⁷ מכאן ניתן להסיק כי יש להטיל על חמאס, בנוסף לחובות מכוח דיני זכויות האדם, גם חובות מכוח המשפט ההומניטרי, בעיקר אלה שהנן בעלות אופי מנהגי.

⁵⁴ Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston; the Special Rapporteur on the right of everybody to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt; the Representative of the Secretary General on human rights of internally displaced persons, Walter Kalin; and the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, Miloon Kothari, UN Doc. A/HRC/2/7, 2 October 2006, para. 19.

⁵⁵ שם. על פי עיקרון זה, קבע האו"ם, למשל, כי הארגון Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE), השותף לעימות המזוין בסרי-לנקה, כפוף לעקרונות זכויות האדם המקובלים על הקהילה הבינלאומית ר' Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Mission to Sri Lanka, paras. 25-26 U.N. Doc. E/CN.4/2006/53/Add.5 דומה בהקשר של אפגניסטן. ר' SC Resolution on the situation in Afghanistan S/RES/1214 (1998).

⁵⁶ The Application of International Humanitarian Law and Fundamental Human Rights, in Armed Conflicts in which Non-State Entities are Parties, Institute of International Law, Berlin session 1999.

⁵⁷ Theo C. Van Boven, Non-State Actors: Introductory Comments, in Fons Coomans, Cees Flinterman, Fred Grunfield, Ingrid Westen-dorp and Jen Willems, Human Rights from Exclusion to Inclusion: Principles and Practice: An Anthology from the Work Theo Van Boven, Kluwer, The Hague, 2000, pp. 363-9, available at <http://www.uu.nl/uupublish/content/oivanBoven.pdf>.

חמאס הצהיר על נכונותו לדון בהסכם לפיו יופעל מעבר רפיח במשותף בידי המשמר הנשיאותי וחמאס; בפועל, בהעדר הסכם לשליטה משותפת, שלטון חמאס בעזה אינו מתיר למשמר הנשיאותי לפעול ברצועת עזה או במעבר רפיח. בד בבד, חמאס מתנגד למעורבות ישראל בהפעלת מעבר רפיח, ומתנגד גם לתנועת תושבים בין הרצועה למצרים דרך מעבר כרם שלום, שבשליטת ישראל. המשפט הבינלאומי מתיר לישראל, ככוח כובש, לשלוט במעברי הרצועה, כל עוד היא מפעילה שליטה זו בכפוף לחובותיה כלפי תושבי עזה. בנסיבות הנוכחיות, התנגדותו של חמאס לאפשר מעורבות ישראלית בהפעלת מעברי הגבול של רצועת עזה מהווה מכשול לפתיחתם.

הצהרותיו של חמאס באשר למידת נכונותו לאפשר לרשות הפלסטינית להפעיל את מעבר רפיח אינן חד-משמעיות; בפועל, עצם השתלטותו של חמאס על רצועת עזה ושליטתו בה מונעים את פעילותו של המשמר הנשיאותי של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה, מה שבתורו מהווה מכשול לפתיחת מעבר רפיח; זאת, משום שישראל, הרשות הפלסטינית, מצרים והאיחוד האירופי מתנים את הסכמתם לפתוח את רפיח בחזרתו של המשמר הנשיאותי. מעבר רפיח משמש כזירה במאבק בין חמאס והרשות הפלסטינית, והנפגעים הם תושבי הרצועה, בהם שולט חמאס באופן ישיר, ואשר לזכויותיהם הוא נושא באחריות.

עמותות גישה ור"א קוראות לחמאס להעמיד בראש סדר העדיפויות שלו את זכויותיהם של תושבי עזה, עליהם הוא שולט, ולא לאפשר למחלוקות ולמאבקי כוח בדבר ההסדרים במעבר והשליטה בו, להפר את זכותם של תושבי הרצועה לחופש תנועה אל מחוץ לשטח הרצועה.

הרשות הפלסטינית

הרשות הפלסטינית מוסיפה להפעיל שליטה מסויימת גם על תושבי רצועת עזה, ועל כן היא מוסיפה גם לשאת באחריות לזכויותיהם. מאבקי השליטה בין הרשות הפלסטינית לחמאס מביאים לכך שהרשות מתנגדת לפתיחת מעבר רפיח עד שתתחדש שליטת המשמר הנשיאותי בצד הפלסטיני של המעבר, מה שעשוי לחייב את השבתה על כנה של שליטתה של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה. סירובה של הרשות להתפשר עם חמאס על השליטה במעבר רפיח תורם להנצחת מצבו הסגור, ובכך מפרה הרשות את מחויבותה לשמור על זכויותיהם של תושבי הרצועה.

כל האמור לעיל בנוגע לחובותיהם של גורמים לא-מדינתיים תחת המשפט הבינלאומי חל גם על הרשות הפלסטינית, וביתר שאת. הרשות הפלסטינית הצהירה על מחויבותה לציית למשפט

הבינלאומי ולאמנות זכויות האדם המרכזיות הן בחוקי היסוד שלה,⁵⁸ והן בהסכמים בינלאומיים, בהם הסכמי אוסלו.⁵⁹ הצהרות אלה מבססות את חובתה של הרשות הפלסטינית לכבד ולקיים את הוראות המשפט הבינלאומי המנהגי, בנוסף להוראות הקונקרטיות של ההסכמים להם היא צד.

מאז יוני 2007, מועד השתלטות חמאס על השלטון ברצועת עזה, שליטתה הישירה של הרשות הפלסטינית ברצועה הינה מעטה ושולית, יחסית לשליטתו בפועל של חמאס. עם זאת, אנשי הרשות מוסיפים לאיש עמדות ברצועה הנוגעות למעברים בין רצועת עזה וישראל. בנוסף, הממשלה הפלסטינית ברמאללה מפעילה סמכויות בלעדיות, החלות על כלל תושבי השטחים, בגדה המערבית וברצועת עזה, כמו הנפקת דרכונים ותעודות זהות, מימון חלק ניכר מהשירותים הציבוריים וייצוג התושבים מול גורמים בינלאומיים. מכאן, שהרשות הפלסטינית מוסיפה להפעיל שליטה מסוימת גם על תושבי רצועת עזה, ועל כן היא מוסיפה גם לשאת באחריות לזכויותיהם.

מאבקי השליטה בין הרשות הפלסטינית לחמאס הביאו את הרשות להתנגד לפתיחת מעבר רפיח טרם "יושב המצב לקדמותו", דהיינו תחחדש שליטת המשמר הנשיאותי בצד הפלסטיני של המעבר, וכן תוחזר שליטתה של הרשות הפלסטינית על כלל רצועת עזה. מכיוון שמצרים וישראל מתנות את הסכמתם לפתיחת רפיח בחזרת המשמר הנשיאותי למעבה, סירובה של הרשות הפלסטינית להתפשר עם חמאס על השליטה במעבר רפיח תורמת להנצחת מצבו הסגור; את המחיר לכך משלמת אוכלוסיית הרצועה. בכך, מפרה הרשות הפלסטינית את מחויבותיה תחת המשפט הבינלאומי לשמור על זכויותיהם של תושבי עזה, כמו גם את דיניה שלה, ובעיקר את זכויות האזרח המפורטות בחוק היסוד מ-2002, ובהן הזכות לחופש התנועה (סעיף 20), הזכות לחינוך (סעיף 24) והזכות לעבודה (סעיף 25) וכן האיסורים על הגבלות בלתי חוקיות על החופש (סעיף 11).⁶⁰

עמותות גישה ורל"א קוראות לרשות הפלסטינית לקחת חלק בכל יוזמה להפעלת צידו הפלסטיני של מעבר רפיח בתיאום מול כל גורם רלוונטי, כולל חמאס, תוך העמדת זכויותיהם של תושבי הרצועה בראש סדר העדיפויות שלה.

⁵⁸ חוק היסוד הפלסטיני, זמין ב-<http://www.palestinianbasiclaw.org/2002-basic-law>. הפרק השני לחוק היסוד (סעיפים 9-33), אשר עוסק ב"זכויות וחירויות ציבוריות" מבטיח שורה של זכויות פוליטיות, חברתיות וכלכליות. סעיף 10, למשל, קובע כי "זכויות אדם וחירויות יסודיות יכובדו ויוגנו" וכי "הרשות הפלסטינית תפעל ללא עיכוב על מנת להפוך לחברה באמנות והצהרות אזוריות ובינלאומיות שנועדו להגן על זכויות אדם".

⁵⁹ כך למשל, בהסכמי אוסלו הצהירו הרשות הפלסטינית וישראל כי שתיהן יפעילו את סמכויותיהן תוך כיבוד זכויות האדם הבינלאומיות ושלטון החוק; ב-1995 לקחה על עצמה הרשות הפלסטינית לכבד את הוראות הצ'רטר של האו"ם, עקרונות ה-UDHR, וכללים נוספים מדיני זכויות האדם, במסגרת חברותה בשותפות האירופית - מזרח-תיכונית, אשר הוקמה בנובמבר 1995 עם אימוץ הצהרת ברצלונה (Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership, 27-28 November 1995; <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r15001.1.htm>).

⁶⁰ חוק היסוד הפלסטיני, זמין ב-<http://www.palestinianbasiclaw.org/2002-basic-law>.

האיחוד האירופי

לאיחוד האירופי, שנוכחות כוחותיו כמשקיפים אפשרה את פתיחת מעבר רפיח במסגרת הסכם המעברים, אין יכולת לפתוח את המעבר בעצמו; עם זאת, האיחוד בוחר להמשיך את מעורבותו בהסכם ותומך בחידושו, תחת התנאים שקבעו הצדדים האחרים. מעורבותו של האיחוד במעבר רפיח מחייבת אותו, מתוקף אמנת ג'נבה, לעשות ככל שביכולתו על מנת למנוע את הפרותיה של האמנה, הכרוכות בסגירת רפיח. אם מאמציו אינם מביאים לסיום ההפרה, האיחוד חייב להתנער ממעורבותו בהסכם המעברים, על מנת שפעולותיו לא יהוו הכרה, הסכמה שבשתיקה או שותפות למעשה של ענישה קולקטיבית, תוך הפרה של אמנת ג'נבה.

האיחוד האירופי לקח חלק פעיל במגעים שהביאו להסכם המעברים, ונוכחות כוחותיו במעבר רפיח כצד שלישי איפשרה את פתיחת המעבר בתקופה בה יושם ההסכם. לאיחוד האירופי אין יכולת לפתוח את מעבר רפיח בעצמו, אולם כל אימת שישראל הודיעה על סגירת המעבר בעת יישום הסכם המעברים, קיבל זאת האיחוד, ולא דרש מישראל לפתוח את המעבר. מאז יוני 2007, וכל עוד חמאס שולט במעבר רפיח, מסרב האיחוד האירופי להציב את כוח הפיקוח שלו במעבר. בד בבד, האיחוד מוסיף להחזיק את כוח הפיקוח בישראל בהמתנה לפתיחה מחודשת של המעבר, ואף עושה, לטענתו, מאמצים על מנת להביא את הצדדים להסכמה בדבר פתיחת המעבר.

כאמור לעיל, אמנת ג'נבה הרביעית דורשת מכל מדינה החתומה עליה לפעול על מנת להבטיח את כיבוד הוראותיה גם מצד יתר המדינות שהן צד לאמנה. כמו כן, אוסרת אמנת ג'נבה על כל מדינה שהיא צד לה, לסייע למדינות אחרות להפר את הוראות האמנה, כמו למשל האיסור על ענישה קולקטיבית.⁶¹ בכך, ככל שמדובר בסגירת מעבר רפיח לתנועת אנשים לפי הסכם המעברים, דומות חובותיו של האיחוד האירופי לחובותיה של מצרים: על האיחוד האירופי לעשות ככל שביכולתו על מנת למנוע את הפרות של אמנת ג'נבה הרביעית, הכרוכות בסגירת מעבר רפיח.

לפי עמדתו של האיחוד האירופי, פתיחה מחודשת של רפיח מותנית בפעולות מדיניות וצבאיות, כגון חילופי אסירים בין חמאס וישראל, כולל שחרורו של החייל השבוי גלעד שליט, הסכם בין הרשות הפלסטינית וחמאס ופעולות מצד מצרים להפסקת הברחות הנשק ממצרים לרצועה דרך מנהרות. לטענת האיחוד האירופי, הוא פועל על מנת לסייע למאמצים שביאו לקיום התנאים הללו, ובכך יאפשרו את פתיחת מעבר רפיח. בכך, מקבל האיחוד את התנאים לפתיחת המעבר

⁶¹ סעיף 1 ו-146 לאמנת ג'נבה הרביעית. ר' לעיל, בעמ' 132-133.

שנקבעו על ידי ישראל, מצרים והרשות הפלסטינית, אשר לפחות חלקם מהווים אמצעי לחץ על תושבי עזה על מנת להשיג מטרות פוליטיות, במסגרת מדיניות של ענישה קולקטיבית.

כל עוד הוא ממשיך את מעורבותו בהסדרים שמאפשרים את פתיחת מעבר רפיח, האיחוד האירופי, הכפוף למשפט הבינלאומי ולמשפט הקהילתי האירופי, חייב לוודא שפעולותיו ביחס למעבר אינן מספקות הכרה בפועל למצב שמהווה הפרה של אמנת ג'נבה, וכי אינן מסייעות לשמר את תוצאות ההפרה. במצב בו ישראל מסרבת להשתתף בהסכם המעברים משיקולים של ענישה קולקטיבית, על האיחוד האירופי לנקוט צעדים כדי למנוע זאת כמיטב יכולתו; אם מאמציו אינם מביאים לסיום ההפרה, האיחוד חייב להתנער ממעורבות בהסכם המעברים, על מנת שפעולותיו לא יהוו הכרה, הסכמה שבשתיקה או שותפות למעשה של ענישה קולקטיבית, תוך הפרה של אמנת ג'נבה.

עמותות גישה ור"א קוראות לאיחוד האירופי לעשות ככל שביכולתו כדי להביא לפתיחה מחדשת וסדירה של מעבר רפיח, או לחלופה אשר תאפשר מעבר סדיר וחופשי של תושבי רצועת עזה בין הרצועה לבין העולם החיצון בדרך אחרת. אם הדבר אינו בגדר יכולתו של האיחוד, עליו להסיר את ידיו ממעורבות בהסדרים שנוגעים למעבר רפיח, ולפעול למען כיבוד אמנת ג'נבה הרביעית וזכויות תושבי עזה, מול שאר הצדדים המעורבים.

ארצות הברית

ארצות הברית מעורבת בנעשה בגבול עזה-מצרים - בצורת מתן חסות להסכם המעברים מבלי להתעקש שזה ייושם, ובאמצעות הפעלת לחץ על מצרים למנוע הברחות לתוך הרצועה דרך מנהרות. זאת, מבלי שהיא פועלת נגד הפרות זכויות האדם שנגרמות לתושבי הרצועה כתוצאה מסגירת רפיח, או חותרת להשיג חלופות שיאפשרו את חופש התנועה של תושבי הרצועה. מעורבות זו מטילה על ארצות הברית חובה לפעול למען פתיחת מעבר רפיח או מעבר אחר מרצועת עזה, מכוח החובה שלא להכיר בהפרה של אמנת ג'נבה.

ארצות הברית נתנה חסות להסכם המעברים מבלי להתעקש שזה ייושם; היא מפעילה לחץ על מצרים שלא לאפשר מעבר בין עזה למצרים בערוצים חלופיים - דהיינו דרך המנהרות, ומתנגדת לפתיחת רפיח ללא נוכחות נציגי הרשות הפלסטינית בו. בה בעת, לא ידוע כי ארצות הברית פועלת נגד הפרות זכויות האדם שנגרמות לתושבי הרצועה כתוצאה מסגירת רפיח, או קוראת למציאת חלופות, שיאפשרו את חופש התנועה של תושבי הרצועה.

ארצות הברית לוחצת על מצרים - גם באמצעות איומים למשוך סיוע כספי שהיא מעניקה לה - למנוע הברחות ממצרים לתוך הרצועה דרך מנהרות באזור רפיח, ולפעול למען איתורן והריסתן. לעומת זאת, ארצות הברית אינה דורשת מישראל או ממצרים לאפשר כניסה מספקת של סחורות חיוניות לרצועה, שרבות מהן מוצאות את דרכן לתושבי עזה רק דרך מנהרות, אותן היא קוראת להרוס. יובהר, כי רשת המנהרות אינה מהווה פתרון לאספקת סחורות ולכיבוד זכויותיהם של תושבי עזה לחופש תנועה, ודו"ח זה אינו ממליץ עליה כחלופה למעבר רפיח; עם זאת, הלחץ שמפעילה ארצות הברית על מצרים בנושא המנהרות מלמד על מעורבותה של ארצות הברית בהסדרי המעבר בין עזה למצרים, ובייחוד בהסדרים עליהם עומדת ישראל.

מעורבות זו של ארצות הברית בגבול עזה-מצרים מטילה עליה חובה לפעול למען פתיחת מעבר רפיח, וזאת מכוח החובה שלא להכיר בהפרה של אמנת ג'נבה וקל וחומר לא לעודדה - הפרה שנולדת כתוצאה מסגירתו של מעבר רפיח כאקט של ענישה קולקטיבית.

עמותות גישה ורל"א קוראות לארצות הברית לעשות ככל שביכולתה כדי להביא לפתיחה מחודשת וסדירה של מעבר רפיח, או לחלופה אשר תאפשר מעבר סדיר וחופשי בין תושבי רצועת עזה לבין העולם החיצון. על ארצות הברית לפעול למען כיבוד אמנת ג'נבה הרביעית וזכויות תושבי עזה, מצד כל הצדדים המעורבים.

ב-27 בדצמבר 2008 פתחה ישראל במתקפה צבאית ברצועת עזה, שמטרתה המוצהרת היתה לגרום להפסקת ירי רקטות מתחומי רצועת עזה לעבר יישובים ישראליים. במשך שלושה שבועות תקפה ישראל ברצועה תוך שימוש בהפצצות מהאוויר, מהים או מהיבשה. כתוצאה מהמתקפות נהרגו 1,440 פלסטינים, בהם 431 ילדים ו-114 נשים, ו-5,380 פלסטינים נפצעו, מהם 1,872 ילדים ו-800 נשים. בישראל נהרגו באותה עת שלושה אזרחים וחייל ונפצעו 182 אזרחים, כתוצאה מירי רקטות בידי פלסטינים מתוך הרצועה. במהלך המתקפה, נהרגו עשרה חיילים ישראלים, ו-340 נפצעו.¹

התקיפות הישראליות פגעו קשות ביעדים אזרחיים ברצועת עזה: כתוצאה מההפצצות נהרסו כליל למעלה מ-4,000 בתי מגורים ברצועה וכ-17,000 נהרסו חלקית, מה שהותיר עשרות אלפי תושבים ללא קורת גג. כמו כן, נפגעו למעלה מ-50 מתקני או"ם, שמונה בתי חולים ו-26 מרפאות, בתי ספר ואוניברסיטאות, משרדי ממשלה, בתי חרושת, סדנאות ומתקנים מסחריים, מתקני מים, ביוב וחשמל, שדות חקלאיים וכבישים. הערכת גובה הנזקים הכלכליים הישירים של התקיפות עומדת על כשני מיליארד דולה.²

מעבר לפגיעות הקשות בנפש, בגוף וברכוש, נודעות למתקפה הישראלית המאסיבית על רצועת עזה השלכות חמורות וארוכות טווח על הרס התשתיות האזרחיות ברצועה, שגם קודם לכן היו על סף קריסה.

המתקפה הישראלית על רצועת עזה נעשתה כנגד אזור עם רמת צפיפות אוכלוסין מהגבוהות בעולם, נעדר מקלטים או מערכות אזעקה, אשר סובל מסגר מתמשך. במהלך הלחימה, רבבות משפחות קיבלו שיחות טלפון לבתיהם, ובהן הודעה מוקלטת מטעם הצבא הישראלי, המזהיר אותם מפני סכנה של הישארות בבתיהם, פן ייפגעו. לאנשים אלה, וליתר התושבים המותקפים, לא היה מקום בטוח להמלט אליו, משום שהלחימה התבצעה ברחבי הרצועה, שגבולותיה נותרו סגורים. בנוסף, לתושבי הרצועה לא היתה אפשרות לקבל במהלך ההתקפות סיוע, מזון וציוד רפואי בהתאם לצרכיהם. הדבר המחיש בחריפות את הצורך הנואש של תושבי רצועת עזה במעבר פתוח לעולם החיצון, ואת הדחיפות שבמציאת פיתרון למעבר רפיח הסגור.

¹ <http://www.ochaopt.org/documents/~ב-זמין>, OCHA, Field Update on Gaza from the Humanitarian Coordinator, 3-5 Feb 2009, ocha_opt_gaza_humanitarian_situation_report_2009_02_05_english.pdf. נתונים לגבי מספר הגברים הפלסטינים שנהרגו או נפצעו בעודם אזרחים בלתי מעורבים בלחימה, עדיין אינם בנמצא.

² OCHA, דו"ח שבועי - הגנה על אזרחים, 16-20 בינואר 2009. ר' הערה 48 בעמ' 43.

בימים אלה נערכים מגעים בין הצדדים השונים בנוגע למציאת הסדר עתידי למעבר רפיח. עמותות גישה ורופאים לזכויות אדם קוראות לכל הצדדים המעורבים לדאוג בדחיפות להסדר שיאפשר מעבר סדיר וקבוע בין רצועת עזה למצרים, יענה על צרכי האוכלוסייה ויכבד את חופש התנועה ואת יתר זכויותיהם של תושבי הרצועה. זכויות אלה צריכות לעמוד בבסיס כל הסדר שייקבע; משום כך, בעת גיבוש הסדר כזה, על הצדדים לקחת בחשבון את ניסיון העבר ולבסס מנגנונים שימנעו מצבים של סגירה תדירה של מעבר רפיח, כפי שהיה בעת יישום הסדר המעברים החל מיוני 2006.

פתיחה מחודשת של מעבר רפיח - כמו גם של יתר מעברי הרצועה - לתנועה סדירה וקבועה הינה חיונית לצורך השבה על כנם של חיים נאותים לתושבי רצועת עזה, שיקום וצמיחת כלכלת הרצועה, ובניית חברה פתוחה, משכילה ומשגשגת.

מדינת ישראל

משרד הביטחון
היחידה לפניות ותלונות הציבור

תאריך: כ' חשוון תשס"ט
18 נובמבר 2008
סימוכין: PZ-13684-75H3

לכבוד
גישה- מרכז לשמירה על הזכות לנוע (ע"ר)
לידי גב' שרי בשי
ת"ד 20111
תל אביב-יפו 61200

גברת נכבדה,

הנדון: מענה לשאלות בנושאים מדיניים
אודות ההסדרים שנקבעו במעבר רפיח
מכתבך מיום 27/10/2008
מכתבי מיום 06.11.2008 (סימוכין זהה)

בהמשך למכתבי שבסימוכין ובתום בדיקת פנייתך, אנו מתכבדים להשיבך:

1. מעבר רפיח שימש כמעבר לכניסה ממצרים לרצועת עזה והתנהל בפיקוח "כח משימה מיוחד" של האיחוד האירופאי EU-BAM.
2. במסגרת פעילותו של המעבר היו אמורים הפלסטינים לפעול בהתאם להנחיות ה-EU-BAM, שניסו להנהיג במעבר נהלי עבודה "מערביים" בכל הקשור לבידוק, תיעוד, מכס, אחסנת מוצרים לבחינה וכדומה.
3. פעילות ה-EU-BAM הייתה פעילות מתואמת ומקובלת על כל הצדדים ובכלל זה: הרשות הפלסטינית, מצרים, ארה"ב וישראל.
4. ההסכמה בין הגורמים בכל הקשור לפעילות של המעבר: מצרים, ארה"ב והרשות הפלסטינית, הייתה על-בסיס ההנחה שהרשות הפלסטינית היא השולטת ברצועת עזה.

הקריה, תל-אביב 64734. טלפון: 03-6975540, פקס: 03-6976711, דואר אלקטרוני: pniot@mod.gov.il
מענה טלפוני בימים ראשון עד חמישי, בשעות 08:00 עד 15:30
מידע אודותינו מפורסם באתר האינטרנט של משרד הביטחון, בכתובת www.mod.gov.il / פניות הציבור

5. מרגע שהחמא"ס השתלט על הרצועה, לא ניתן היה יותר לממש את ההבנות ולא נותר אלא להמתין עד למצב בו ניתן יהיה לגבש עמדה מתואמת וזהה בין הצדדים הנוגעים לדבר.
6. חשוב לציין, כי המעבר פתוח מעת לעת לפעילויות שונות שעיקרן הומניטאריות והדבר באחריות המצרים.

בכבוד רב,
שי לב
ראש תחום פניות הציבור

הקרית, תל-אביב 64734. טלפון: 03-6975540, פקסי: 03-6976711, דואר אלקטרוני: pniof@mod.gov.il
מוענה טלפונית בימים ראשון עד חמישי, בשעות 08:00 עד 15:30
מידע אודותינו מפורסם באתר האינטרנט של משרד הביטחון, בכתובת www.mod.gov.il / פניות הציבור

Palestine Liberation Organization
Palestine National Authority
Office of the President

منظمة التحرير الفلسطينية
السلطة الوطنية الفلسطينية
الرئاسة
ديوان الرئاسة

תגובה רשמית לדו"ח של גישה "מי מחזיק במפתחות למעבר רפיח?"

הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) והרשות הלאומית הפלסטינית (רש"פ), מקבלים בברכה, באופן עקרוני, כל מאמץ להעלות את מודעות הציבור לסבל של האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית כתוצאה מהכיבוש של ישראל בעזה ובגדה המערבית, לרבות מזרח ירושלים.

אולם, דעתנו הינה שדו"ח זה אינו מציג כהלכה את עמדת אש"ף והרש"פ לגבי פתיחת מעבר רפיח, ומבסס את מסקנותיו על מידע שגוי ובלתי מספיק הנובע ממקורות בלתי מוסמכים. יש להצר על כך, שכן נציגים מוסמכים של אש"ף הגיבו בחיוב לשאלות המחברים, אשר קיבלו מידע מדויק בנושא.

עמדתנו הרשמית הייתה תמיד, ועודנה, כי על כל המעברים בין עזה לבין ישראל ומצרים להיפתח מיד ולפעול באופן שוטף לתנועה סדירה של בני אדם וטובין (יבוא ויצוא) על פי החוקים והסטנדרטים הבינלאומיים. יתרה מזו, אנו התנגדנו בעקביות לשימוש במעבר כרם שלום לכל מטרה מלבד יבוא מסחרי ממצרים ודרכה באופן זמני כפי שנקבע בהסכם התנועה והגישה משנת 2005 והנספחים לו.

מעבר לכך, אש"ף והרש"פ עשו כל מאמץ לפתוח ולהפעיל את מעבר רפיח על פי הסטנדרטים הבינלאומיים וההסכמים החלים בנידון לטובת העם הפלסטיני החי בעזה, כפי שמעידים הדו"חות הרבים של משלחת הסיוע למעבר הגבול ברפיח מטעם האיחוד האירופי. אפילו לאחר יוני 2007, עשו אש"ף והרש"פ מאמצים כנים להביא את ישראל לפתוח מחדש את מעבר רפיח.

עמדה רשמית זו הוצגה בבירור בפני נציגי ארגון גישה על ידי נציגים מוסמכים של המחלקה לניהול משא ומתן של אש"ף בשם יושב ראש אש"ף ונשיא הרש"פ, וראש הממשלה של הרש"פ, בפגישה שנערכה ב-29 ביולי 2008. למרות זאת, הדו"ח אינו משקף נאמנה מידע זה.

בעוד שיתכן כי המחברים ביקשו להכין דו"ח "מאוזן", למעשה ישראל היתה זו שהטילה סגר באופן חד-צדדי על מעבר רפיח וממשיכה לסגור אותו תוך איום בכוח. ניסיון העבה, שקיבל משנה תוקף לאור פעולתה התוקפנית של ישראל בעזה לאחרונה, מאשש את אמינות האיומים של ישראל להפיגז את מעבר רפיח. לכן, האחריות לסגירת המעבר מוטלת ללא עוררין על ממשלת ישראל.

אנו שבים וקוראים לחדש מיד את התנועה הסדירה של אנשים פלסטינים וסחורות על ידי יישום מלא ומיידי של הסכם התנועה והגישה, לרבות:

- פתיחת מעבר רפיח והפעלתו לתנועת נוסעים ומטענים על פי הסטנדרטים הבינלאומיים;
- הפעלה סדירה ונטולת הגבלות של כל המעברים בין עזה לישראל;
- תנועה חופשית של בני אדם וטובין בין עזה לבין הגדה המערבית;
- תנועה חופשית של בני אדם וטובין בתוך הגדה המערבית; וכן
- תחילת בנייה של נמל ים של עזה, ושיפוץ נמל התעופה של עזה והפעלתו.

Dr. Rafiq Hussein
Chief of staff

ד"ר רפיק חוסייני
ראש לשכת הנשיא

(המכתב תורגם מאנגלית)

"דו"ח זה בא לפזר את הערפל ואת העדר השקיפות ולענות לשאלה מי סוגר את מעבר רפיה, ומכאן מי אחראי להפרות הזכויות של תושבי רצועת עזה, אשר נובעות מסגירת המעבר"

גישה - מרכז לשמירה על הזכות לנוע, הינו ארגון זכויות אדם שנוסד בשנת 2005 ומטרתו היא הגנה על הזכות לחופש תנועה של פלסטינים תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה. גישה פועלת בכלים משפטיים וציבוריים לשם הגנה על זכות זו, המעוגנת במשפט הבינלאומי ובמשפט הישראלי. כיוון שחופש התנועה הינו תנאי מוקדם למימוש זכויות יסוד נוספות, פעילותה של גישה מסייעת לתושבי השטחים הכבושים לממש את זכותם לחינוך, למקורות פרנסה, לטיפול רפואי ולאיחוד משפחות.

www.gisha.org

רופאים לזכויות אדם מאמינה כי לכל אדם הזכות לבריאות במובנה הרחב ביותר, בהתבסס על זכויות אדם, צדק חברתי, וכללי האתיקה הרפואית. חובתה של מדינת ישראל ליישם זכות זו באופן שוויוני, לכלל האוכלוסיות תחת שליטתה: תושבי ישראל, הבדואים בכפרים הבלתי מוכרים בנגב, אסירים ועצירים, מהגרי עבודה, חסרי מעמד אזרחי, פליטים ומבקשי מקלט, ופלסטינים בשטחים הכבושים.

www.phr.org.il